

N:o 245.

Af herr **K. V. Rydén** m. fl., om skrifvelse till Kungl. Maj:t angående utredning, om och i hvilken utsträckning en viss maximalarbetstid må bestämmas för arbetare och biträden i industriellt arbete m. m.

Intet sysselsätter i nutiden så sinnena som arbetarefrågan — den kollektiva benämningen på en mängd spörsmål, som röra arbetarnes sträfvanden till frihet och ljus. Intet förmår rifva upp så mycken strid, ovilja, förtal, bitterhet och förskräckelse å ena sidan, entusiasm och uppoffring å andra som arbetarefrågan. Inför densamma står snart ingen likgiltig. *Allmän inledning.*

Men huru många bland arbetarerörelsens fiender bilda icke sina omdömen utan tillräcklig kännedom om arbetarnes förhållanden och kraf! Huru ofta, när de sätta sig till doms öfver arbetarerörelsen, är det icke i själfva verket fördomen som sitter i domaresätet! Huru mången gång stöder sig icke fientligheten mot arbetarnes sträfvanden mera på klassinstinkter än en på samvetsgrann pröfning hvilande öfvertygelse! Att i vissa fall äfven rent egoistiska intressen färga uppfattningen, är äfven säkert.

Arbetarefrågan är emellertid af den natur, att den i längden icke kan eller får bedömas af fördomar och ytlighet. År för år växer antalet industriarbetare. Mera än en tredjedel af nationen torde i detta nu hafva sin utkomst af industrien och dess hjälpnäringar. Den tid kan, om nuvarande utveckling fortsätter, snart komma, då industrien blir landets hufvudnäring. I längden kan därför ej samhället stå okänsligt för de förhållanden, under hvilka industriarbetarne lefva. Så vidt släktets framtid och nationens fortbestånd är en samhällsangelägenhet af vitalaste betydelse, är och blifver arbetarefrågan detsamma.

Det spörsmål, som arbetarne själfva i hela världen skjuta i förgrunden, är frågan om *lagstadgad maximalarbetsdag af 8 timmar*. Frågans historik utvisar, att den utan hänsyn till i öfrigt olika politiska åsikter uppbäres af arbetarne i alla civiliserade stater. Inga ha tidigare och med större hjältemod och uppoffringar kämpat för detta kraf än Amerikas i politiskt hänseende splittrade arbetaremassor. När Australiens heterogena folkelement samlade sig för uppbyggande af ett modernt samhällsskick och ordnad statslif, ingick mångenstädes 8-timmarsdagen som skrifven eller oskrifven lag i detsamma. Och efter den internationella Paris-kongressen 1889 ha Europas socialdemokratiska arbetare genom årligen upprepade demonstrationer framfört sina kraf på en lagstadgad 8-timmarsdag.

För första gången framställes härmed i bestämdare form detta kraf i landets lagstiftande församling. För de flesta utom arbetarnes egna led torde spörsmålet förefalla inveckladt och föga utredt. En vidlyftigare framställning af frågan ur historisk, folkhygienisk, humanitär, social-ekonomisk och praktisk synpunkt torde därför vara nödvändig och skall i det efterföljande lämnas. Den stöder sig i de delar, där svenska förhållanden och svensk litteratur kunnat lämna material, på dessa. Men i viktiga delar ha utlandets förhållanden och dess rikhaltigare litteratur måst tjäna till underlag för utredningen.

Framställningen i det följande kommer att uppvisa, att flera stater i Europa, Amerika och Australien redan gått i författning om skapandet af en lagstadgad maximalarbetsdag, att Sverige befinner sig i eftersta ledet bland kulturfolken i fråga om lagstadgad skydd för arbetarne, och att i hela världen en oafbruten utveckling af arbetstidens förkortning pågår.

Här skall ock påvisas, att arbetsförhållandena i hög grad försämrats i och med industrialismens genombrott. Icke blott så, att antalet fridagar på olika vägar minskats efter skråväsendets upphörande, utan framför allt därigenom, att själfva arbetets art förändrats till mekanisering och intresselöshet, och att det ofta måste utföras under förhållanden, som i hygieniskt hänseende äro synnerligen ogynnsamma. I följd häraf stiger olycksfallens antal med den längre arbetstiden, och de arbetande klasserna äro utsatta för sjuklighet och dödlighet, som ohyggligt öfverstiga öfriga samhällsklassers.

Undersökningen gifver äfven vid handen, att industrialismen i stor utsträckning upplöst arbetarens hem- och familjelif, utestängt honom från njutandet af kulturens skatter och förhållit honom tid och möjlighet till utvecklandet af medborgerligt intresse.

En förkortning af arbetstiden visar sig nödvändig för att möta det degenererande inflytande, som industriarbetet är på väg att skapa, och för att bereda arbetaren tillfälle till hemlif, medborgerliga värff och förädlande vederkvickelse.

Talrika exempel skola anföras för att bevisa, att förkortad arbetstid verkar höjande på ett lands industri. Arbetsintensiteten stiger genom ökad arbetsprestation å arbetarnes sida, och industrien drifves till en högre maskinteknik och förbättrade arbetsmetoder. Englands industri har länge varit öfverlägsen det öfriga Europas, och dess industri- och finansmän erkänna öppet, att Englands kortare arbetstid skapat öfvertaget. Amerikas industri distanserar Englands, och amerikanska industrimän angifva de högre lönerna och den kortare arbetstiden såsom orsak till öfverlägsenheten. Öfver allt ha sträfvandena efter förkortad arbetstid mötts med olycksprofetior om »industrins ruinerande», men öfver allt ha farhågorna visat sig ogrundade eller i högsta grad öfverdrifna. Ingenstädes önskar man efter varaktigt pröfvande af en kortare arbetsdag öfvergå till de gamla förhållandena.

De principiella betänkligheter, som fordom mötte lagstiftningens ingripande å ett område som detta, torde numera äga föga bärkraft, sedan Riksdagen vid flera tillfällen visat sig sätta ett stort samhällsintresse öfver »den enskilda frihetens» fiktion. Och utredningen ådagalägger, att samhällets ingripande är behöfligt såväl ur industrins som de sämst ställda arbetarnes synpunkt.

Krafvet på 8 timmars maximalarbetsdag skall för visso efter en grundlig pröfning af dess berättigande och möjligheter framstå i en annan belysning än den, som är traditionell i vissa samhällslager. Sträfvandet bäres uppe af ett djupt mänskligt behof. Lifsmål och lifslucka behöfver hvarje människa. Och det kan icke vara samhället likgiltigt, om stora medborgaregrupper lämnas att lefva under förhållanden, som utesluta bådadera.

Spörsmålet är ett af de största och mest betydelsefulla, som kan föreläggas ett lands nationalrepresentation. Att stora och mäktiga krafter skola motsätta sig detsamma, ha arbetarne klart för sig. Men likvisst är tilltron till en kommande seger för detta kraf djup och lefvande. Och ej mindre bestämd är öfvertygelsen, att dess genomförande skall lända vårt land och folk till lycka och förkofran.

Arbetarefrågan har så småningom i vissa delar tilltvingat sig samhällets uppmärksamhet. Man har naturligtvis då i främsta rummet tagit sikte på de värsta yttringarna af industrialistisk rofdrift, nämligen ödeläggelsen af nationens spirande krafter. Skydd för barn och mödrar är det första steget på skyddslagstiftningens väg. Att emellertid en föga mindre skadegörelse tillfogas släktet genom obegränsadt utnyttjande äfven af vuxen arbetskraft, har åtskilliga lands lagstiftning uppmärksammat. Och för ett bedömande af det spörsmål, som i denna framställning upptages, är det af icke ringa intresse att erhålla en öfversikt öfver arbetareskyddets utveckling och nuvarande ståndpunkt i världen.

I. Öfversikt öfver arbetstidens reglering genom lag i de förnämsta industrilanden.

Norge.

De allmänna stadganden, som reglera förhållandena beträffande arbetstiden vid fabriker, återfinnas i lagen angående tillsyn öfver arbetet i fabriker m. m., af den 27 juni 1892, med de tillägg till denna lag, som gjorts den 21 juli 1894 och den 27 juli 1895. Lagen omfattar hvarje fabriksmässigt drifven verksamhet, vid hvilken samtidigt och regelbundet ett större eller mindre antal arbetare sysselsättes, härunder medräknad handtverksrörelse, som drifves fabriksmässigt, drift af bergverk, anrikningsverk, hyttor samt andra anläggningar för vinning och förädling af mineralier. Lagen framkom från början som frukt af framställningen från en kunglig kommission, hvilken år 1887 hade afgifvit förslag om lagstiftning i frågan.

Arbetstiden regleras enligt §§ 17—21 enligt i hufvudsak följande grunder:

Barn under 14 år må icke användas till arbete, som faller under denna lag; dock kunna barn emellan 12 och 14 år med tillstånd af inspektionen användas intill 6 timmar dagligen till lättare arbete, som icke skadar deras hälsa eller hämmar deras kroppsutveckling, om genom läkarebetyg styrkes, att deras hälsotillstånd icke gör dem oskickliga för det arbete, hvartill de bestämmas.

Unga personer mellan 14 och 18 år må icke användas till arbete öfver 10 timmar dagligen och i åldern mellan 14 och 16 år endast till lättare arbete.

Barn och unga personer skola senast 4 1/2 timmar efter arbetets begynnelse ha en rast af 1/2 timme. Varar arbetet öfver 8 timmar, skola därjämte unga personer hafva en timme fri till middagshvila. Under hvilotid må intet arbete utföras, likasom i regeln vistelse i arbetsrummen under densamma är förbjuden.

Före klockan 6 på morgonen och efter klockan 8 på aftonen få barn och unga personer icke sysselsättas i arbete, som lagen omfattar. Undantag härifrån utgöra enligt 1894 års tillägg endast, om Konungen så för hvarje särskild gång beslutar, vissa arbeten i bergverk, vid hvilka arbetstiden kan utsträckas utanför dessa klockslog.

Personer, som ej utskrifvits från folkskolan, må ej arbeta under den för dem bestämda undervisningstiden eller under förloppet af en timme före densamma. Arbetsgifvare skall afförda minderårig afgangsbetyg från folkskolan.

Kvinnor tillåtas icke utan i särskilda undantagsfall och i så fall efter företedt läkareintyg att arbeta under de 6 första veckorna efter nedkomsten. Äfven i undantagsfallen kan skyddstiden ej understiga 4 veckor.

I vissa, i 26 § uppräknade undantagsfall (olyckshändelser, opäräknade tilldragelser, arbeten af lättare slag o. s. v.) kan fabriksinspektionen meddela vissa eftergifter i lagens tillämpning.

Arbete må icke äga rum från klockan 6 på aftonen före en sönd eller helgdag till nästa dags, eller, då två eller flera helgdagar följa efter hvarandra, till den sista helgdagens afton klockan 10. Undantag göres för sådant arbete, där driftens beskaffenhet eller andra omständigheter göra det oundgängligen nödvändigt.

Konungen kan meddela skärpta villkor och bestämmelser för enskilda inrättningar eller hela klasser af inrättningar, hvilka äro förēnade med särskilda faror för hälsa, lif eller lemmar.

Denna lag, hvilken, såsom förut nämnts, framkom såsom frukt af ett kommittéarbete från senaste hälften af 1880-talet, innehåller sålunda icke något stadgande om maximalarbetsdag för vuxna arbetare. Kommittéförslaget af 1887 innehöll däremot förslag om *införandet af en 10 timmars maximalarbetsdag för vuxna arbetare, såväl manliga som kvinnliga*. Detta förslag har emellertid ej upptagits af någon regering och har därför ej vunnit förverkligande genom lagstiftningen. Ej heller har ännu ett af 1903 års s. k. socialkommitté föreslaget stadgande om *10 timmars maximalarbetsdag för kvinnor* kunnat påräkna de styrandes stöd.

För en enstaka arbetaregrupp blef dock en maximalarbetstid fastställd genom lagen om inskränkning af arbetstiden i bagerierna af den 24 april 1906. Redan år 1885 hade vissa inskränkningar i söndags- och nattarbetet lagstadgats; dessa hade ytterligare i någon mån skärpts genom lagar af den 6 augusti 1897 och den 20 maj 1899, men först genom 1906 års lag bestämdes en maximalarbetsdag för dag- och nattarbete. Arbetstiden må under *dagen* icke öfverstiga 12 timmar, måltids- och hvilotid *inberäknade*, däribland en sammanhängande mid-dagsrast på minst 1 timme. Arbetsgifvaren äger äfven använda sig af 10 timmars arbetstid, i hvilken vanliga måltids- och rasttider ingå. Utföres enbart *nattarbete*, må icke arbetstiden öfverstiga 10 timmar, måltids- och rasttimmar *inberäknade* i denna tid. Från denna lags allmänna stadganden göras vissa undantag, som dock sakna intresse för denna framställning.

Danmark.

De regulativ mot obegränsad arbetstid, som dansk lag uppställer, återfinnas i »Lagen om arbete i fabriker och därmed likställiga verksamheter samt om den offentliga tillsynen däröfver», af den 11 april 1901, samt »Lagen om allmän hvila å folkkyrkans helgdagar och grundlagsdagen», af den 22 april 1904.

Fabrikslagen omfattar »fabriker och fabriksmässigt drifna verkstäder samt andra industriella inrättningar och handtverk, i hvilka regelbundet ett större antal arbetare samtidigt sysselsättas utanför sina bostäder uteslutande eller hufvudsakligen i slutna (overdækkede) rum».

Inrättningar, som drifvas endast af arbetsgifvaren själf med biträde af hustru och barn, äro icke underkastade inspektion. Detsamma gäller landtbruket, mejerierna häri *inberäknade*.

Inskränkningarna i arbetstiden återfinnas i lagens III:e del och äro af väsentligen följande innehåll:

Barn under 12 år må icke användas i de inrättningar, som lagen omfattar.

Barn öfver 12 år få, så länge de icke fullgjort den lagligen föreskrifna skolplikten, i nämnda inrättningar sysselsättas endast 6 timmar dagligen, inbegripet $\frac{1}{2}$ timmes hvila efter högst 4 $\frac{1}{2}$ timmars arbete, och endast mellan klockan 6 på morgonen och klockan 8 på aftonen. De få icke användas under den tid, då de skola besöka skolan eller

konfirmationsundervisningen, och icke heller under de sista 1 1/2 timmarna före skol- eller konfirmationsundervisningens begynnande. Sön- och helgdagsarbete är äfven förbjudet.

Unga personer af bägge könen, som fullgjort sin skolplikt, få före fyllda 18 år icke användas i arbete mera än tio timmar dagligen och icke före klockan 6 på morgonen eller efter klockan 8 på aftonen. Arbetstiden skall afbrytas genom en rast, om minst 1/2 timme, efter hvarje 4 1/2 timmarsperiod af sammanhängande arbete. För unga personer, som vilja besöka fack- eller teknisk skola, skall arbetstiden så ställas, att de icke förhindras att begagna sig af sådan undervisning.

Inrikesministern såväl som »direktøren for Arbejds- og Fabriks-tilsynet» kunna inom vissa ganska snäfvå gränser bevilja undantag från ofvanstående stadganden.

Vid utomordentliga tillfällen, såsom naturtilldragelser, olyckshändelser eller liknande oförutsedda händelser, kunna lagens bestämmelser för behöflig tid och på särskildt tillstånd sättas ur kraft.

Kvinnor förbjudas att arbeta i sådan inrättning, som lagen afser, under de 4 första veckorna efter nedkomsten, såvida icke genom läkares intyg styrkes, att detta utan skada för moder eller barn kan äga rum. Understöd, som af allmänna medel beviljas kvinna, hvilken på grund af ofvanstående bestämmelser utestänges från arbetet, får icke anses som fattigunderstöd.

Ur den danska fabrikslagen förtjäna äfven återgifvas bestämmelserna angående *arbetsrådet*. Det består af en kungavald ordförande och minst 8 af inrikesministern utsedda ledamöter. Minst 3 af dessa skola vara arbetsgifvare och minst 3 arbetstagare. Arbetsgifvarnes och arbetarnes centralorganisationer äga hvar för sig rätt att nämna tre kandidater till hvarje ledig plats inom den grupp de representera, och är ministern skyldig att utse en af de tre för hvarje plats föreslagna för hvardera parten till ledamot af arbetsrådet.

Tjänstetiden är för hvarje ledamot 6 år.

Arbetsrådet har ganska vidsträckta befogenheter. Dess yttranden skola i en mängd i lagen omnämnda fall inhämtas af yrkesinspektionen. Det kan af eget initiativ upptaga till undersökning frågor, som falla inom fabrikslagens område, och därom uttala sig såväl till regering som inspektionen. Förslag till arbetareskyddslagstiftning äger arbetsrådet förelägga inrikesministern. Årligen afgifver det berättelse, som förelägges riksdagen, och denna skall för ett billigt pris genom statens försorg hållas tillgänglig i bokhandeln.

Arbetsrådet har utvecklat en ganska liflig verksamhet. För några yrken och industrier har det utarbetat regulativ och förordningar, som vunnit stadfästelse, för flera andra äro sådana under utarbetande.

Lagen om allmän hvila på folkkyrkans helgdagar och grundlagsdagen förbjuder arbete å dessa dagar inom fabriker och fabriksmässigt drifna verkstäder. Beror driften af sådana krafter, som göra det omöjligt att bedrifva densamma annat än under viss årstid, eller af elementära drifkrafter eller andra förhållanden, som verka oregelbundet, kan den fortgå äfven under helgdag, men arbetarne skola under alla omständigheter under minst halfva antalet af årets söndagar hafva ledigt.

Såsom af denna redogörelse framgår, finnes *lagstadgad maximalarbetsdag fastställd för barn* (införd redan år 1873) *och för unga personer*. För de vuxna arbetarne saknas ännu stadganden härom. Fabriksinspektionen — här ett ämbetsverk under ledning af en öfverdirektör (direktor) med hjälp af en sekreterare, ett tekniskt biträde och 23 inspektörer — sysselsätter sig ingående med frågan om arbetstiden. En ganska god öfversikt öfver förhållandena lämnas genom statistiska uppgifter i fabriksinspektionens berättelser samt icke minst genom redogörelserna i »De samvirkande Fagförbunds» (landsorganisationens) skrifter.

I Riksdagen ha flera gånger motioner om en lagstadgad 8-timmars maximalarbetsdag väckts med på sistone ökad anslutning, och då fabrikslagen i sin sista paragraf innehåller den märkliga bestämmelsen, att förslag till revision af densamma skall framläggas senast för 1910 års lagtima riksdag, torde i vårt grannland tiden ej vara långt borta, då en lagstadgad maximalarbetsdag äfven för de vuxna arbetarne blir en verklighet.

Tyskland.

Redan under förra hälften af 1800-talet togs i det nu inom Tyska riket ledande konungariket Preussen ett första steg för lagstadgad maximalarbetsdag för barn och minderåriga. Arbetstiden reglerades till 10 timmar. Strömningar, som stodo i samband med februarirevolutionen 1848, genomdrefvo kort efter densamma (år 1853) en ytterligare utveckling af den första lagen. Barn under 12 år förbjödos att arbeta regelbundet i fabriker, barn i åldern 12—14 år fingo lagstadgad maximalarbetsdag af 6 timmar.

Efter de tyska staternas sammanförande i Tyska riket utfärdades snart en för hela förbundsstaten gemensam näringslag (Gewerbeordnung für das Deutsche Reich) af den 21 juni 1869. Att här redogöra för de grundsatser, från hvilka denna lagstiftning från början utgick, har föga intresse för denna framställning. Det torde vara nog att påpeka, att denna lag vid sin framkomst starkt skattade åt den inom industriidkarekretsar förhärskande Manchesterdoktrinen. En af lagstiftningen obunden rörelsefrihet vore nödvändig för alla yrken och näringar. Den fria konkurrensen var tidens samhällsevangelium.

Det dröjde emellertid icke längre än till 1878, förrän erfarenheten framtving första afsteget från 1869 års lag. Förbud mot kvinnors användning i fabrik under de första 3 veckorna efter nedkomsten ingick jämte åtskilliga andra begränsningar af industriidkarnes rätt att exploatera det uppväxande släktet som ett led i 1878 års lagstiftning.

Denna lag var emellertid äfven den bristfällig i mycket hög grad. Ändringsförslag framkommo under loppet af 1880-talet vid flerfaldiga tillfällen, och krafvet på en lagstadgad reglering af arbetstiden framfördes i främsta rummet af de socialdemokratiska riksdagsmännen.

Efter 1890 års arbetareskyddskonferens i Berlin, till hvilken tyske kejsaren utfärdat inbjudan, kom en ytterligare revidering af 1869 års näringslag till stånd. De nya bestämmelserna infördes som Titel VII i 1869 års lag, promulgerades den 1 juni 1891 och trädde i hufvudsak i kraft den 1 april 1892. Sedermera ha tillkommit några mindre förändringar den 6 augusti 1896, den 26 juli 1897 och den 30 juni 1900.

Titel VII i »Gewerbeordnung» innehåller, sådan den nu gäller, i hufvudsak nedanstående bestämmelser angående reglerandet af arbetstiden.

Söndagshvila (§ 105) är lagligen påbjuden för arbetarne vid bergverk, saltverk, anrikningsverk, stenbrott och grufvor, hyttor, fabriker och verkstäder, byggnadsplatser, varf och tegelbruk samt byggnadsföretag af alla slag. Om de nödvändiga undantagen förefinnas mycket minutiösa stadganden, som visa, att befrielse från lagens efterlefnad ej lämnas i onödan. *Barn* (§ 135) under 13 år få icke användas i fabrik, ej heller barn öfver 13 år, som äro skolpliktiga. Barn under 14 år ha arbetstiden reglerad till ett maximum af 6 timmar per dygn.

Unga personer (§§ 135, 136) i åldern 14—16 år må användas i fabriksarbete högst 10 timmar om dygnet. Nattarbete mellan $\frac{1}{2}$ 9 på aftonen och $\frac{1}{2}$ 6 på morgonen är förbjudet. Raster skola hållas: om arbetstiden är 6 timmar, 1 gång under en half timme; om arbetstiden icke öfverstiger 8 timmar, minst 1 gång under 1 timme; om arbetstiden uppgår till 10 timmar, 3 gånger under respektive $\frac{1}{2}$, 1 och $\frac{1}{2}$ timmar.

Kvinnor (§ 137) få icke användas i nattarbete, ej heller om lördagar eller dagar före helgdagar efter kl. $\frac{1}{2}$ 6 på aftonen. För vuxna kvinnliga arbetare får arbetstiden *icke öfverstiga 11 timmar* dagligen och under dagar före sön- och helgdagar *10 timmar*. Minst 1 timmes middagsrast skall hållas hvarje dag. Kvinnor, som sköta hushåll, äga rätt till $1\frac{1}{2}$ timmes middagsrast. Efter nedkomst får en kvinna icke användas i fabrik under de fyra första veckorna, och under de följande två endast om intyg af läkare medgifver detta.

Undantag från den allmänna lagen medgifvas i vissa fall. Sålunda utsträckas dessa undantag understundom äfven till s. k. säsong- och kampanj-industrier.

På grund af ett stadgande i lagens § 120 kan förbundsrådet utfärda särskilda föreskrifter rörande arbetstidens längd, början och slut för sådana yrken, i hvilka arbetarens hälsa kan skadas genom obegränsad arbetstid. I den riksdagskommission, som år 1890 behandlade lagförslaget, höjdes starka röster för införandet af lagstadgad arbetstid äfven för vuxna män. Yrkesinspektionen hade ådagalagt, att mångenstädes en omätligt lång arbetstid förefanns, och arbetarne behöfde skydd för sin hälsa och sitt familjelif, förklarade anhängarne af en maximalarbetsdag. Skälen studsade emellertid tillbaka mot industriidkarnes förskräckelse för detta socialistiska påfund, och lagen genomdrefs i riksdagen med den form för reglerandet af arbetstiden i vissa yrken, som § 120 anvisar. I kraft af denna paragraf ha emellertid reglerande föreskrifter af förbundsrådet utfärdats för följande industriella inrättningar: tändsticksfabriker, blysocker- och blyfärgfabriker, cigarrfabriker, fabriker för tillverkning af alkalichromater, boktryckerier och stilgjuterier, tagelspinnerier samt borst- och penselfabriker, zinkhyttor, stenbrott och stenhuggerier, fabriker för malning af thomasslagg, fabriker för tillverkning af elektriska ackumulatorer af bly eller blyföreningar, målare-, lackerare- m. fl. verkstäder.

Från ännu senare datum än den reviderade »Gewerbeordnung» är barnarbetslagen (Gesetz betreffend Kinderarbeit in gewerblichen Betrieben) af den 30 mars 1903. Denna lag har sin egendomliga förhistoria. Efter tillkomsten af 1891 års revision af näringslagen aftog barnarbetet i fabriker i hög grad. Men för hela hemindustrien fanns ingen lagstiftning mot obegränsad utsugning af barnens arbetskraft. Hemindustrien skapade ett ohyggligt barnproletariat. Tysklands lärarekår ställde sig då i spetsen för en på en mängd undersökningar stödd agitation för lagstadgad skydd mot barnens utnyttjande. Pressen kom

till hjälp, och år 1897 utfärdade rikskanslern en rundskrifvelse till Tysklands stater med begäran om undersökning angående barns yrkesarbete utom fabrikena. För undersökningsresultaten är ej här platsen att redogöra. De väckte emellertid på sin tid i Tyskland större uppteende än de nyligen i Stockholm verkställda. Barn i en ålder af 6 år funnos här sysselsatta i hemindustriellt arbete; icke mindre än 57,4 % af alla i Preussens hemindustri anställda barn hade vid sidan af skolarbetet en arbetstid af minst 20 timmar per vecka.

Undersökningen framkallade ett lagförslag, som förelades Riksdagen 1902, och i motiveringen uttalas med styrka, »att missförhållanden förefunnos, som nödvändigtvis påkallade en reglering af barnarbetet i hemindustrierna». Lagförslaget bröt i mycket med förut tillämpade principer. Dittills hade man knappast tänkt sig möjligheten att låta lagstiftningen ingripa reglerande i arbetsförhållanden, där endast familjemedlemmar voro sysselsatta. Men undersökningen hade utvisat, att ingenstädes större missförhållanden förelågo än just i dessa fall. Föräldrar hade exploaterat sina egna barn värre än andra arbetsgifvare. Därför måste gamla föreställningssätt läggas åt sidan, och Riksdagen antog denna lag, som så väl beträffande egna som främmande barn inför en mängd regulativ mot obegränsadt utnyttjande af barns arbetskraft. Bland de förnämsta bestämmelserna böra antecknas, att barn icke få användas i hemindustriellt arbete efter kl. 8 på aftonen eller före kl. 8 på morgonen, ej heller före förmiddagsundervisningen. Middagsrast skall räcka i minst 2 timmar. Eftermiddagsarbete får ej börja förrän 1 timme efter slutad undervisning. Arbete får pågå i högst 3 timmar per dygn under skoltid och 4 timmar under ferietid.

Lagen trädde i kraft den 1 januari 1904. Dess efterlefnad öfvervakas af polismyndigheterna, i någon stat af skolmyndigheterna, i andra af särskilda inspektörer samt för hela förbundsriket af yrkesinspektionen, som under år 1904 bestod af sammanlagdt 413 personer, hvaraf 24 voro kvinnor.

Sträfvandena att införa lagstadgad maximalarbetsdag för vuxna ha utan framgång fortsatts af enskilda medlemmar af tyska riksdagen, enkannerligen socialdemokraterna. Men under senaste decenniet ha som bekant de politiska förhållandena i det stora kejsarriket ej varit gynnsamma för socialt reformarbete, och därför har ända tills i dag lagstiftningen ej hunnit längre än till *lagstadgad maximalarbetsdag för barn, unga personer och kvinnor*.

Schweiz.

Redan i början af 1800-talet utfärdades i Schweiz de första lagarna om reglering af arbetstiden för fabriksarbetande barn. Men först år 1859 begynner ett mera omfattande lagstiftningsarbete på detta område. På yrkande af 129 fabrikanter i Zürich hade regeringsrådet tillsatt en specialkommission för att utreda och framlägga förslag till lag angående arbete i fabriker. Resultatet af denna kommissions arbete blef annorlunda än fabrikanterna tänkt sig. Ur denna utredning framväxte för kantonen Zürich lagen angående fabriksarbetares förhållanden af den 24 oktober 1859. Till sin omfattning tämligen ofullständig blef den dock utgångspunkten för ett fruktbarande lagstiftningsarbete i Schweiz' öfriga kantoner.

Främst gick industrikantonen Glarus. Redan år 1848 hade denna försökt med en lagstadgad maximalarbetsdag för vuxna inom bomulls-industrien. Arbetisdagens maximum sattes till 15 timmar för dagarbete, 13 timmar för blandadt dag- och nattarbete och 11 timmar för ensamt nattarbete. Den 10 augusti 1864 införde kantonen *maximalarbetsdag för alla vuxna* af 12 timmar under ett dygn, och 8 år därefter, den 29 september 1872, infördes den lagstadgade 11-timmarsdagen. Kantonerne Basel-Stadt och Tessin följde tätt i spåren.

Snart framträdde emellertid olägenheterna af olika lagstiftning i olika kantoner, och därför framfördes krafvet på att göra arbetarskyddslagstiftningsfrågan äfven till en hela schweiziska statsförbundets fråga. Sträfvandena fingo sin fullbordan den 19 april 1874, då genom allmän folkomröstning i förbundsorfattningen bl. a. följande stadgande infördes: »Förbundet är berättigadt att antaga enhetliga bestämmelser angående användandet af barn i fabriker samt angående arbetstiden för fullvuxna i desamma».

Nu kunde ett för hela Schweiz gemensamt lagstiftningsarbete begynna. En för hela republiken gällande lag angående arbete i fabriker utarbetades. Den 21 oktober 1877 antogs lagen genom allmän folkomröstning. Genom denna infördes bestämmelser om en *maximalarbetsdag af 11 timmar för vuxna män och kvinnor* (lördagar 10 timmar). Majoriteten vid denna folkomröstning var knapp, ty en oerhörd agitation bedrefs från fabrikanternas sida. Men den ytterligare sänkning af maximalarbetsdagen, som enskilda kantoner sedan företagit, visar, att 1877 års lag ej innebar något förhastande.

En något utförligare redogörelse för denna redan 30 år gamla lag torde försvara sin plats.

Barn (Art. 16) under 14 år få icke användas till arbete i fabriker. Barn i åldern 14—16 år få icke förhindras i skol- och religionsundervisningen. Undervisningstiden och arbetstiden få sammanlagdt icke öfverstiga 11 timmar per dag.

Unga personer (Art. 16) förbjudas att utföra söndags- och nattarbete, så vida icke deras yrkesutbildning påfordrar det, i hvilket fall förbundsrådet utfärdar bestämmelser härom. Praxis är härvid att bestämma väsentligt kortare maximalarbetstid än 11 timmar. (Flickor under 18 år förbjudas i samtliga kantonallagar öfvertidsarbete.)

Kvinnor (Art. 15) få under inga omständigheter användas i söndags- och nattarbete. Middagsrasten skall för dem, som förestå hushåll, vara minst 1½ timme. Före och efter nedkomst få de ej sysselsättas i fabrik under sammanlagdt 8 veckor. Af dessa skola minst 6 veckor förflyta efter barnsörden. Stadgandena äro, beträffande kvinnor, *undantagslösa*.

Normalarbetsdagen för vuxna (Art. 11) får, som ofvan nämnts, icke öfverstiga 11 timmar. Dagen före sön- och helgdagar får arbetet enligt en den 1 april 1905 utfärdad lag icke öfverstiga 9 timmar (förut 10 timmar) och måste vara avslutadt senast kl. 5 e. m. Genom 1905 års ändringslag gjordes stadgandena om maximalarbetsdag mera effektiva äfven på annat sätt. Stadgandena i artikel 11 hade i viss mån kringgåts därigenom, att arbete lämnats i hemmen utom den lagstadgade arbetstiden. Detta förbjöds nu.

Undantag medgifvas i vissa fall, men icke utan mycket trängande skäl.

Nattarbete mellan kl. 8 på aftonen och kl. 6 (i vissa fall kl. 5) är som regel förbjudet för så väl vuxna som minderåriga arbetare. Under inga omständigheter kan det åläggas mot arbetares vilja.

Söndagsarbete förbjudes utom i nödfall. Vissa inrättningar, som på grund af sin natur fordra oafbruten drift, kunna utverka förbundsrådets tillstånd att ålägga arbetare söndagsarbete. Men äfven i dessa industrier skall arbetare minst hafva hvarannan söndag fri.

Förbundslagen upphäfver icke kantonernas rätt att hvar för sig stifta skyddslag af större räckvidd. Flera kantoner ha ock använt sig af denna rätt för att ytterligare begränsa arbetstiden. En maximalarbetsdag af 10 timmar finnes flerstädes införd, och den schweiziska fabriksinspektionen står helt på deras sida, som önska maximalarbetsdagen i förbundslagen ytterligare sänkt. I ett märkligt utlåtande dateradt den 31 december 1904, framhålles, att den faktiska arbetstiden för nära

70 procent af arbetarebefolkningen är under 11 timmar. De industrier, som ännu arbeta med 11-timmarsdag sysselsätta hufvudsakligen kvinnor, och just därför anse fabriksinspektörerna en ytterligare begränsning genom lagstiftningens mellankommande nödvändig.

Som ett exempel på åt hvilket håll utvecklingen går torde följande af allra färskaste datum förtjäna anföras: den 8 september 1907 fastställdes genom omröstning en maximalarbetsdag af 9 timmar för arbetare i Zürich.

En sammanfattning af lagstiftningen i Schweiz visar sålunda, att en *maximalarbetsdag är lagstadgad för alla arbetare i fabriker.*

Storbrittannien.

Att skriva den engelska arbetareskyddslagsstiftningens historia från början skulle föra oss mera än ett århundrade tillbaka i tiden. En redogörelse, som på något sätt skulle göra anspråk på fullständighet, skulle fylla volymer. Om utvecklingen fram till våra dagar må därför blott några antydningar göras och detta blott i de delar, som röra arbetstidens reglering genom lagstiftningen.

Här som öfverallt annorstädes gällde lagstiftningens första ingripande barnen. Åren 1802, 1819 och 1833 äro knutna vid olika lagstiftningsåtgärder till reglering af minderårigas arbetstid. Det sistnämnda året inrättades Englands fabriksinspektion, som i någon mån skaffade skyddslagarna efterlefnad.

Barnen utträngdes så småningom, och Englands textil- och grufdrift skapade i stället ett kvinnoproletariat af omfattande dimensioner. En mängd missförhållanden framtrungo lagstiftningens ingripande till skydd för de kvinnliga arbetarne. År 1842 förbjödos dessa underjordiskt arbete, 1844 infördes en maximalarbetsdag af 12 timmar och 69 timmar i veckan (9 om lördagen), den 1 maj 1848 erhöilo kvinnorna inom väfnadsindustrien åtminstone på papperet lagstadgad maximalarbetsdag af 10 timmar (8 om lördagen), och från 1874 daterar sig en effektiv lagstiftning om en maximalarbetstid för kvinnorna inom väfnadsindustrin af 56 $\frac{1}{2}$ timmar i veckan (6 $\frac{1}{2}$ om lördagarna). Lagstiftningen har sedan ingripit på allt flera industrigrenar. Skyddslagar af en eller annan art kunna från sista decenniet å 1800-talet antecknas åren 1891, 1892, 1893, 1895, 1896, 1897 och 1899. År 1901 samlades och fullständigades de flesta af de föregående lagarna i en gemensam lag, »the Factory and Workshop act.»

Då denna i hufvudsak innehåller de nu gällande regleringarna af

arbetstiden för arbetare å fabriker och verkstäder, lämnas här en öfversikt af lagens innehåll i dessa punkter. Lagen omfattar så väl industri som handverk, jämte tvätt- och strykinrättningar; dockor, varf, kajer och varumagasin; byggnadsplatser och järnvägslinjer.

För reglering af arbetstiden uppdelar lagen fabrikerna i *textilfabriker* och *icke textilfabriker*. Lagen sysselsätter sig med tre grupper: barn (under 14 år), unga personer (14—18 år) samt kvinnor. Vuxna manliga arbetare inbegripas däremot icke i stagandena angående reglerad arbetstid.

Barn under 12 år få ej användas i arbete. Barn i åldern 12—14 år skola arbeta i skift, om hvilka lagen innehåller noggranna bestämmelser. I *textilfabrik* äro antingen skiften hvardagsskift eller hvarannandagsskift. *Hvardagsskiften* räcka en half arbetsdag (5 timmar). *Hvarannandagsskiften* räcka en hel arbetsdag (10 timmar) och ordnas så, att barnen hvarannan vecka arbeta måndag, onsdag och fredag, (30 timmar) hvarannan tisdag, torsdag och lördag (25 $\frac{1}{2}$ timmar).

Icke textilfabriker ha äfvenledes barnarbetet fördeladt på hvardags- eller hvarannandagsskift. Arbetstiden är här emellertid för hvarje barn i medeltal 2 timmar längre pr vecka.

I *hemfabriker och handverk* förekomma endast hvardagsskift med half arbetstid för barn.

Unga personers arbetstid regleras enligt följande schematiska öfversikt:

Textilfabrik. De fem första söckendagarna från 6 f. m. till 6 e. m. eller från 7 f. m. till 7 e. m. med 2 timmars måltidsrast. Arbetstid 10 timmar. På lördagen från 6 f. m. till $\frac{1}{2}$ 12 f. m. eller från 7 f. m. till $\frac{1}{2}$ 1 e. m. Arbetstid 5 $\frac{1}{2}$ timmar. Arbetstid för vecka 55 $\frac{1}{2}$ timmar.

Icke textilfabrik. De fem första söckendagarna från 6 f. m. till 6 e. m. eller från 7 f. m. till 7 e. m. eller från 8 f. m. till 8 e. m. med 1 $\frac{1}{2}$ timmes måltidsrast. Arbetstid 10 $\frac{1}{2}$ timmar. På lördag från 6 f. m. till 2 e. m. eller från 7—3 eller 8—4 e. m. Arbetstid 7 $\frac{1}{2}$ timmar. Arbetstid för vecka 60 timmar.

Kvinnor ha i allt väsentligt samma reglering af arbetstiden som unga personer. Barnaföderskor få ej användas i arbete de 4 första veckorna efter nedkomsten.

Söndagshvila påbjudes för samtliga kategorierna med några sällsynta undantag. I hälsofarliga yrken inskränkes eller förbjudes arbete af minderåriga.

Från lagens allmänna föreskrifter medgifvas vissa noggrant angifna och begränsande undantag. Men lagen har, tack vare häfd och den numera tämligen väl organiserade yrkesinspektionen, visat sig vara af stor effektivitet. Yrkesinspektionen räknade år 1905 tjänstemän af olika grader till ett antal af 157, däraf 10 kvinnliga. Äfven arbetare ha (från år 1881) med befrielse från examina utnämmts till yrkesinspektörer.

Som en frukt af den lagstadgade maximalarbetsdagen för kvinnor och minderåriga har följt en faktisk motsvarande maximalarbetsdag för alla de manliga arbetare, som arbeta tillsamman med de förstnämnda grupperna.

Emellertid gifva siffrorna om den *lagstadgade* arbetstiden en oriktig föreställning om den *verkliga* arbetstiden för en mängd af Englands arbetare. Den ekonomiska liberalismens doktriner ha i England mera än i något annat europeiskt land behärskat lagstiftningen under den senaste mansåldern. Och Englands stora arbetarerörelse har i ett halft århundrade lyssnat till locktonerna om politisk neutralitet. Manchesterlärans dogmatik medgifver knappast statsingripande till skydd för en hotad samhällsklass. Därför har lagstiftningen kommit ett godt stycke efter utvecklingen.

I verkligheten är inom en mängd yrken 9-timmarsdagen den förhärskande, inom åtskilliga är t. o. m. 8-timmarsdagen genomförd. Detta har skett dels i kraft af arbetarnes starka organisationer, dels ock på grund af åtskilliga industriidkares erfarenhet, att en förkortad arbetstid icke är ekonomiskt ofördelaktigt för industrin.

I England har emellertid arbetarerörelsen på senaste tiden alltmera aflägsnat sig från sin neutralitet gentemot politiken. Grufarbetarne framförde redan på 1880-talet krafvet på statsingripande för genomförandet af lagstadgad 8-timmarsdag. Lärorik i många hänseenden är behandlingen af deras fråga vid 1887 års parlamentssession. Af två parlamentsledamöter — en liberal och en konservativ — framställdes förslag om införandet i gruflagen (*The Mines Regulation Act*) af en paragraf om inskränkning af arbetstiden till 8 timmar. Förslaget föll med 159 röster mot 104. De liberala »arbetarerepresentanterna» understödde icke förslaget. Ännu härskade Manchesteridéerna bland det stora flertalet af fackföreningarnas ledande män. Under de närmaste åren skedde emellertid ett ofantligt omslag i tänkesättet bland Englands arbetare. Ännu vid den stora fackföreningskongressen i Dundee 1889 kunde de liberala fackföreningsledarne triumfera öfver hela linjen. Tanken på statsingripande för en lagstadgad 8-timmarsdag afvisades med stor majoritet af kongressen. Men redan följande år hade tiden

mognat för nya ståndpunkter. Vid kongressen i Liverpool 1890 segrade den världsbekante John Burns och hans meningsfränder, och från denna tid har 8-timmarsdagen stått som ett af den engelska arbetarörelsens vitalaste kraf. Englands arbetare ha småningom uppgifvit den isolering från andra lands arbetare, som förmådde deras parlamentariska kommitté att år 1884 afgifva den bekanta förklaringen, att Englands fackföreningsmedlemmar »på grund af sin öfverlägsenhet ej kunde skörda någon nytta från internationella förbindelser». Nu täfla Englands fackföreningsmedlemmar på de internationella arbetarkongresserna med kontinentens om arbete och inflytande. Och Englands arbetare kunna ej längre åberopas mot hela den organiserade arbetarevärdens kraf på en lagstadgad maximalarbetsdag af 8 timmar.

Vid senaste parlamentsval öfverraskade Englands arbetare världen genom att ganska allmänt uppgifva sin roll som »medlöpare» åt partier, som söka sitt sociala underlag från andra samhällsklasser än arbetarnes. Senare skedda fyllnadsval ha än tydligare markerat, att arbetarne allt klarare skatta värdet af de möjligheter, som det nutida samhället bereder dem att genom lagstiftningens ingripande lämna tillbakasatta samhällslager hjälp. Arbetarrepresentanternas första sträfvan blef att skaffa fackföreningarna den rörelsefrihet, som den bekanta Taff-Valedomen beröfvat dem. År 1906 kröntes dessa sträfvanden med en framgång, som vissa klasslagsvurmare i vårt land skulle ha nytta af att grundligt studera. Ett af de kraf, som Englands arbetare därefter skjuta i förgrunden, är den lagstadgade 8-timmarsdagen. Och de politiska förhållandena i England äro sådana, att arbetarnes talesmän ej alltjämt behöfva ropa för döfva öron.

Frankrike.

Händelserna i februari 1848 undgingo ej att påverka lagstiftningen angående arbetstiden. Visserligen dränktes revolutionen i blod, och med den gick arbetarnes lagstadgade 10-timmars maximalarbetsdag under. Men några rester af frihetshjältarnes verk återfinnas dock i den lag angående arbetstiden i fabriker och verkstäder, som den 9 september 1848 utfärdades.

Maximalarbetsdagen fastställdes i denna till 12 timmar.

Erkännas måste, att denna lag under långa tider knappast existerade annat än å papperet. Under hela 1850- och 60-talen fylldes Frank-

rikes historia af andra politiska omsorger än omtanken om arbetareklassen, och först ett årtionde efter Napoleon III:s fall erhöll 1848 års lag det nödvändiga komplementet, nämligen en yrkesinspektion, som vakade öfver lagens efterlefnad. (Yrkesinspektionen infördes visserligen 1874, men först 1883 ålades den att befatta sig med 1848 års lag.)

Efter 1874 följde å nyo ett nära 20-årigt stillestånd, tills den 2 november 1892 lagen angående barns, minderåriga flickors och kvinnors arbete i industriella anläggningar utfärdades. Sedan har lagstiftningen gått fortare. Åren 1893 och 1898 utfärdades betydelsefulla skyddslagar för arbetarne. Den 30 mars 1900 promulgerades den bekanta Millerandska ändringslagen angående barns, minderåriga flickors och kvinnors arbete i industriella inrättningar. Åren 1900 och 1903 medförde nya skyddslagar, och slutligen utfärdades på sommaren 1906 den lag angående söndagshvila för biträden och arbetare, som för ej så länge sedan fyllde pressen med skildringar om svårigheterna att bringa det heta franska lynnet under lydnad för landets lagar.

Maximalarbetsdagen reglerades, som ofvan nämnts, år 1848 till 12 timmar för såväl manliga som kvinnliga fabriksarbetare. År 1874 förbjödos kvinnor att utföra vissa slag af underjordiskt arbete. Men de till sina verkningar mest betydande regleringarna af arbetstiden återfinnas dock i *lagen angående barns, minderåriga flickors och kvinnors arbete i industriella anläggningar* af den 2 november 1892 med de ändringar i densamma, som företogos i den s. k. Millerandska lagen af den 30 mars 1900.

Lagstiftningens nuvarande bestämmelser angående arbetstiden framgå af följande summariska öfversikt.

Barn få i allmänhet icke användas i arbete inom de inrättningar lagstiftningen omfattar före fyllda 13 år. Undantag kan medgifvas 12-åring, som företer afgangsbetyg från skolan samt läkareintyg om fysisk lämplighet för det arbete, som sökes. Fabriksinspektörerna kunna fordra läkarebesiktning af alla arbetare under 16 år.

Barn under 16 år få användas i arbete högst 10 timmar under ett dygn. Nattarbete mellan kl. 9 på aftonen och kl. 5 på morgonen är med vissa undantag förbjudet.

Unga personer i åldern 16—18 år lingo genom 1892 års lag en maximalarbetsdag af 11 timmar och en maximalarbetstid af 60 timmar i veckan fastställd. Genom lagen af 1900 (se nedan!) ha emellertid dessa stadganden förlorat sin giltighet, ty år 1904 trädde bestämmelserna om 10 timmars maximalarbetsdag i kraft.

Rasterna under en arbetsdag få icke understiga 1 timme. Rasterna inberäknas ej i arbetstiden. I fråga om nattarbete gälla samma bestämmelser som för barn.

Kvinnor få icke användas i arbeten under jord, i stenbrott eller grufvor. Om maximalarbetstid, raster och nattarbete gälla samma föreskrifter som om unga personer.

Vuxna manliga arbetare ha sin arbetstid ännu i allmänhet reglerad genom 1848 års lag. Sålunda 12 timmars maximum. Men lagen af den 30 mars 1900 har i 1848 års lag infört en högst betydelsefull förändring.

I alla de inrättningar, som innefattas i artikel 1 i lagen angående barns, flickors och kvinnors arbete i industriella inrättningar af den 2 november 1892, och i hvilka vuxna manliga arbetare samt barn, flickor eller kvinnor arbeta i samma rum, skulle arbetstiden vid lagens ikraftträdande icke öfverskrida 11 timmar, två år därefter 10½ timmar och efter ytterligare två år 10 timmar. Den 1 april 1904 trädde 10-timmarsdagen i kraft.

Stadgandena i artikel 1 af 1892 års lag äga tillämpning på följande inrättningar: bergverk och hyttor, industriella anläggningar, stenbrott, byggnadsplatser, varf och verkstäder af allehanda slag.

Enligt 1905 års inspektionsberättelser voro 158,438 inrättningar underkastade lagen af den 30 mars 1900 (10 timmars maximalarbetsdag) och 36,563 lagen af den 9 september 1848 (12 timmars maximalarbetsdag).

Lagen angående *söndagshvila* för biträden och arbetare, af den 13 juli 1906, förbjuder en arbetsgifvare att använda biträden och arbetare i arbete mera än 6 dagar i veckan. Lagen omfattar industrin och handeln och inbegriper sådana inrättningar af offentlig eller privat, världslig eller andlig natur, äfven om de hafva karaktären af yrkes-skolor eller välgörenhetsinrättningar.

Undantag göras för sjöfart och järnvägsdrift. En del andra afvikelser från de allmänna stadgandena förekomma ock för vissa näringar, som i lagen uppräknas.

Slutligen förtjänar påpekas, att ett regeringsförslag afseende ytterligare begränsning af arbetstiden sedan år 1906 hvilar på franska riksdagens bord. Förslagets hufvudpunkter äro korteligen följande:

10-timmarsdagen utsträcker att efter en kort öfvergångsperiod omfatta alla industriarbetare, en begynnande reglering af arbetstiden inom handeln företages, och vissa slag af hemarbete och småindustri

(bagerier, slakterier m. fl.) intagas under bestämmelserna i lagarna af 1892 och 1900.

Yrkesinspektionen utöfvas af 110 departementsinspektörer under ledning af 11 öfverinspektörer.

I viss mån en motsvarighet till det danska arbetsrådet har Frankrike i sin »*commission supérieure du travail*», som öfvervakar skyddslagarnas efterlevande, bestämmer om kompetens för yrkesinspektörerna, afgifver utlåtanden och förslag angående arbetareskydd m. m. Detta arbetsråd inrymmer såväl arbetsgifvare som arbetare. Som ett exempel på det arbete, som utförts af detta arbetsråd, må anföras, att år 1899 kompetensfordringarna för anställande som yrkesinspektör så modifierades, att arbetare skulle kunna erhålla tillträde till dessa tjänster. Företrädesrättigheterna för dem, som genomgått vissa högre läroverk, ha i samband härmed för yrkesinspektionens vidkommande upphäfts. I den pröfningsnämnd, inför hvilken de blifvande yrkesinspektörerna undergå sina prof, sitter en arbetare ur »*la commission supérieure du travail*» som ledamot.

Arbetsrådet har gifvit uppslag äfven till åtskilliga regleringar af arbetstiden.

Ryssland.

Första lagstadgade begränsningen af arbetstiden vid fabriker och industriella anläggningar i Ryssland daterar sig från den 1 juni 1882 och gällde endast barn. Enligt denna fingo icke barn under 12 år användas i fabriksarbete. Denna lag är delvis upphäfd men gäller ännu i denna del. Barn i åldern 12—15 år må ej arbeta utöfver 8 timmar under förloppet af ett dygn. Efter 4 (enligt 1890 års lag 6) timmars arbete skall rast inträda. Nattarbete är äfvenledes förbjudet barn i denna ålder. Vissa undantagsbestämmelser finnas för vissa slag af industri.

Unga personers arbetstid reglerades genom lagen af den 3 juni 1885 och ett ministeriellt förordnande af den 10 mars 1886. Till unga personer räknas manliga arbetare i åldern 15—17 år. Nattarbete förbjödes i alla textilfabriker. Som natt räknas enligt lagen af den 24 februari 1890 tiden från kl. 9 på aftonen till 5 på morgonen.

Kvinnor likställas med unga personer och äro sålunda förbjudna att utöfva nattarbete.

Äfven beträffande dessa två grupper medgifvas under vissa förhållanden undantag.

För *vuxna arbetare* infördes en *lagstadgad maximalarbetsdag* genom en lag af den 14 juni 1897. Den omfattar fabriker och verkstäder med mer än 15 arbetare eller mekanisk drifkraft, bergverk, järnvägsverkstäder samt statens industriella anläggningar. För arbetare, som äro sysselsatta uteslutande med *dagarbete*, får arbetstiden icke öfverstiga 11 1/2-timmar under ett dygn. Om lördag eller dag före helgdag är maximitiden för arbete 10 timmar. Arbetare, som till någon del syssla med *nattarbete*, få icke sysselsättas mera än 10 timmar under ett dygn.

Tilläggas bör, att denna lagstiftning i många hänseenden blifvit illusorisk. Vederbörande minister har medgifvits rätt att på administrativ väg utfärda regulativ och instruktioner rörande arbetstidens fördelning, och denna rätt har användts på ett sätt, som mångenstädes står i rak strid med lagens innehåll och andemening.

Märkligt är dock, att Rysslands autokrati ännu för tio år sedan vågade taga steget att införa i lagstiftningen *maximalarbetsdag för vuxna*.

Österrike.

Näringslagen (Die Gewerbeordnung) af den 20 december 1859 har likasom den tyska lagen moderniserats genom senare tiders lagändringar, af hvilka de förnämsta datera sig från den 15 mars 1883 och den 8 mars 1885. Fristående märkas lagarna angående hvila på sön- och helgdagar i yrkesinrättningar af den 16 juni 1895 och den 18 juli 1905. De förnämsta begränsningarna af arbetstiden ha tillkommit genom ändringarna i näringslagen från 1880-talet.

I den nuvarande formen gälla för arbetstidens reglering åtskilliga bestämmelser.

Lagen skiljer mellan *yrkesarbete* (handtverk) och *fabriksmässigt drifna inrättningar* (fabriker).

För *yrkesarbete* gäller i hufvudsak:

Barn under 12 år få icke användas för regelbundet arbete i yrkesinrättningar. Barn i åldern 12—14 år få användas i arbete, såvida det icke är skadligt för hälsan och icke förhindrar den kroppsliga utvecklingen. Arbetet får ej förhindra fullgörande af skolplikt. Arbetstiden må icke öfverstiga 8 timmar pr dygn.

Unga personer i åldern 14—16 år må icke användas i regelbundet nattarbete mellan kl. 8 på aftonen och 5 på morgonen.

Kvinnor få användas i arbete först 4 veckor efter nedkomsten.

Närmare bestämmelser äfvensom eventuella undantag afgöras af handelsministern i samråd med inrikesministern.

För *fabriksarbete*:

Barn under 14 år få icke användas till regelbundet arbete.

Unga arbetare i ålder 14—16 år få användas endast för lättare arbeten, som icke äro skadliga för hälsan eller kroppsutvecklingen.

Kvinnor få icke användas i nattarbete.

En *maximalarbetsdag* af 11 timmar är fastställd för *alla vuxna arbetare*.

Undantag kunna äfven här beviljas af handelsministern i samråd med inrikesministern. Som regel gäller emellertid, att sådana undantag endast i trängande fall medgifvas.

Söndagshvila påbjudes genom lagarna af 1895 och 1905 för alla de inrättningar, som ej på grund af driftens natur lämpligen kunna afbryta arbetet.

Om raster finnas äfven stadganden i hufvudsaklig öfverensstämmelse med tyska lagens.

Fabriksinspektionen räknade år 1905 tjänstemän till ett antal af 77.

Nederländerna.

I detta jordbruksland har lagstiftningen icke trängt sig fram med sådan styrka som i stater med starkt utvecklad industri. Det behöfdes också en kraftig väckelse för att få en skyddslagstiftning till stånd. I midten af 1880-talet verkställdes en undersökning angående arbetsklassens tillstånd, och denna blottade rent af ohyggliga missförhållanden. I följd häraf tillkom arbetslagen af den 5 maj 1889. I denna hafva sedan ändringar företagits under åren 1895, 1896 och 1902. De små ansatser till reglering af arbetstiden, som landets lagstiftning åstadkommit, äro samlade i denna lag, som bland annat innehåller följande bestämmelser:

Barn under 12 år få icke användas i fabriksarbete. Barn i åldern 12—14 år likställas i allt väsentligt med kvinnor öfver 16 år, hvarom nedan meddelas.

Unga personer af mankön i åldern 14—16 år ha en lagstadgad maximalarbetsdag af 11 timmar. De kunna i vissa fall användas i nattarbete. En förordning af den 16 mars 1903 förbjuder användandet af kvinnor och unga arbetare i vissa såsom farliga ansedda yrken eller

arbeten. För unga kvinnor gälla i hufvudsak samma bestämmelser som för vuxna kvinnor.

Kvinnor öfver 16 år få användas i arbete endast 11 timmar under dygnet. Nattarbete är förbjudet för kvinnliga arbetare från kl. 7 på aftonen till kl. 5 på morgonen. Någon gång mellan kl. 11—3 på dagen skall minst 1 timmes rast äga rum. Söndagsarbete förbjudes från kl. 7 på lördagsaftonen till kl. 5 på måndagsmorgonen.

Undantag beviljas i ej obetydlig utsträckning dels på grund af särskilda kungl. förordningar, dels på framställning hos provinsguvernörerna.

Kvinnor få undantagslöst icke användas i fabriker och verkstäder under de första 4 veckorna efter nedkomsten.

En lag om allmän *söndagshvila*, daterad den 1 mars 1815, torde numera knappast efterlevas.

Yrkesinspektionen räknade 1904 tillsamman 33 tjänstemän.

Belgien.

Efter ganska långa strider trädde omsider med 1892 års ingång lagen angående kvinnors och barns arbete i fabriker, af den 13 december 1889, i kraft. De politiska förhållandena ha som bekant hvarken förut eller senare varit gynnsamma för ett socialt lagstifningsarbete, och den viktigaste förbättringen efter 1889 innefattas i lagen om söndagshvila i industriella inrättningar af den 17 juli 1905.

1889 års lag omfattar alla näringar utom jordbruk, handel och hemindustri, då denna drifves af endast familjemedlemmar, såvida icke inom densamma användes mekanisk kraft.

Ur lagens innehåll antecknas:

Barn under 12 år få icke användas inom verksamhet, som lagen afser. Barn i åldern 12—14 år ha en för olika industrier olika bestämd, *kortare* arbetstid än vuxna arbetare.

I spinnerier och väfverier få barn under 13 år, i pappers- och tobaksfabriker barn under 14 år endast användas i *6 timmars* dagligt arbete. *Nattarbete* är undantagslöst förbjudet, likasom söndagsarbete.

Unga personer i åldern 14—16 år ha i hufvudsak samma arbete som kvinnor i ålder 16—21 år.

Kvinnor i åldern 16—21 år ha en *maximalarbetsdag* af 12 timmar. Enligt lagens stadgande skulle dock före 1895 års början särskilda kungl. förordningar för en mängd industrier reglera kortare arbetstid.

Sådana förordningar ha sedermera utfärdats. Så fastställes maximalarbetsdagen till 9 timmar för kvinnor i stenkolsverken i Mariémont, till 10 timmar i tidningstryckerier, grafiska anstalter, pappersbruk, tobaksfabriker, diamantsliperier, stenbrott m. fl., till 10 $\frac{1}{2}$ i sockerbruk, tändsticksfabriker o. s. v.

Rasterna skola omfatta minst 1 $\frac{1}{2}$ timme.

Nattarbete förbjudes mellan kl. 9 på aftonen och kl. 5 på morgonen.

Kvinnliga arbetare få endast arbeta 6 dagar i veckan. De få ej användas i arbete de 4 första veckorna efter barnsörod. Kvinnor under 21 år få ej sysselsättas i underjordiskt arbete. I särskildt hälsovådliga yrken förbjudes allt kvinnoarbete.

Lagen angående *söndagshvila* omfattar jämte industrin äfven handelsföretag. Den innehåller förbud mot söndagsarbete. Undantag göras för vissa i lagen uppräknade fall. Men förbudet är undantagslöst för manliga arbetare under 16 år och kvinnliga under 21 år.

Slutligen förtjänar omnämnas, att åtskilliga yrkanden om en lagstadgad begränsning af arbetstiden vid olika tillfällen framförts. Såväl 8-timmars- som 10-timmarsdagen ha haft entusiastiska försvarare. Under åren 1905 och 1906 har frågan särskildt varit brännande. Den konservativt sammansatta »la Commission centrale» anslöt sig i ett utlåtande i maj 1906 till ett af deputeraden Helleputte framställt förslag, att reglerandet af arbetstidens längd skulle öfverlämnas åt de administrativa myndigheterna. En minoritet inom kommissionen åter häfdade att lagen borde innehålla detaljerade föreskrifter om arbetstidens längd.

Frågan är ännu oafgjord.

Italien.

De nu gällande lagar, som reglera arbetstiden i Italien, förskrifva sig från åren 1902 och 1903. De omfatta, som synes, icke vuxna manliga arbetare.

Barn under 12 år förbjudas att arbeta i fabriker och verkstäder, vid byggnadsplatser, i arbete öfver jord, i bergverk, grufvor och stenbrott. Barn under 15 år få icke användas i hälsofarligt arbete. Arbetstiden får för barn i åldern 12—15 år icke öfverstiga 11 timmar.

Unga personer sakna lagstadgad skydd utom beträffande minderåriga kvinnor, som i allt väsentligt sammanföras med kategorien barn i åldern 12—15 år. För båda dessa kategorier gäller förbud mot nattarbete.

Kvinnor ha en *maximalarbetsdag* af 12 timmar. Arbetstiden skall afbrytas genom raster af 1 timme, om arbetstiden är 6—8 timmar, 1 ½ timme, om arbetstiden är 8—11 timmar, och 2 timmar om arbetstiden öfverstiger 11 timmar.

Barnaföderskor få icke användas i arbete förrän en månad efter nedkomsten. Om läkareintyg utvisar, att så utan skada kan ske, må dock undantagsvis arbetet upptagas efter 3 veckors förlopp. Mödrar skola utan afdrag å rasterna ha minst 1 timmes fritid under arbetstiden för digifning. Finnes å fabrik särskildt rum afsedt för dibarnen, blir rasten för digifning endast ½ timme.

Barn och kvinnor skola hvarje vecka åtjuta en *sammanhängande hvila* af minst 24 timmar.

Nordamerikas Förenta stater.

Lagstiftningen här växlar betydligt. Hvarje stat har sina lagar, och dessa äro väsentligt olika.

Arbetarne ha genom sina organisationer mångenstädes genomdrifvit öfverenskommelser om 8-timmars arbetsdag. Som en allmän regel gäller för hela Nordamerikas arbetarevärld: relativt kort arbetstid, relativt höga löner, i följd häraf större kunskaper och en högre »standard of life».

Som betydelsefulla etapp-punkter på vägen mot den lagstadgade 8-timmarsdagen kunna anföras kongressens beslut af den 25 juni 1868 och den 18 maj 1872, hvarigenom fastslogs, att 8-timmarsdagen skulle tillämpas som den normala arbetstiden för alla arbetare, som voro anställda i förbundsregeringens tjänst. Dessa beslut kompletterades med en lag år 1892, hvarigenom äfven arbetare, som voro i tjänst hos förbundsregeringens leverantörer, erhöilo en maximalarbetsdag af 8 timmar.

Kolossala strejker — sannskyldiga gemensamma fälttåg — ha användts för att framtvinga 8-timmarsdagen. I många fall ha dessa blifvit resultatlösa, i många ha de lyckats. Kriserna under 1890-talet vållade en viss stagnation i den stora kampen, trusternas öfvermakt har senare hämmat sträfvandena. Men hvarje nytt år ser allt flera och flera njuta frukterna af en efter människans behof och krafter afpassad arbetstid.

Australiens stater.

De skiftande folkelement, som bo och bygga i den af civilisationen sist nådda världsdelen, ha förverkligat demokratiska ideal, som ännu den gamla världens människor nödgas förlägga till en oviss framtid. Rösträttsbestämmelserna synas nog en svensk högerman såsom stora inkörsporren till »sambällsomstörtningen», och mycket af hvad därifrån förspörjes synes säkerligen mången betänksam medborgare i vårt gamla land som den upp- och nedvända världen. Men i verkligheten bor i denna del af världen en välbergad befolkning, som visserligen ej kan peka tillbaka på en lång historia och en stor insats i världsutvecklingen, men som i gengäld saknar åtskilliga af Europas fördomar och orättvisor.

I Australien har aldrig storkapitalet vare sig inom industri eller jordbruk nått den öfvermakt öfver industrins och jordens arbetare och brukare som i Europa och Amerika. Striderna emellan kapital och arbete ha därför aldrig antagit så bittra former som i gamla världen. Genom öfverenskommelser har 8-timmarsdagen blifvit regeln i så godt som samtliga staterna. Victoria firade den 21 april 1906 under stora högtidligheter och anslutning af alla partier och samhällslager 50-årsminnet af 8-timmarsdagens genombrott. De öfriga staterna ha ock länge haft tillfälle att erfaras de välsignelserika verkningarna af en dräglig arbetstid.

Lagstiftningen har ej fortskridit så fort som utvecklingen. Endast en af staterna, Nya Zeeland, har genomfört *lagstadgad 8-timmarsdag*. De öfriga sex ha begränsat lagstiftningen att omfatta kvinnor och barn. Om lagstiftningens nuvarande ståndpunkt må följande anföras:

Barn få icke användas i fabriker före fyllda 12 år i Tasmanien, före 13 år i Victoria och Nya Syd Wales och före 14 år i Nya Zeeland, Queensland, Sydaustralien och Västaustralien. För farliga yrken är åldersgränsen höjd. Förbud mot nattarbete gäller i samtliga staterna.

Unga personer och kvinnor ha i allt väsentligt samma reglering af arbetstiden. Maximalarbetstiden är för vecka i Nya Zeeland 45 timmar och i de öfriga staterna 48. Noggranna föreskrifter angående raster och arbetstidens fördelning på olika dagar finnas i de flesta staternas lagar. Förbud mot nattarbete finnes ock i regeln. Nya Zeeland, Västaustralien och Nya Syd Wales stadga förbud mot användandet af kvinnor i arbete under de 4 första veckorna efter barnsbörd.

Maximalarbetsdagen för vuxna män ordnas i 1901 års fabrikslag i Nya Zeeland sålunda, att arbetet får äga rum under högst 48 timmar i veckan och högst $8\frac{3}{4}$ timmar under ett dygn. Naturligtvis medgifvas för vissa fall undantag från de allmänna stadgandena, men dessa äro få och så affattade, att kringgåendet af lagen möter stora svårigheter.

Sammandrag.

Den öfversikt öfver nu gällande lagstiftning i främmande land, som här lämnats, fastslår som otvetydigt, att alla kulturstater sett sig nödsakade att på lagstiftningens väg ingripa reglerande beträffande arbetstiden. Det gärna förda talet, att en sådan reglering kan öfverlämnas uteslutande åt den fria öfverenskommelsen, är af erfarenheten vederlagdt.

Lagstiftningen har i alla land i främsta rummet tagit den uppväxande generationen i sitt skydd. Det ödeläggande af framtiden, som ett oregleradt exploaterande af de små barnens arbetskraft medför, har framtvingat de första stegen å lagstiftningens väg. Alla de ofvan uppräknade staterna ha infört *förbud för barns användande i fabriksarbete* intill en viss ålder. Denna åldersgräns sättes olika dels för skilda land, dels för skilda yrken inom samma land.

12-årsåldern är gränsen i Danmark, Ryssland, Nederländerna, Österrike (i yrke), Belgien, Italien, Storbritannien och Tasmanien. I Tyskland, Frankrike, Victoria och Nya Syd Wales är 13-årsåldern den vanliga åldersgränsen. Norge (med vissa undantag), Schweiz, Österrike (i fabrik), Nya Zeeland, Queensland, Syd- och Västaustralien samt en stor del af Nordamerikas Förenta stater sätta 14-årsåldern som minimi-ålder för fabriksarbetare. I de flesta stater sättes afslutad skolkurs som villkor för anställning i arbete.

Arbetstiden för *barn* regleras i olika stater till något olika timantal pr dag. Det vanligaste är half arbetstid mot vuxna arbetare. Söndags- och nattarbete är i regeln förbjudet. Likaledes arbete i hälsofarliga yrken. Utförliga bestämmelser angående raster och arbetstidens fördelning finnas i flera lands lagstiftning.

Unga arbetare är en kategori, för hvilken de flesta land äfvenledes genom lag reglerat arbetstiden. Gruppen omfattar manliga och kvinnliga arbetare vanligen i åldern 14—18 eller 14—16 år. Söndags- och nattarbete äfvensom arbete i hälsofarliga yrken äro i regeln förbjudna.

Noggranna föreskrifter om raster och arbetstidens fördelning på dygnets timmar påträffas i åtskilliga lands lagar.

En *lagstadgad maximalarbetsdag* för unga personer förekommer i Danmark, Norge, Tyskland, England, Belgien, Frankrike, Schweiz, Nederländerna, Australiens stater och flera af Nordamerikas Förenta stater.

Kvinnor öfver 18 år utgöra den tredje grupp, om hvars arbetstid de flesta kulturland lagstiftat. Förbud mot hälsofarligt, underjordiskt och med moraliska vådor förenadt arbete saknas sällan i de olika landens lagar. Natt- och söndagsarbete är likaledes ofta förbjudet. På utomordentligt sällsynta undantag när skyddas äfven modern mot ödesdiger öfveranstängning under de närmaste veckorna efter nedkomsten. Åtminstone ett af de uppräknade landen (Schweiz) utsträcker denna skyddstid att omfatta äfven de närmaste veckorna före inträdande moderskap. I enstaka fall har lagstiftningen tillförsäkrat kvinnor den nödvändigaste fritiden under pågående arbete att utöfva moderliga eller husmoderliga plikter.

Slutligen hafva åtminstone följande stater tillförsäkrat kvinnliga arbetare *lagstadgad maximalarbetsdag*: Ryssland, Tyskland, England, Schweiz, Nederländerna, Frankrike, Belgien, Australiens stater och ett stort antal af Nordamerikas stater.

De *vuxna manliga arbetarne* ha ännu föga kunnat trygga sig till lagstiftningens ingripande för reglering af arbetstiden. Härmed må man ingalunda tro, att förhållandena för deras vidkommande äro mycket mera ogynnsamma än för de vuxna kvinnliga arbetarne. Inom industrier, där kvinnor och män arbeta tillsamman, regleras männens arbetstid helt naturligt af bestämmelserna om kvinnornas arbetstid. De manliga arbetarne ha ock i stor utsträckning med sina organisationers hjälp skaffat sig öfverenskommelser, i hvilka arbetstiden väsentligt begränsats.

Men om de manliga arbetarne och deras arbetstid gäller ej sällan, att de tyngsta, mest ansträngande och lägst aflönade arbetena dragas med den längsta arbetstiden. Yrkeslärda arbetare ha alltid lättare att förskaffa sig förkortad arbetstid än icke yrkeslärda, oaktadt arbetets art ofta gjorde ett motsatt förhållande rimligare. Likaväl som lagstiftningen måst inskrida för att rädda svaga kvinnor och barn undan ödeläggelse, framträder därför i hela världen allt starkare nödvändigheten, att lagstiftningen ingriper till skydd för de stora, under lång arbetstid och låg aflöning nedtyngda manliga arbetareskaror, som svårligen utan samhällets handräckning förmå att höja sig till en dräglig tillvaro.

Några stater ha redan infört en *lagstadgad maximalarbetsdag* för alla industriens arbetare. Dit höra revolutionernas Frankrike, folkomröstningens Schweiz samt — tsarväldets Ryssland. Och slutligen har den ö-republik, som för ej så länge sedan af en tysk forskare utförligt beskrifvits som »de sociala reformernas land», Nya Zeeland, infört alla världens arbetares stora önskemål, den *lagstadgade 8-timmarsdagen*.

Denna fläck af jorden, hvars politiska byggnad till stor del uppförts af en snillrik grufarbetare, och som rymmer mänsklighetens kanhända mest välbärgade och lyckliga folk i de civiliserade nationernas krets, har blifvit den första, som erfarit välsignelsen af den lagstadgade åtta-timmarsdagen. Men krafvet bäres fram af hela den organiserade arbetarevärld, som utgör eliten inom sin klass. I Tyskland, i Österrike, i Danmark kräfvat arbetarnes ombud i parlamenten åtta-timmars arbetsdag. När Rysslands första дума samlades, höjdes ropen: amnesti för de tusen af nationens hjältar, som försmäktat i fängelserna, jord åt de jordlösa jordens brukare och *åtta timmars arbetsdag* för de utpinade industriarbetarne. Och på vårens stora festdag ha år efter år i snart tjugo år arbetarne i högtidsklädda skaror med oerhördt växande anslutning tillropat dem, som makten ägt, att gifva arbetarne den lagstadgade 8-timmars arbetsdagen.

Önskemålen, fordringarna tillhöra dem, som den okloke kan affärda med ett slagord om »utopier» eller kanhända med en otidighet. Men en klok lagstiftare stannar inför denna enhällighet i fordringarna, sätter sig ned och undersöker saken, helst utan all afvoghet och förutfattade meningar. Kanhända, ja, förvisso skall efter en samvetsgrann undersökning synen på denna fråga bli en annan.

Arbetstidens reglering i Sverige.

Efter den orienterande öfversikt, som förut lämnats angående lagstiftningens reglering af arbetstiden i främmande land, framträda förhållandena inom Sverige i ett klarare ljus. Redan ett flyktigt genomläsande af våra lagar om arbetareskydd skall gifva vid handen, att vi å detta område befinna oss i de allra eftersta kulturfolkens led.

Visserligen framträda några svaga konturer till en begynnande skyddslagstiftning för arbetare i 1846 års fabriks- och handtverksordning. Arbetsgifvarne erinrades i denna om plikten att vid arbetarnes behandling och sysselsättning »fästa behörigt afseende å deras hälsa och arbetsförmåga», och polismyndigheterna ålades att vaka över lagens efter-

lefnad i denna punkt. Men stadgandet kom ej att få någon praktisk betydelse framför allt på grund af den sväfvande formuleringen. Ej heller 1864 års näringsförordning införde härutinnan någon ändring. Den 22 maj 1852 utfärdades en förordning, enligt hvilken arbetare under 18 år förbjödos att arbeta i fabrik mellan kl. 9 på aftonen och 5 på morgonen. Äfven denna förordning synes på grund af bötesbeloppens ringhet och brist på åklagare ha kommit att sakna praktisk betydelse.

I en förordning år 1870 angående tillverkning af fosfortändstickor återfinnes ett stadgande om en viss reglering af arbetstiden till förekommande af käkbensbrand. Det heter här: »Vid tändmassans beredning eller stickornas neddoppning däri må icke användas arbetare, som ej fyllt femton år, ej heller må någon med dessa arbeten sysselsättas längre tid än *sex månader i sänder* eller, efter det han upphört med sådant arbete, därtill å nyo användas, förr än *två månader förflutit* utan att därunder någon för hans hälsa skadlig inverkan af arbetet försports.» Äfven denna förordning synes hufvudsakligast ha funnits till på papperet.

Staten hade emellertid gentemot vissa doktriner om den fria öfverenskommelsen och fri konkurrens som ett universalmedel för allsköns sociala krämpor *principiellt* erkänt sin plikt att på lagstiftningens väg inskrida till betryckta samhällsklassers skydd.

Först från året 1881 kunna vi emellertid anteckna en förordning, som i någon — om än ringa — mån förtjänar omnämnas såsom af en smula praktisk betydelse. Det var »förordningen angående minderårigas användande i arbete vid fabrik, handverk eller annan handtering» af den 18 november 1881.

Barn under 12 år förbjödos att arbeta i handverk eller annan handtering. Likaledes äro skolpliktiga och sjukliga barn utestängda från sådant arbete. Barn i åldern 12—14 år få ej användas i nattarbete mellan kl. 8 e. m. och 6 f. m. Någon begränsning af arbetsdagens längd fanns ej i förordningen.

För *unga personer* i åldern 14—18 år gälla samma bestämmelser som för barn.

För hälsovådliga eller synnerligen ansträngande yrken finnas vissa inskränkande föreskrifter.

Kvinnor beröras ej af denna förordning.

Tillsyn öfver lagens efterlefnad utöfvas af hälsovårds- eller kommunalnämnd. Uppsikten har som bekant visat sig synnerligen bristfällig.

Förordningen är beträffande »industriellt yrke» upphäfd genom en

lag af 1900, men gäller ännu i all sin bedröfliga ofullständighet för det egentliga handtverket äfvensom åtskilliga andra yrken.

Året 1889 är märkligt genom »lagen angående skydd mot yrkesfaror» af den 10 maj 1889. För arbetstidens reglering innehåller lagen inga särskilda stadganden. Men i och med densamma infördes i vårt land en fabriksinspektion.

Lägges till dessa två slutligen »lagen angående minderårigas och kvinnors användande till arbete i industriellt yrke», af den 17 oktober 1900, så ha vi härmed en öfersikt öfver hela vår gällande lagstiftning till skydd mot den rena rofdriften vid utnyttjandet af svensk arbetskraft.

Denna lag, som under benämningen »industriellt yrke» omfattar hvad som i allmänhet i främmande lands lagstiftning benämnes »fabriksarbete», reglerar arbetstiden enligt följande grunder:

Barn, som icke fyllt 12 år, få ej användas i sådant arbete, som lagen omfattar. Barn, som sakna intyg om afslutad skolkurs (de s. k. minimibetygen enligt 48 § folkskolestadgan ha som bekant blifvit en flitigt anlitaad utväg för att skaffa industrin ett tidigt barnproletariat), äro likaledes uteslutna från arbete i industriellt yrke.

Barn under 13 år ha en *maximalarbetsdag* af 6 timmar.

Barn öfver 13 år och unga personer intill 18 år (i svenska lagen sammanföras dessa grupper under benämningen »minderåriga») ha en *maximalarbetsdag af 10 timmar*. Lämpliga raster (lagen har ingenting att förmäla om huru de skola vara beskaffade) skola afbryta minderårigas arbete. Nattarbete mellan kl. 7 på aftonen och kl. 6 på morgonen förbjudes, likaledes arbete under jord för gossar under 14 år.

Alla dessa stadganden göras emellertid till stor del illusoriska genom undantagsbestämmelserna i lagens 8 §, som dels medgifver de industrier, som sysselsätta c:a hälften af alla minderåriga arbetare (trävaruindustrin och till stor del järn- och metallindustrin), en maximalarbetsdag af 12 timmar för 14—18-åringar, dels inom vissa industrier inrycker till och med 11-åringarna i grottekvarnen.

Kvinnor åtnjuta ingen annan lagskyddad reglering af arbetstiden än fyra veckors förbud mot fabriksarbete efter barnsbörd samt förbud mot arbete under jord i grufvor eller stenbrott.

För vuxna män har svensk lag ej förmått lämna något som helst vare sig direkt eller indirekt skydd mot obegränsadt utnyttjande.

För fullständighetens skull bör kanske tilläggas, att två förordningar om förbud för barns användande i allsköns verksamhet existera. Den ena är »förordningen angående förbud för barn att idka viss försäljning», af den 4 december 1896, och den andra »förordningen an-

gående förbud mot barns användande vid offentliga föreläsningar» af den 10 december 1897. Båda förordningarna ha sina motsvarigheter i de flesta kulturstater. De ha franssprungit mera ur moraliska bevekelsegrunder än ur de socialt-hygieniska och humanitära, som uppbära sträfvanterna för en lagstadgad begränsning af arbetstiden. För reglerandet af arbetstiden för barn öfva de helt naturligt föga eller intet inflytande.

Jämföra vi vår svenska arbetareskyddslagstiftning med utlandets, så finna vi genast, att vi befinna oss på allra yttersta efterkälken. En maximalarbetsdag af 10 timmar för 13-åringar saknar motsvarighet till och med i Ryssland, likasom en maximalarbetsdag af 12 timmar för 14-åringar måste betecknas som mera än anmärkningsvärdt hög. Skyddet för kvinnor inskränker sig till det mest minimala, nämligen 4 veckors skydd — som för öfrigt af en läkare kan förkortas — efter inträffadt moderskap. Om en maximalarbetsdag, om förbud mot söndags- och nattarbete m. m. vet vår lag intet.

Läggas härtill yrkesinspektionens otillräcklighet — Sverige med sin stora industri och sina stora vidder består sig med 8 yrkesinspektörer, medan det mindre Danmark har 23 — frånvaron af kvinnliga yrkesinspektörer m. m., så ter sig den svenska lagstiftningen angående arbetareskydd föga respektingivande. På sin höjd kunna vi tåla en jämförelse med ett eller annat sydeuropeiskt land ja, måhända äfven med något annat efterblifvet folk — men jämförelserna skola ej fortsättas. De bli allför genanta.

Härtill tör någon vilja invända, att en kommitté i tre år varit sysselsatt med revidering af vår arbetareskyddslagstiftning. Ja väl, hoppet är ju en gudagåfva, och Sveriges arbetare ha visserligen fått vänja sig att hoppas — och vänta. Men betecknande är, att i denna kommitté icke inrymts plats åt en enda arbetarrepresentant. Och för öfrigt har erfarenheten i vårt land ådagalagt, att lagstiftningsfrågor till arbetareklassens skydd och hjälp ha haft en förunderlig benägenhet att stanna vid kommittébetänkanden, om de nu en gång kommit så långt.

Dessutom ha flera andra land än Sverige och land med långt mera utvecklad skyddslagstiftning revisionsförslag å bane. Frankrike är redan nämndt. Schweiz och Belgien likaså. Därtill bör läggas Norge, hvars storting har ett omfattande revisionsförslag hvilande å sitt bord. Det ingifver onekligen större förhoppningar, när *utgångspunkten* för en revision är förlagd närmare önskemålen, än när den, såsom i Sverige, befinner sig så långt ifrån som gärna är möjligt.

Visst är, att skall en revision af vår nuvarande lagstiftning till

skydd för arbetare i någon mån komma att svara mot förefintliga behof, så får den ej gå med lätt hand öfver de nuvarande lagparagraferna. Då får man ej likt strutsen sticka hufvudet i busken inför de allt mera trängande arbetarekrafven på lagstadgad maximalarbetsdag.

Förslag om maximalarbetsdag framföres i Sveriges riksdag.

Det skulle ha varit egendomligt, om en fråga, som så ingående sysselsatt hälften eller kanhända mera af den civiliserade mänskligheten, icke skulle ha vunnit varmhjärtade förespråkare i de olika landens parlament. Märkvärdigt nog var det i vårt land en bonde, som blef den förste talsmannen för den lagstadgade maximalarbetsdagen. Vid 1856 års riksdag frambars af representanten för Norra och Södra Åsbo samt Bjäre domsagor, hemmansägaren Nils Hansson i Waralöf, en motion af följande i många hänseenden märkliga innehåll:

»Vördsamt memorial.

Genom kungl. förordningen den 22 maj 1852 är visserligen fabriksidkare vid vite af 6 riksdaler 32 skilling banko förbjudet att mellan klockan 9 på aftonen och 5 på morgonen använda arbetare under 18 års ålder, äfvensom i fabriks- och handtverksordningen åtskilliga stadganden finnas intagne till betryggande af minderåriga arbetares rätt och bästa; men då med afseende dels å bötesbeloppets obetydlighet, och dels å den omständighet, att åklagare mot öfverträdelse af slika föreskrifter sällan finnes, de missbruk, som lagstiftningen velat förebygga, oafbrutet fortfara, så finner jag mig föranlåten påkalla Rikets Ständers allvarliga behjärtande för den framställning, jag nu går att göra.

*Nils Hanssons
motion vid
1856 års
riksdag.*

Vid de flesta fabriker här i landet är arbetstiden allt för lång; den är vanligen antagen till tiden från klockan 5 på morgonen till klockan 8 eftermiddagen med endast 1½ timmes fristunder, och ändå börjas arbetet vid många fabriker redan klockan ½5 samt slutar icke förr än klockan ½9 eftermiddagen. Detta förhållande står icke i förening med den allmänna känsla för medmänniskors rätt och väl, som civilisationen räknar bland sina vackraste triumfer, synnerligast då frågan gäller barn, hvilkas kroppsliga utveckling sålunda hämmas och hvilkas intellektuella förmögenheter nödvändigt genom ett sådant oupphörligt, nästan maskinmässigt arbete rent af måste förkvävas. I själfva fa-

brikernas hemland, England, har också förhållandet med fabrikspersonalens skyldigheter och rättigheter på de senare åren varit föremål för den mest noggranna, officiella ompröfning, och redbart tänkande människors varma nit för en rättvis modifikation af fabrikssegarernes förut obilliga anspråk har också nu där besekrat dessa och framkallat ett tillbörligt afseende på fabriksarbetarnes fysiska krafter och moraliska behof. Är det väl hedrande eller ens rätt och försvarligt, att vårt älskade Sverige, en bland den kristna lärans och den sanna broderlighetens väldigaste kämpar, i vår nuvarande upplysta tid låter komma sig till last ett så groft fel i det sociala rättsförhållandet som det här antyddas? Och är det väl med god samhällsordning förenligt, att några få industriidkares enskilda intressen skola trampa under fötterna tusentals af sina medmänniskor och landsmän människovärde och mänskorrätt? Arbeta bör och måste visserligen hvarje människa, enligt både Guds och mänsklig lag, för att ärligt förvärfva sitt bröd eller rättfärdiga sin ställning som samhällsmedlem; men anspråken på hennes verksamhet böra och kunna icke rättsenligt utsträckas öfver en viss billig gräns, och några stunder af sitt dagliga lif bör hon äga själf, för bönen, för sin själs odling, för sin kropps skötande och för hemmets plikter och fröjder. Den bästa, den starkaste natur går annars under; själens krafter förslöas så småningom och blifva snart sagdt förfäade; kroppen aftynar dagligen och går för tidigt sin tillvaros slut sill mötes; skyldigheterna mot Gud och nästan förbises och betviflas, och i djuriska njutningar sökes en usel och olycklig tröst för ett glädjelöst och beklagansvärdt lif. Synnerligast i afseende på barn och yngre personer, hvilka arbeta i fabrikerna, gälla dessa sanningar, och mig synes därför vara statens ovillkorliga plikt att tillse, det icke godtycke och slem vinning hos några få bättre lottade så småningom lönmörda mångtusende andras fysiska, moraliska och kanske eviga väl. Om någonsin statens förmynderskap öfver individerne är behöfligt, så är det i frågor sådana som denna, i synnerhet då de ringa arbetslönerna och orimligt höga priser på lifvets oafvisliga förnödenheter förvärra det onda därhän, att de flesta af dessa stackars slafvar hvarken kunna förskaffa sig sådan föda, som uppehåller kroppens krafter, eller en mot vårt stränga klimats inverkan nödvändig beklädnad. Det är i sanning både bedröfligt och ömkansvärdt att se dessa arma varelser, ytterligt afmagrade och ofta med trasor beklädda, stå halfsofvande emot hvarandra i osunda förstugor under afvaktan på det uppskakande klockslag, som manar in dem i de ännu osundare arbetsrummen, där deras enda önskan är ett

snart slut på den flyende dagens elände och deras enda hopp ett slut äfven på den kommande.

Sanningsenligt måste medgifvas, att bland våra fabriksidkare många finnas, hvilka själfva äga en djup, ogillande känsla för dessa snart sagdt barbariska förhållanden och därför gärna skulle se desamma rättsenligt förbättrade, men de anse sig göra en förlust, om de förkorta arbetstiden för sina arbetare, emedan de icke kunde konkurrera med dem af deras yrkesbröder, hvilka icke skulle göra detsamma för sina, och medgifvas bör äfven, att fabriksägaren nödgas vidkännas betydliga utgifter för försörjningen af sina fattiga; men det förra skälet skulle betydligt försvinna, om arbetstiden för våra fabriker af staten bestämdes lika för alla, och fattigförsörjningsutgifterna skulle betydligt minskas, om icke arbetarnes hälsa och krafter genom öfveransträngning och därmed dagligt växande elände undergräfdes och i förtid medtoges.

Denna fråga synes mig för både det närvarande och framtiden vara af stor vikt för vårt land, och jag får därför föreslå:

att arbetstiden inom alla rikets fabriker genom ett statsmakternas sammanstående beslut måtte blifva bestämd till högst 12 timmar om dagen för fullvuxna personer och de öfver 16 år samt till 8 timmar om dagen för ungdom under 16 års ålder; att s. k. öfverarbete icke under någon förevändning må för dessa senare äga rum; att öfverträdelse af dessa stadganden måtte beläggas med förhöjdt vite af 25 r:dr r:mt för hvarje person, som utöfver den stadgade tiden hålles till arbete å fabriker, samt att slutligen enhvar måtte äga åklaga så beskaffade öfverträdelser och de därför stadgade böter åklagaren ensamt tillfalla.

Om remiss härå till vederbörligt utskott anhålles!
Stockholm den 3 december 1856.

N. Hansson.

Från Kristianstads län.»

Motionen blef en medverkande orsak till en skrifvelse af samma Riksdag med begäran om lagstiftningens ingripande för reglering af minderårigas arbete. Kungl. Maj:t tog sig nära två årtiondens funderare öfver saken, och först efter en förnyad riksdagsskrifvelse blef den 19 maj 1875 den första kommittén för utarbetande af lagstadgad skydd för arbetare, tillsatt. Kommitténs uppdrag begränsades till utarbetandet af en författning angående *barns och yngre personers* antagande och an-

vändande i fabriks- och handtverksarbete och om tillsyn öfver en sådan författnings efterlefnad. Kommittébetänkandet afgafs den 19 april 1877. Det var kanhända mera märkligt genom motivering än genom förslag. Dess närmaste resultat blef den bristfälliga 1881 års minderårighetsförordning. Motiveringen är delvis af intresse för denna framställning, och ur densamma skall i annat sammanhang längre fram åtskilligt anföras.

Nästa gång frågan i motionsform bringas före i riksdagen är år 1886. Den kände liberale politikern S. A. Hedlund väckte i Första Kammaren motion om lagstadgad maximalarbetsdag af 9 timmar för de näringar, som komme att understödjas genom skyddstullar. Motionen afsåg att vara ett inlägg i striden mot protektionisterna och uppfattades föga allvarligt. Den afstyrktes af lagutskottet och föll i båda kamrarna.

*Motionerna
vid 1891,
1893, 1894
och 1895 års
riksdagar.*

År 1891 fördes frågan å nyo fram genom motion i Andra Kammaren af representanten för Stockholms stad hr Fridtjuv Berg. Flera samverkande omständigheter hade då fäst allmänhetens intresse vid spörsmålet om arbetarnes arbetstid. Den 1 maj 1890 hade för första gången den organiserade arbetarevärlden samlats under sina fälttecken för att demonstrera för den lagstadgade 8-timmarsdagen. I alla land hade man ögonen riktade på denna nya rörelse. Kort förut och under tydlig påverkan af det beslut om de internationella demonstrationerna, som fattats af arbetarnes kongress i Paris 1889, hade i Berlin den 15 mars 1890 på tyske kejsarens initiativ representanter för Europas makter samlats till en *samfolkelig arbetareskyddskonferens*. Denna konferens hade gjort flera olika uttalanden om de grundsatser, som borde tillämpas vid arbetarskyddslagstiftningen. En af de minimifordringar, som konferensen uppställde, gick ut på *lagstadgad maximalarbetsdag* för kvinnor.

I de flesta land hade efter denna konferens åtgärder af ett eller annat slag vidtagits för att förverkliga dess uttalanden. I Sverige stannade det vid en kommitté, som sedermera i grund förfuskade hela saken. Men frågan var under debatt i hela Europa. Och hr Bergs motion förde den upp på svenska riksdagens dagordning.

Motionen vid 1891 års riksdag framkom så sent — den är dagtecknad den 21 april — att Andra Kammarens tillfälliga utskott (N:o 1) knappast medhann mera än ett nödtorftigt afstyrkande, som af kammaren godkändes.

Motionen återupprepades vid 1893 års riksdag. Yrkandet formulerades som ett förslag om en skrifvelse med begäran hos Kungl. Maj:t, »det Kungl. Maj:t täcktes genom sakkunniga personer låta utreda, i hvad mån åtgärder äfven i vårt land kunna vara lämpliga för ordnande

af förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare beträffande reglerandet af arbetstiden, särskildt inom alla sådana näringsgrenar, som äro underkastade yrkesinspektion». Yrkandet gick sålunda ej direkt ut på införande af en lagstadgad maximalarbetsdag, men hela motiveringen utgör ett i sak och form ypperligt försvar för densamma. Då åtskilligt af den sakliga framställningen kommer att vidröras i motiveringen till denna motion, skall här ej något referat öfver densamma lämnas.

Denna gång remitterades motionen till Andra Kammarens tillfälliga utskott N:o 3. Detta aftryckte en mot motionens syften polemisk del af 1891 års kommités betänkande och inskränkte sitt eget yttrande till några rader, i hvilka påpekades, att frågan vore föremål för Kungl. Maj:ts utredning, att man borde invänta yrkesinspektionens erfarenheter o. s. v.

Motionen afslogs efter en stunds debatt i Andra Kammaren.

Efter 1893 års nyval upprepade hr Berg vid 1894 års riksdag sitt yrkande i en motion, hvori 12 af Andra Kammarens ledamöter instämde. Hade 1893 års utskott visat sig ogynnsamt och ordknappt, så ägnade tillfälliga utskottet n:o 1, som nu fått saken om hand, motionen ett så mycket grundligare och gynnsammare utlåtande. Utskottet upptog till bemötande punkt för punkt de vanligaste invändningarna mot en lagstadgad reglering af arbetstiden, likasom det polemiserade mot utskottsbetänkandet af 1893. För att göra förslaget på något håll mindre afskräckande inskränktes i klämman skrifvelseförslaget att omfatta endast »sådana fabriker och andra industriella inrättningar, i hvilka arbetet genom sin art menligt inverkar på arbetarens hälsa». Härmed hade motionen inskränkts till att blifva, hvad en talare i debatten yttrade, »en hygienisk motion». I den föreslagna formuleringen segrade utskottets hemställan med 101 röster mot 89 efter en ganska ingående debatt.

Härmed gick frågan till Första Kammaren. Dess tillfälliga utskott (n:o 2) afstyrkte ganska knapphändigt medkammarens beslut, som också utan votering afslogs.

Vid 1895 års riksdag upptogs frågan å nyo af samme motionär. Yrkandet formulerades nu i öfverensstämmelse med Andra Kammarens beslut vid 1894 års riksdag. Tillfälliga utskottet (n:o 1) tillstyrkte motionen med en ytterligare inskränkning i yrkandets omfång. I denna form bifölls motionen nu med den stora majoriteten af 133 röster mot 73.

Första Kammarens tillfälliga utskott (n:o 1) ägnade saken en utförlig behandling och tillstyrkte enhälligt medkammarens beslut.

Före afgörandet i kammaren uppstod en längre debatt, som resulterade däri, att kammaren utan votering afslog utskottets hemställan.

Det är af stort intresse att taga del af de skäl, som föranledde olika talare att afslå framställningen t. o. m. i den rent hygieniskt-humanitära form den slutligen fått. Hr Dickson förklarade: »För min del kan jag icke ansluta mig till den uppfattningen, att staten bör ingripa i dylika frågor och neka myndiga vuxna män att arbeta så länge de finna förmånligt.» Det var om denna *skenfrihetsdyrkan* som Adolf Hedin vid så många tillfällen och icke minst vid 1895 års riksdag, yttrade så många hvassa sarkasmer.

Hr Gustaf Andersson anförde bl. a.: »Med den energi, motionären i allmänhet utvecklar, är jag öfvertygad, att han kommer igen och då går ett steg längre samt föreslår en ny skrifvelse till Kungl. Maj:t, utgående på att äfven andra industrier än sådana, som kunna hänföras till hälsofarliga, skola blifva föremål för bestämmelser i afseende på arbetstiden. Sker så, så antager jag, att frågan snart kommer att beröra landtbruket». Dessa skäl torde i denna kammare mindre ha varit afgörande, då frågan godkänts af så många landtmän i Andra Kammaren än kanhända ett annat, som framgår af hr Fränckels yttrande: »Jag får visserligen erkänna, att då jag nu icke vill biträda detta förslag utan afslå denna skrifvelse, har jag ansett mig böra göra detta icke minst därför, att förslaget framkommit från det håll, hvarifrån det kommit — — —».

Förgäfves vädjade Treffenberg till kammaren. »Jag föreställer mig», yttrade den gamle högerveteranen, »att äfven den nu föreliggande liksom flera andra frågor, som afse förbättringar af arbetarnes tillstånd, för en längre tid komma att räknas till 'haabløse Slægter'. Emellertid synes mig som om kammaren och Riksdagen borde med begärlighet omfatta hvarje tillfälle, som erbjudes att öfvertyga arbetsklassen därom, att dess väl ligger kammaren om hjärtat.»

Kammaren såg ej saken på detta sätt. Efter det kompakta nej, som Första Kammaren afgaf 1895, har denna fråga hvilat.

Hela det skyddslagstiftningsverk hvarmed man, pekande på 1891 års kommitté, viftade så flitigt, då det gällde att mota en lagstadgad reglering af arbetstiden, har inskränkt sig till det torftigt lilla, som innehålles i 1900 års lagstiftning angående minderårigas och kvinnors användande i industriellt yrke.

Gamle Treffenberg fick rätt: arbetarnes lifsfrågor ha kommit att tillhöra de »haabløse Slægter». Ej ens de upprörande förhållanden an-

gående bageriarbetarnes ställning, som Adolf Hedin upprepade gånger framdrog, förmådde rubba 1890-talets Första Kammare i dess roll att säga nej.

II. Arbete och hvila.

Lifvet fördelas mellan arbete och hvila. I hvilan ingår veder- *Söndags- och högtidshvila.*
 vickelsen. Intetdera kan undvaras. Inkräktar ett af dessa naturbehof obehörigt på det andras område, lider individen däraf skada. Nu ha förhållandena i världen gestaltat sig så, att den stora mängden af människor aldrig varit utsatt för risken, att hvilan skulle obehörigt inskränka arbetets tid. Den motsatta faran har för dem varit permanent.

Man spårar därför redan tidigt i alla samhällen sträfvanden att med samhällsmaktens stöd reglera arbetet så, att det icke blefve ödeläggande för individ och släkte. Oftast har religionen tagit dessa sträfvanden i sin tjänst, likasom den själf stödt desamma. *Söndagen* har blifvit den civiliserade mänsklighetens stora hvilodag. Denna hvarje vecka inträdande hvilotid har dock bland de flesta folk kompletterats af vissa högtider, som gifvit det arbetande folket en sammanhängande serie af hvilodagar. Märkligt är de gamla israeliternas hvart sjunde år inträdande sabbatsår och ännu märkligare deras hvart femtionde år inträffande jubelår, då orättvisor i egendomsförhållandena utjämnades, och då hela folket tog sig en årslång arbetshvila. Hos kristna folk har denna sammanhängande arbetshvila samlat sig omkring några kyrkliga högtider, af hvilka julen åtminstone i de nordiska landen varit den ojämförligt förnämsta.

Man kan framställa den frågan, huruvida kristendomen skulle ha lyckats genomföra sitt söndags- och högtidsfirande, om den haft att göra sitt genombrott i ett industritidehvarf i stället för under ett kulturstadium, då träldomen och slafveriet florerade. Mycket låter en förmoda, att det icke skulle ha lyckats. Flera af de gammalkristna helgdagarna ha under industrialismens spira, den ena efter den andra, afskaffats såsom för denna besvärliga, och inom många industrier är söndagshvilan för länge sedan öfvergifven.

Det är ej många år sedan en industriidkare i Sveriges riksdag föreslog afskaffandet af den sista inom serien af julhelgdagar, som gör denna högtid till hvad en talare i Andra Kammaren kallade »svenska folkets semester.» Och när man ser de svårigheter, som uppresas mot skapandet af en enda ny hvilodag, den 1 maj, får man svårt att tro,

att nutiden skulle ha varit i stånd att skapa det system af hvilotider, som det nuvarande släktet mottagit i arf från svunna generationer.

För den, som vill söka en ekonomisk förklaring härtill, ligger en sådan nära till hands. Kristendomen nådde först folk, hvars sociala skikt voro fri eller träl, herre eller slaf. Slafven hade utöfver det värde hans arbete representerade alltid ett speciellt värde i egenskap af ägarens personliga egendom. Lika väl som en landtman finner det ekonomiskt fördelaktigt att gifva sin dragare tillräckligt både med näring och hvila, låg det alltid i slafägarens eget intresse att lyssna till de röster, som höjdes för en välbehöflig reglering af slafvens arbets- och hvilotid. Detta rent personliga intresse har försvunnit hos våra dagars industri-arbetsgifvare. Han vet, att den dag en arbetare dignar under arbetsbördan, stå många andra färdiga att upptaga den fallnes plats. Reglering af arbetstiden, i den riktning att tillräcklig hvila garanteras våra dagars industriarbetare, blir ett *arbetsgifvareintresse* först i det ögonblick, då en sådan reglering visar sig ekonomiskt fördelaktig för hans industri.

Mycket förklarligt, men för en rätt uppfattning af frågan om reglering af arbetstiden icke oviktigt är sålunda det faktum, att *antalet hvilodagar är mindre nu än för ett århundrade sedan*, samt att *söndagsarbetet allt mera inkräktar på arbetarens fritid*.

Det är ej heller utan sitt intresse att erfaras, huru antalet af arbets- och helgdagar ställer sig för olika folk. Efter ett nyligen utkommet danskt arbete återgifves här en öfversikt:

	Arbetsdagar.	Helgdagar.
Egentliga Ryssland	267	98
Kanada	270	95
Skottland	276	89
England	278	87
Portugal	283	82
Ryska Polen	288	77
Spanien	290	75
Ryska Östersjöprovinserna	295	70
Österrike	297	68
Italien	298	67
Bayern, Belgien, Brasilien och Luxemburg	300	65
Sachsiska hertigdömena	301	64
Sachsen, Frankrike och Finland	302	63
<i>Sverige</i> och Norge	303	62
Danmark	303½	61½
Nordamerikas Förenta stater	306	59
Holland	308	57

Medan t. ex. i England c:a hvar fjärde dag är helgdag, är motsvarande siffra i Skandinavien endast hvar sjätte. Englands arbetare ha 25 hvilodagar mera om året än Sveriges.

Af ännu större betydelse för inskränkningen af arbetarnes hvilotid är skråväsendets afskaffande. Visserligen sänder ännu mången pessimist en trånande suck till »den gamla goda tiden», som ter sig i idel rosenrödt. Men ett närmare studium rifver obarmhärtigt ned många af de traditionella föreställningarna. Det allra ytligaste studium af de gamla skråförordningarna är tillräckligt för att jaga poesien på flykten. Den störste kännaren af lifvet i norden för 3—4 århundraden sedan, Troels-Lund, lämnar en mängd bidrag till skråtidens lif och seder, och ett nyligen utkommet litet danskt arbete (L. Chr. Nielsen, Blaa mandag eller frimåndag) har lämnat en på kulturhistoriska dokument stödd undersökning, angående det för denna framställning intressanta spörsmålet om en särskild art af arbetshvila, som under hela skråtiden och för öfrigt i ej ringa mån ända in i våra dagar spelat en afsevärd roll vid afmätandet af den verkliga arbetstiden.

Frimåndagsfirandet.

»Fri-måndagsfirandet» var ännu i förra århundradet en inom handtverket gängse sed. Man behöfver ej gå 50 år tillbaka för att påträffa ett så godt som regelbundet firande af måndagen som fridag. Detta sammanhängde i mycket med tidens sällskapsseder. Omåttligheten i dåtidens dryckesseder gjorde oftast både mästare och gesäller olämpliga för arbete dagen närmast efter söndagen. Den siste af de författare, som ofvan återopats, kommer i sina undersökningar till följande resultat: »Det egentliga antalet arbetsdagar var i medeltiden, och ända in i det 19:e århundradet, 4 à 5 dagar i veckan. Gesällerna firade söndagen på ett sådant sätt — och mästarne föregingo dem verkligen med godt exempel! — att de nödvändigtvis också måtte fira måndagen. Om tisdagen rekreerade man sig, och först på onsdagen begynte arbetet.» Under de återstående dagarna arbetades så mycket längre. Timantalet pr dag uppgick ej sällan till 12, 13, 14, ja, någon gång kanhända flera timmar. Men timantalet pr vecka reducerades ju betydligt genom det regelbundna måndagsfirandet.

Lagstiftning och myndigheter inskredo oupphörligt mot måndagsfirandet. I stadgarna för skomakareskrået (år 1474) bestämmes bland annat: ingen svenn (gesäll) i embetet (skrået) må hafva flera dryckesdagar än hans mästare. Från 1500- och 1600-talet finnas flera förordningar mot måndagsfirandet. Den 27 juni 1720 utkom en allmän skråordning för Sverige och Finland. I denna föreskrifves bland annat: svenner och mästersvenner skola sig hos sina mästare väl och ordentligt

uppföra i verkstäderna och icke försumma arbetet hvarken genom frimåndagar, spatserande eller annan fäfänglighet på någon annan söcken- dag. Brott häremot belades med böter.

År 1722 utfärdade öfverståhållareämbetet i Stockholm en instruktion för dåtidens poliser (Quarters-Uppsynings-Männer) hvare dessa ålades att inskrida mot »svenner, som icke infinna sig i rätt tid på verkstäderna». Dessa så väl som andra förordningar mot frimåndagsfirandet voro i vårt land som annorstädes fruktlösa. År 1752 fastställde Konungen för boktryckeri-societeten stadgar, hvare på tal om boktryckaregesällerna föreskrifves: all oordentlighet med frimåndagar, spatserande, själföfvålladt tidsspillande — på arbetsdagar — vare förbjudet. Men detta stadgande hade ej större verkan, än att ännu 100 år senare (den 9 februari 1848) i den ordningsstadga, som antogs vid allmänt boktryckaresammanträde i Stockholm, en särskild föreskrift måste inryckas, hvarigenom gesäll »för hvar hel dag, som han försummar eller är borta från boktryckeriet utan principalens tillåtelse», förlorar viss del af lönen.

Alla åtgärder mot frimåndagsfirandet voro förgäfves, så länge skråväsendet fanns. Men när skråväsendet afskaffades, näringsfriheten genomfördes och därmed industrialismen begynte sin världseröfrarestråt gick denna sedvänja med de gamla skråstadgarna ur världen.

Industrialismen kunde ej finna sig i måndagsfirandets oregelbundenheter. *Antalet arbetsdagar ökades* till de regelbundna sex. Men samtidigt ärfde industrialismen det höga antalet arbetstimmar pr dag, hvilket bibehållits in i våra dagar.

Med industrialismens genombrott försämrades sålunda arbetarnes ställning med afseende på arbetstiden. 6 omåttligt långa arbetsdagar trädde i stället för skråtidens 4 à 5.

Vi se sålunda, att den moderna fabriksarbetaren på två olika sätt fick en längre arbetstid än hans föregångare handtverksgesällen. Dels fick han färre antal helg- och högtidsdagar på året, dels fick han ett större antal arbetsdagar i veckan.

III. Arbetsförhållandenas egen art framkallar krafven på maximalarbetsdag.

Då sålunda *arbetstiden* ökades med industrialismens genomförande, blir frågan, om *arbetsförhållandena* förbättrades i en grad, som kunde upphäfva de ogynnsamma följderna af den starkt ökade arbetstiden.

Den allra ringaste erfarenhet gifver vid handen, att så icke skedde. Tvärtom *försämrades* i mycket hög grad de förhållanden, under hvilka arbetet kom att utföras.

En närmare undersökning skall än tydligare framhäfva detta.

1. Industriarbetet är mekaniskt, intresselöst.

Den, som söker en bild af våra dagars storindustri och de arbetsförhållanden densamma bjuder, bör göra ett besök på t. ex. en af våra större yllefabriker. Vid sitt inträde mötes den besökande af ett öronbedöfvande larm. Begifver man sig in på en af väfsalarna, och man där vill meddela sig med någon närvarande, nödgas man med munnen invid den tilltalades öra af sina lungors hela kraft ropa för att göra sig förstådd. Oftast lyckas detta hvarken första eller andra gången man försöker. Luften är mättad af oljeångor och hvarjehanda dunster, som göra den nästan outhärdlig för den ovane. När man kommer ut från fabriken, bokstafligen super man efter frisk luft, medan larmet ännu genljuder timvis i öronen. Vistelsen i fabriken synes outhärdlig.

Här har emellertid textilarbetaren att tillbringa kanhända halfva sitt dygn eller därutöfver. Örat vänjer sig småningom vid larmet, luktorganet vid den skämda luften. Hans arbete består vanligen i ett eller några automatiska handgrepp, utförda tusentals gånger om dagen. Arbetet förlorar hvarje spår af intresse. Arbetaren blir en arbetsautomat. Jämför man med detta gångna tiders hemväfnad och hemspinneri, så är det tydligt, att fabriksarbetet förlorat den karaktär af *personlig* insats, som förr följde motsvarande arbete.

Storindustriens A och O är arbetsbesparing. Arbetsbesparande maskiner och en till det otroliga genomförd *arbetsfördelning* äro dess förutsättningar. Men ju mer arbetsfördelningen genomföres, dess mera blir arbetet mekaniskt och intresselöst. Hvarje arbetare får sig i storindustrien förelagd en liten, liten arbetsdetalj, som nödgar honom att kanhända hvarje sekund eller oftare utföra ett och samma, timme efter timme, vecka efter vecka, år efter år upprepadt litet handgrepp. Hela hans öfriga organism tages ej i bruk. Arbetet måste till slut förlösa sin utöfvare.

Låtom oss t. ex. välja tillverkningen af ett par skor för att få en bild af industrialismens förstörande af arbetsintresset. Under handtverkstiden voro i regeln ett par personer sysselsatta med tillverkandet af ett par skor. Den ene skar till och nottlade, den andre påsatte

bottnarna och putsade. Arbetet gaf hvar och en tillfälle till en rent personlig insats. Om skon skulle bli vacker eller ful, välsittande eller illasittande, allt berodde på handtverkaren. Han kunde inom sitt yrke nå en viss grad af konstskicklighet. Nu är handarbetet inom denna bransch äfven i vårt land till största delen utträngdt af fabriksarbetet. Maskinerna ha ersatt människokraften. Arbetsfördelningen är så pass genomförd, att 35—40 arbetare utföra någon liten detalj vid tillverkningen af ett par skor. I de stora engelska skofabrikerna vandrar en sko genom omkring 100 maskiner eller människohänder, innan den är färdig. Tydligt är, att hvarje arbetare blott får ett litet handgrepp att utföra, och att detta upprepas otaliga gånger under en arbetsdag.

Exemplen kunna mångfaldigas från alla möjliga industrigrenar. Utvecklingen har knappast någonstädes skonat. Arbetet inom industrien har mekaniserats och förlorat intresset. Och därmed ej sällan arbetaren en uppgift, som för honom själf kan framstå som en lifsuppgift.

2. Ju längre arbetstiden är, dess flera olyckor inträffa.

Olycksfallsfrekvensen bland industriarbetare i allmänhet.

Frånvaron af intresse i industriarbetet tröttar i hög grad arbetaren. Med tröttheten följer oundvikligen bristande uppmärksamhet. Och denna i sin ordning hotar genom talrika olycksfall arbetarens lif och lemmar.

Maskinerna skapa sannskyldiga olycksfall för arbetarne. Oafbrutet går denne utsatt för faran att indragas i en remledning, att träffas af en sönderspringande smergelskifva, att förlora en lem vid en sågklinga, att klämmas mellan maskinkuggar, att falla från en ställning o. s. v. Statistiken lämnar ohyggliga siffror för belysande häraf och yrkesinspektörerna hvart enda år liknande skildringar. Siffror torde väl knappast vara erforderliga för att styrka detta allbekanta faktum. Alla Europas stater kunna lämna ett stort statistiskt material, som belyser olycksfallsfrekvensen inom olika yrken.

Industriarbetaren i allmänhet har ungefär 3—5 gånger så stor sannolikhet att träffas af en olyckshändelse som jordbruksarbetaren. Inom olika industrier ställa sig proportionerna högst olika. Maskinarbetarne träffas af största antalet olyckshändelser. Från Schweiz må efter ett stort arbete af sekreteraren i det internationella arbetsamtet i Basel (d:r J. Landmann, Die Arbeiterschutz-Gesetzgebung der Schweiz, Basel 1904) följande siffror angifvas: antalet maskinarbetare utgjorde år 1901 32,647, hvilket är 13,46 procent af hela antalet industriarbetare (242,534). Bland dessa 13½ procent af Schweiz' industriarbetare inträffade i genom-

snitt under perioden 1892—1900 icke mindre än 42,10 procent af alla olycksfall inom landets industri.

För vårt lands vidkommande är ett betydande om än ofullständigt material till belysande af olycksfallen inom industrien hopbragt af 1884 års arbetareförsäkringskommitté, likasom yrkesinspektörernas berättelser gifva värdefull vägledning för en riktig uppfattning af frågan.

Allmänt bekant är ock, att olycksfallens antal står i det intimaste sammanhang med arbetstidens längd. Såsom förut påpekats, har industriarbetet genom sin enforrnighet en påfallande benägenhet att trötta och förslöa arbetaren. Tröttheten beröfvar honom den uppmärksamhet, som är nödvändig för att undgå de lurande olycksfällorna. Och ju större tröttheten blir, dess hastigare växer olycksfallsfrekvensen. Denna erfarenhet uppmärksammades, så snart en ordnad statistik angående olyckorna i arbetet kom till stånd. Herr Berg anförde i sin motion år 1891 härom följande:

*Olycksfallens
antal samman-
hänges med
arbetstidens
längd.*

»Denna erfarenhet om olycksfallens samband med arbetstiden har nyligen blifvit på det otvetydigaste bekräftad af statistiken. Den tyska riksförsäkringsanstaltens officiella organ (Amtliche Nachrichten des Reichs-Versicherungsamt) innehöll i sin senaste årgång (sid. 201—448) en af anstalten utarbetad vidlyftig »Statistik der entschädigungspflichtigen Unfälle für das Jahr 1887», hvori bland annat visas, huru olycksfallen fördela sig på de olika arbetstimmarna under dagen. Man finner häraf, att på förmiddagen under timmen

klockan 6—7	inträffat	435	olycksfall
” 7—8	”	794	”
” 8—9	”	815	”
” 9—10	”	1,069	”
” 10—11	”	1,598	”
” 11—12	”	1,590	”

Som man ser, råder här en snabbt växande stegring, och höjdpunkten nås under de båda sista timmarna. Genom den i allmänhet vid 12-tiden inträffande middagsrasten sjunker antalet plötsligt, så att det

klockan 12—1 utgör blott 587,

men därpå fortgår det åter i oafbruten stegring, så att

klockan 1—2	inträffa	745	olycksfall
” 2—3	”	1,037	”
” 3—4	”	1,243	”

På grund af en mindre eftermiddagsrast (»die Vesperstunde») sjunker det

klockan 4—5 tillbaka till 1,178,
men stiger därefter

klockan 5—6 ånyo upp till 1,306.

Att ökningen icke ytterligare fortgår under timmarna efter klockan 6, beror dels därpå, att inom flere industrier nattskiftena nu taga vid, dels därpå, att inom andra arbetet nu efter hand upphör.

Framställningen ådagalägger på det tydligaste, säger riks försäkringsanstalten (sid. 210—282), att olycksfallens antal växer utomordentligt raskt till följe af arbetarens gradvis inträdande trötthet och förslappning (Die Darstellung lässt deutlich erkennen, dass die Zahl der Unfälle mit der allmählich eintretenden Ermüdung und Abspannung der Arbeiter ausserordentlich rasch zunimmt.)»

Det direkta sammanhanget mellan arbetstiden och olycksfallen, hvarpå dessa siffror peka, har förut eller senare allestädes bekräftats af erfarenhet så väl som statistik. Och de föreskrifter, angående afbrytandet af arbetet genom raster, som så ofta förekomma i utlandets lagstiftning, ha till stor del uppgiften att minska olycksfallsfrekvensen i arbetet.

3. Industriarbetet skapar yrkessjukdomar och starkt ökad dödlighet.

Erfarenheten, att industrien skapat i hygieniskt hänseende synnerligen ogynnsamma arbetsförhållanden, hvilka låta afläsa sig i dödlighets- och sjukstatistiken, är lika gammal som industrien själf. Benämningarna »yrkessjukdomar», »proletärsjukdomar» o. s. v. peka på ett af erfarenheten uppmärksammat konstant förhållande inom vissa industrier eller yrken. De officiella undersökningar angående arbetareförhållandena i vårt land, som ägt rum, bekräfta otvetydigt riktigheten af dessa erfarenheter.

I det utlåtande angående herr Bergs ofvan omnämnda motion vid 1894 års riksdag, som afgafs af Andra Kammarens första tillfälliga utskott, läses bland annat följande öfversikt angående de hygieniska förhållandena inom den svenska industrien:

»Då det gäller att bedöma, i hvad mån ett yrke med lång arbetstid skadligt inverkar på arbetarens hälsa, måste det vara af vikt att känna de *hygieniska förhållanden*, som inom detsamma äro rådande. Tyvärr gifves det ganska få undersökningar öfver

Utlåtanden, af
Andra Kam-
marens ut-
skott.

det svenska industriarbetet i detta hänseende. Den mest betydande är tvifvelsutän den af 1884 års arbetareförsäkringskommitté föranstaltade, vid hvilken uppgifter erhöles rörande 2,096 industriella rörelser.

Bland de frågor, å hvilka denna kommitté infortrade svar från hälsovårds- och kommunalnämnder (genom dem äfven från provinsial-, stads-, distrikts- och fabriksläkare) samt bergmästare, voro följande:

1) Har någon för arbetarnes hälsa menlig inverkan visat sig af det vid fabrikationen uppkommande dammet? — Här torde bland annat uppmärksammas det damm, som uppstår vid pulverisering, malning, torrslipning och torrputsning (t. ex. i cementfabriker, glasbruk, porslins- och kakelugnsfabriker, mjölkvarnar, snuskvarnar), vid häckling, rensning, kardning och kardslipning (t. ex. i spinnerier, väfverier och vaddfabriker), vid sortering, skärning och rensning af lump (t. ex. i pappersfabriker), vid slipning (t. ex. inom järn- och stålmanufakturen) m. m. dylikt?

2) Har någon för arbetarnes hälsa menlig inverkan visat sig genom handterandet af giftiga ämnen eller genom vid fabrikationen alstrade ohälsosamma gaser eller dylikt? — Här torde bland annat uppmärksammas handterandet af arsenik och blyföreningar (t. ex. i målaryrket, vid glasyrdopning och glasyrjustering i porslins- och kakelugnsfabriker), beröringen med kvicksilfver (t. ex. vid förgyllning och spegeltillverkning), utströmmande af giftiga gaser (t. ex. i blekerier, kemiska fabriker, förnicklings- och galvaniseringsfabriker) m. m. dylikt?

Ur svaren på den förra frågan må anföras, att i Stockholm (där undersökningen var något noggrannare) arbetarne befunnits lidande af dammet vid vaddfabriker, snuskvarnar, benmjölsfabriker, borstbinderifabriker (rensning och kamning af svinhår), anstalter för rening af tagel, krollsplint och fjäder, kakelfabriker (glasyrkrossning och sativering), mekaniska verkstäder, (rotmalning, rensning af gjutgoods, torrslipning och smergling), snickerifabriker (torrslipning och smergling af verktyg, putsning af träarbeten, damm från sågar och hyfvelmaskiner), kvarnverk (stenhackning och påfyllning af spannmål), instrumentfabriker (torrslipning), tapetfabriker, stenhuggerier (svarfning af slipstenar), garfverier (barkmalning), bomullsspinnerier (vid öppningsmaskinerna), tekniska fabriker m. m.

Från landsorten klagades vid sågverken öfver dammet från smergelskiivorna. Från järnbruken erfor man, att olägenheter af här omhandlade slag förefunnos vid malkrossning, s. k. kolfatning samt slipning. »De i kolhusen sysselsatta arbetarne (kolfatarne) klaga understundom öfver, att den fina stybben lägger sig på bröstet, hvarför äfven med klenst bröst utrustade personer snart måste sluta, och andra äfven för någon tid nödgas upphöra med detta arbete. Samma förhållande, ehuru icke i fullt så hög grad, förekommer vid den rostade malmens krossning i det fria: maldammet spelar här samma roll som kolstybben.» Från en mekanisk verkstad uppgafs, att slipare och smerglare voro utsatta för fint damm och därför i de allra flesta fall åsamkade sig sjukdomar, såsom lungsot m. m. Från tryckerierna klagades öfver stildammet, hvaraf verkan kunde spörjas redan efter ett års vistande däri; en mycket vanlig följd vore s. k. blyförgiftning. Vid stenhuggerierna och stensliplerierna förekommo alltid skadliga följder af dammet. En läkare skref: »I kvarnar och kvarnstensbrott äro lungkatarrer vanliga». Vid ett stort antal bryggerier klagades öfver dammet vid malkrossningen. I fråga om en porslinsfabrik yttrade sig provinsialläkaren sålunda: »Blyförgiftning förekommer ganska ofta hos dem, hvilka hafva med glasyren att göra, men detta är dock af mindre vikt (!), då dessa operationer ej fordra någon yrkesskicklighet, och därför de därmed sysselsatta genast kunna erhålla annat arbete, så snart de visa några tecken till förgiftning och ersättas

af andra»; han tillade, att somliga arbetare redan efter 1—2 månader kände börjande symtom till blyförgiftning.

Å den andra af de framställda frågorna lämnades från Stockholm det svar, att illamående af arbete med giftiga ämnen eller af under arbetet utvecklade ohälsosamma gaser blifvit påvisadt vid större och mindre metallgjuterier (af ångor vid gjutningen), brousfabriker (af ångor vid förgyllning), nysilfverfabriker (vid gjutning och försilfring), kakelfabriker (vid glasyrputsning samt kalcinering af bly och tenn), bleckslagerifabriker (vid betsnung och förtenning), tvättinrättningar (vid fläckuttagnig medelst klorvatten), ljusfabriker (vid förtenning), gasverk (vid reparation och ändring af gasledningar), chokladfabriker (af svafvelhaltiga ångor vid kokning), förgyllareverkstäder, fernissfabriker, stilgjuterier och stereotypgjuterier m. m.

I landsorten klagades från brännerier öfver kolsyran, från kakelfabriker öfver blyförgiftning, från tändsticksfabriker öfver fosforförgiftning, från gasverk öfver lysgasförgiftning, från diverse fabriker, i synnerhet tapetfabriker, öfver stinkande lim, från tvättinrättningar öfver klorvattnet o. s. v.

Ehuru inga särskilda frågor framstälts rörande andra hälsoskadliga inverknigar af industriarbetet, exempelvis sådana, som härröra från för stark värme eller för stark köld, för fuktig luft, otillräcklig belysning, onaturlig arbetsställning o. s. v., hade dock i svaren åtskilliga dithörande uppgifter blifvit lämnade. Sålunda anfördes, att en synnerligen hög och i hygieniskt hänseende ogynnsam temperatur förekom i ett icke obetydligt antal fabriker, såsom i sockerbruk, stereotyp- och stilgjuterier, färgerier, strykinrättningar, lackerare- och målareverkstäder, hatt- och stearinfabriker, ångpanne- och ångmaskinrum m. m. Från järngjuterier klagades öfver den knäböjda ställningen å kalla marken, från stenhuggerier öfver rheumatism i benen genom beröring med den kalla stenen, från gelbgjuterierna öfver den där gängse s. k. gjutarefrossan, från garfverier öfver den fuktiga luften i arbetslokalerna, från litografiska anstalter öfver ögonlidande genom ansträngdt arbete vid gasbelysning o. s. v.

Sällsynta undantag voro de industrier, om hvilkas hygieniska beskaffenhet ett gynnsamt omdöme kunde fällas. Det förnämsta af dessa undantag var sågverksindustrien. Från flera håll intygades sågverksarbetarnes öfverlägsenhet, i allmänhet taget, öfver den öfriga fabriksbefolkningen i fråga om sundhet och lefnadsmod. Sålunda skref en provinsialläkare, att sågverksrörelsen hade att uppvisa en långt friskare, hurtigare och raskare arbetspersonal än, minst sagdt, de flesta andra industrigrenar. Såsom väsentliga orsaker härtill anfördes arbetets omväxlande art samt dess förrättande i fria luften eller uti stora, rymliga lokaler, där förskämning af luften icke förekomme i någon nämnvärd grad.

Upprepade gånger framhåller kommittén, att dess uppgifter rörande yrkenas inflytande på hälsan äro mycket ofullständiga. Undersökningsfältet hade varit så stort och undersökningstiden så knapp, att under densamma endast de mest påfallande hälsomenliga verkningarna hunno visa sig.

Den här af förorsakade ofullständigheten godtgöres emellertid genom den i hög grad belysande statistik öfver sjuklighets- och dödlighetsförhållandena bland den svenska arbetsklassen, som samma kommitté föranstaltade och som omfattade 107,615 dödsfall bland arbetare och med dem jämförliga personer, hvaraf 54,429 bland män och 53,186 bland kvinnor. Ur de af kommittén uppgjorda tabeller, hvilka utvisa fördelningen af dessa 107,615 dödsfall efter dödsorsaken, må här anföras följande:

Tab. I.

	Af 100 aflidna med känd dödsorsak afleda af								
	sjukd. i andedräftsorganen.	sjukd. i tionella sjukd.	konstituerade dödsorsaker.	vådsamma dödsorsaker.	infektions- och förgifningsjukd.	hjärn- o. nervsjukd.	sjukd. i cirkulationsorganen.	sjukd. i mat-smält- o. g. organen.	sjukd. i urin- o. könsorganen.
Män af arbetsklassen	38.4	15.5	11.5	5.7	8.1	2.8	9.3	5.2	3.5
Kvinnor af arbetsklassen	37.9	23.2	2.0	6.9	7.4	2.3	8.2	8.8	3.3
Arbetarekvinnor (familjemedlemmar)	37.2	25.5	1.7	6.2	7.4	2.1	8.2	8.8	3.2
på landet	36.0	26.5	1.8	5.8	7.5	1.4	7.5	9.9	3.6
i städerna	38.6	18.7	1.2	8.2	7.4	5.2	11.5	7.4	1.8
Yrkesarbeterskor	41.8	11.4	4.4	11.6	7.0	3.6	8.3	8.5	3.4
på landet	41.1	12.1	4.6	11.7	7.2	2.2	7.3	9.9	3.9
i städerna	42.8	10.1	4.0	11.4	6.7	6.1	10.3	6.1	2.5
Jordbruksarbetare	36.2	18.5	10.2	5.1	8.7	2.0	10.1	5.1	4.1
Jordbruksarbeterskor	40.2	12.4	4.8	11.6	7.3	2.1	7.3	10.2	4.1
Industriarbetare	46.6	8.2	10.7	5.9	7.5	4.1	9.0	5.6	2.4
på landet	46.8	9.7	11.9	5.5	7.1	2.0	8.5	5.4	3.1
i städerna	46.4	7.1	9.9	6.2	7.8	5.7	9.3	5.8	1.8
Industriarbeterskor	57.0	5.9	2.4	11.7	4.0	4.0	6.7	6.7	1.6
på landet	67.8	1.5	3.1	13.9	1.5	1.5	4.6	4.6	1.5
i städerna	54.8	6.8	2.3	11.3	4.5	4.5	7.1	7.1	1.6
Fabriksarbetare	52.3	3.5	10.1	4.0	7.5	4.0	8.6	7.0	3.0
på landet	44.2	3.8	15.4	1.9	11.6	—	13.5	5.8	3.8
i städerna	55.1	3.4	8.2	4.8	6.1	5.4	6.8	7.5	2.7
Fabriksarbeterskor	58.4	6.4	4.7	13.5	2.9	1.8	4.1	7.0	1.2
på landet	59.5	3.1	6.2	9.4	—	3.1	6.2	9.4	3.1
i städerna	58.3	7.2	4.3	14.4	3.6	1.4	3.6	6.5	0.7
Arbetare inom handeln	36.0	7.7	8.7	8.6	11.6	9.0	9.9	6.3	2.2

»Bland dödsorsakerna», säger kommittén, »intaga sjukdomar i andedräftsorganen ett synnerligen betydande rum. — — — Hvad det stora antalet dödsfall i följd af konstitutionella sjukdommar vidkommer, är att observera, att till dylika sjukdomar har räknats jämväl *ålderdomsaftning*. Håri ligger äfven den egentliga förklaringen till det stora antalet dödsfall i följd af konstitutionella sjukdommar å landsbygden: å landsbygden är antalet äldre personer relativt vida talrikare än i städerna. — — — Bland yrkesutöfvare inom *industrien* är antalet dödsfall i följd af sjukdomar i andedräftsorganen synnerligen högt. Ej mindre än 46,6 procent af de industriella arbetarne aflida — — — på grund af denna dödsorsak. Anmärkningsvärdt höga siffror utvisa i detta afseende porslinsarbetare 91,3 procent, tobaksarbetare 57,7 procent, maskinarbetare och gjutare 56,4 procent, boktryckeriarbetare 54,4 procent, målare och tapetserare 52,2 procent samt mjölnare likaledes 52,2 procent. — — — Hvad angår dödsorsakerna bland kvinnor, må framhållas, att dödsfall i följd af sjukdomar i andedräftsorganen synas oftare förekomma bland kvinnliga yrkesutöfvare än bland familjemedlemmar. Bland fabriksarbeterskor utgöra dylika dödsfall 58,4 procent, bland sömmerskor 56,3 procent.»

På grund af den olika yrkessjukligheten visade sig ock inom olika yrken medellifslängden och dödligheten vid olika åldrar synnerligen olika. Kommittén lämnade härom bland annat följande uppgifter:

Tab. II.

	Sannolika återstående medel-lifslängden vid 15 års ålder.	Af 1,000 femtonåringar kvarleva vid						Årliga antalet aflidna pro mille i åldern		
		15 år.	25 år.	35 år.	45 år.	55 år.	65 år.	20—25 år.	25—45 år.	45—65 år.
Jordbruksarbetare	(53.4)	1,000	(957)	(897)	(830)	(735)	(578)	5.5	6.4	16.7
Bruksarbetare och kolare	55.3	1,000	966	915	855	771	626	—	—	—
Timmerhuggare o. sågare	53.0	1,000	913	871	824	754	589	6.0	4.7	12.5
Timmermän	51.1	1,000	942	876	807	697	525	} 9.9	8.2	18.4
Snickeri- o. tunnbinderi- arbetare	51.0	1,000	939	867	790	685	523			
Gruf- o. stenbrotsarbetare	50.7	1,000	982	933	843	708	517	—	7.9	21.4
Garfveriarbetare	50.7	1,000	953	899	822	695	515	8.8	6.4	21.7
Mjöldnare	50.4	1,000	955	883	800	681	508	6.3	8.9	20.5
Skomakeri- o. sadelmak- arbetare	49.9	1,000	929	854	768	657	499	10.4	9.1	18.6
Smeds- och vagnmakeri- arbetare	49.8	1,000	949	872	784	666	496	8.8	9.2	20.6
Spinneri- och väfveriarb.	48.7	1,000	940	865	790	647	478	12.4	8.5	27.9
Skrädderi- o. hattmakeri- arbetare	48.7	1,000	914	820	732	628	478	10.7	10.8	18.6
Målare och tapetserare...	47.4	1,000	934	850	756	636	442	8.1	10.3	22.1
Färgeri- o. blekeriarbetare	46.6	1,000	953	858	751	613	435	15.7	11.7	24.0
Maskinarbetare, gjutare, varfsarbetare	45.5	1,000	891	797	692	576	422	10.1	12.5	20.4
Murare, stenläggare m. fl.	45.5	1,000	899	797	695	578	428	11.2	12.9	21.9
Bagare och sockerbagare	45.2	1,000	934	847	734	590	400	10.0	11.4	25.6
Tegel-, kakel- o. porslins- arbetare	41.9	1,000	909	809	681	533	360	10.7	14.2	28.8
Slaktare	40.5	1,000	861	756	640	508	353	11.6	14.4	25.8
Koppar-, bleck- och plåt- slagare	40.3	1,000	918	815	688	545	382	—	—	—
Instrument- och urmakare	39.2	1,000	843	725	602	491	359	} 13.0	17.5	28.5
Guldsmeder o. metallarb.	38.9	1,000	897	786	649	480	273			
Boktryckeriarbetare	37.6	1,000	864	727	601	468	315	13.9	18.7	29.9
Bokbinderiarbetare	34.6	1,000	910	762	590	386	191	11.8	20.8	51.7
Tobaksarbetare	33.1	1,000	819	693	552	385	217	21.2	17.6	37.8

Dessa uppgifter visa, att inom många yrken döden i regeln inträder under de *tidigare* åldrarna, medan den däremot inom andra inträder först vid *senare* åldrar, hvadan hos de förra medellifslängden blir låg, hos de senare jämförelsevis hög.

Bland industriarbetarne är, säger kommittén, »dödligheten i alla åldrar (som af statistiken beröras) högre än inom hela den manliga befolkningen. — — — Bland bokbinderi-, boktryckeri- och tobaksarbetare samt fabriksarbetare utan uppgifvet yrke är dödligheten — — ovanligt hög i både yngre och äldre åldrar; däremot ringa för såväl högre som lägre åldrar, bland bruksarbetare, timmerhuggare och sågare, äfvensom snickare och tuunbindare samt timmermän. — — — Stadslifvets menliga inflytande på hälsan träder otvetydigt fram i de yrken, som utvisa en stor dödlighet, landtlifvets mera hälsosamma inverkan åter i dem, hvilkas dödlighet visat sig vara ringa.»

Jämförda med befolkningen i dess helhet, fortsätter kommittén, intaga *jordbruksarbetarne* med hänsyn till dödligheten en synnerligen fördelaktig ställning. Af utredningen synes framgå, att den lägre dödligheten bland jordbruksarbetare i viss mån torde få tillskrifvas den omständigheten, att sjukdomar i andedräktsorganen icke förekomma bland dem fullt så ofta som inom flertalet andra yrkesgrupper. Närmare hvar femte jordbruksarbetare afider af ålderdomsaftyning.

I likhet med jordbrukareklassen utmärkes äfven en annan å landsbygden väsentligen hemmahörande yrkesgrupp, nämligen *gruf- och bruksarbetare*, i vårt land af en synnerligen ringa dödlighet, i synnerhet de sistnämnda. Den industriella yrkesgrupp, som näst bergshandteringen utvisar de gynnsammaste dödlighetsförhållandena, är trävaruindustrien, och bland dithörande yrken må i detta hänseende särskildt framhållas *sågverksarbetare* jämte timmerhuggare och flötare. Den ringa dödligheten bland dem torde i väsentlig mån böra tillskrifvas deras vistelse på landsbygden. Äfven bland *snickare* och *timmermän* samt öfriga yrkesutöfvare inom trävaruindustrien, såsom *svarfvarer*, *korkskärare*, *korgmakare* m. fl., äro förhållandena jämförelsevis gynnsamma. Äfven för *garfvarer* är dödligheten låg, beroende i viss mån därpå, att sjukdomar i andedräktsorganen bland dem ej äro så vanliga som bland flertalet industriarbetare. Icke heller *kvarnindustrien* synes i vårt land vara att räkna till de mest ohälsosamma yrkena.

Delade mellan landsbygden och städerna äro smederna samt maskin- och gjuteriarbetarne, hvilket äfven röjer sig i de bland dem rådande dödlighetsförhållandena. Bland *smederna*, af hvilka flertalet tillhöra landsbygden, är dödligheten mindre än bland *maskin- och gjuteriarbetarne*, hvilka till öfvervägande del hafva sin vistelse i städerna.

Till de mera ohälsosamma yrkena hör i vårt land *bagerihandteringen*. Bland dödsorsaker, hvilka i mera ovanlig grad förekomma bland bagare, märkas hjärn- och nervsjukdomar, sjukdomar i cirkulationsorganen samt infektions- och förgiftningssjukdomar, hvaraf resp. 11,4, 10,5 och 10,1 procent af dödsfall bland bagare föranledas, medan motsvarande procenttal för manliga yrkesutöfvare inom industrien i dess helhet utgöra resp. 7,5, 4,1 och 5,9 procent.

En industrigren, som med afseende på dödligheten bland dess idkare intager en särdeles märklig plats, är *lergodsindustrien*. Ehuru dithörande yrken till stor del utöfvas på landsbygden, hvars hälsosamma inflytande röjer sig inom alla andra där hemmahörande yrken, är bland denna industris arbetare dödligheten synnerligen hög. Endast några få yrken kunna i detta hänseende uppvisa högre siffror, och dessa yrken äro samtliga att anse som stadsmannanäringar. Äfven *glasbruksarbetarnes* dödlighetsförhållanden måste betraktas som synnerligen ogynnsamma.

Bland *slakteri- och bryggeriarbetare* är dödligheten likaledes hög; ovanligt många

dödsfall inträffa här till följd af hjärn- och nervsjukdomar samt infektions- och förgiftningssjukdomar.

Koppar-, bleck- och plåtslagare, instrument- och urmakare samt guldsmeder och metallarbetare äro utsatta för en synnerligen hög dödlighet. Särskildt är detta fallet med guldsmeder och metallarbetare, bland hvilka inom de flesta åldrar det relativa antalet dödsfall är omkring dubbelt så stort som bland den manliga befolkningen i dess helhet. Bland dödsorsaker, som i mera ovanlig grad förekomma inom nu berörda yrken, må framhållas hjärn- och nervsjukdomar, hvaraf 14,7 procent af guldsmederna och metallarbetarne aflida, medan detta är förhållandet med endast 8,1 procent bland män i allmänhet. Ännu sämre äro förhållandena bland *boktryckeri- och bokbinderiarbetarne* samt *tobaksarbetarne*, af hvilka senare öfver hälften eller 57,7 procent ådraga sig döden genom sjukdomar i andedrätsorganen.

Äfven den s. k. Nya arbetareförsäkringskommittén af 1891 framhåller kraftigt, att industriarbetet i vårt land utöfvar ett synnerligen farligt inflytande på industriarbetaren, samt att yrkesfarorna genom nutidens produktionssätt långt ifrån att hafva minskats snarare hafva ökats. »Det är», säger kommittén, »ett allmänt känt förhållande, att dödligheten inom olika samhällsklasser är ganska olika allt efter beskaffenheten af sysselsättning och lefnadsvillkor i öfrigt. Sålunda är, hvad särskildt kroppsarbetarne angår, medellifslängden för dem, som äro sysselsatta i jordbruket och vissa därmed likartade yrken, ej oväsentligt längre än för arbetare i flertalet af de *industriella yrkena*.» Dessas skadlighet visar sig dels genom högre olycksfallsfrekvens, dels genom högre sjuklighet och dödlighet. Deras verkan i sistnämnda afseende är ej mindre beaktansvärd än deras verkan i det förra. Om arbetaren, säger kommittén, förlorar sin arbetskraft, sitt enda förvärfsmedel, genom olycksfall eller häftig ansträngning eller genom mera långsamt verkande orsaker, såsom kroniska sjukdomar, kan för honom vara tämligen likgiltigt. Ofta kan till och med den arbetare, som drabbats af ett vanligt olycksfall, t. ex. förlorat en arm eller ett ben, vara i öfrigt fullt frisk och därför mindre dåligt ställd än den, hvilkens hälsa blifvit för alltid bruten. Man har ofta, framhåller kommittén vidare, varit benägen att gifva olycksfallen en viss principiell undantagsställning. Det är dock svårt att inse, fortsätter den, hvarför olycksfallen i arbetet skola betraktas ur väsentligen annan synpunkt än *yrkessjukdomarna*. »Båda äro i lika hög grad beroende af yrkets beskaffenhet. Likasom olycksfallens antal är större inom vissa yrken än inom andra, medföra äfven en del yrken i öfrigt större fara för hälsan än andra. I själfva verket kan man uppfatta det inom farligare yrken så småningom fortgående försvagandet af arbetskraften genom sjuklighet eller för tidig ålderdom såsom resultat af ett antal på hvarandra följande, hvar för sig omärkliga smärre olycksfall. Någon principiell åtskillnad emellan olycksfallen och yrkessjukdomarna torde härutinnan svårligen kunna göras.»

Ej heller låter sig en dylik principiell åtskillnad genomföra bland de särskilda yrkessjukdomarna inbördes. Somliga af dessa kunna uppträda under mera vederstyggliga och upprörande *former*, men det är därmed ingalunda sagdt, att dessa äro de farligaste, de som framför alla andra böra motarbetas. I senaste arbetareskyddskommittés betänkande anföres en i detta afseende belysande, af en läkare anställd jämförelse mellan fosfornekrosen och öfriga yrkessjukdomar. Nämnde läkare ansåg fosfornekrosen i farlighet stå betydligt *tillbaka* för många andra yrkessjukdomar, särskildt de s. k. stoftinhalations-sjukdomarna, hvilka vore särdeles allmänna och oftast utgjorde den grundläggande orsaken till sekundära, döden medförande förändringar i lungorna.»

Man må ju olika kunna värdesätta det statistiska material och de undersökningar angående arbetsförhållandena, som förebragtes af de båda arbetareförsäkringskommittéerna. I många hänseenden äro de nog bristfälliga och ofullständiga. Men så mycket torde man kunna med bestämdhet påstå, att de åtminstone *icke öfverdrifva* i sina framställningar af de hygieniska missförhållandena inom den svenska industrien. Klart gifva ofvan relaterade utredningar vid handen, att industriarbetet i allmänhet skapar en väsentligt högre dödlighet än annat arbete samt att inom vissa industrier dödligheten är exceptionellt hög, beroende naturligtvis just på arbetets art och de hygieniska missförhållanden, under hvilka det utföres.

*Jämförelse
med utlandet.*

1884 års arbetareförsäkringskommitté försökte sig på en jämförelse med afseende på sjuklighets- och dödlighetsförhållanden mellan Sverige och vissa andra land. Jämförelserna gällde särskildt England, Schweiz och Danmark. Ehuru sådana jämförelser på grund af olika metoder och noggrannhet vid anskaffandet af primäruppgifter alltid äro vanskliga, torde det dock vara af intresse att erfaras, att kommittén ansåg sig kunna som en allmän regel konstatera, att i några enstaka mindre hälsomenliga yrken förhållandena vore bättre än i utlandet, men att i de mera hälsomenliga yrkena förhållandena i regeln äro sämre än i de tre nämnda landen. Då de »mera hälsomenliga» yrkena äro vida talrikare än de mindre hälsofarliga, kom man beträffande de förra bl. a. till följande resultat:

»Bland färgeri- och blekeriarbetare är i Sverige dödligheten i åldrarna under 45 år *större* än i England, bland målare och tapetsereare väsentligt högre i åldern 20—25 år, densamma i åldern 25—45 år, men lägre i åldern 45—65 år. Bland murare och stenläggare inträder döden i Sverige likaledes vid tidigare ålder än i England, Schweiz och Danmark. Medan dödlighetsförhållandena bland bagare i England och Schweiz måste anses ganska goda, äro de däremot hos oss ogynnsamma, och jämför man dödlighetsförhållandena bland bagare i Sverige och Danmark, så te sig förhållandena i vårt land ännu sämre än hvad jämförelsen med de båda andra länderna utvisar. Äfven bland smides-, maskin- och gjuteriarbetarne är dödligheten intill 45 år *större* än i England, Schweiz och Danmark. Bland tegel-, kakel- och porslinsarbetarne är den betydligt högre än i England i åldern 20—25 år, något högre i åldern 25—45 år samt lägre i åldern 45—65 år. Äfven för instrument- och urmakare, guldsmeder och metallarbetare, boktryckeri- och bokbinderiarbetare samt tobaksarbetare utvisar Sverige genom-

gående högre dödlighetssiffror än de öfriga land, från hvilka tillförlitliga uppgifter stodo 1884 års kommitté till buds.»

Dödlighetsstatistiken i vårt land gifver otvetydigt vid handen, att industriens arbetare så godt som undantagslöst visa en vida högre dödlighet än t. ex. jordbrukets. Dessa senare i sin ordning äro vida ogynnsammare ställda än vissa ämbets- och tjänstemannagrupper. Att *arbetet* och de förhållanden, hvarunder detta utföres, äro härvid orsakerna till denna öfverdödlighet bland de arbetande klasserna, ligger i öppen dag.

*Yrkes-
sjukdomar.*

Ett slående exempel på den rent af mördande verkan, som vissa slag af arbete utöfva på dem, som hafva att utföra detsamma, ådagalade en bekant brottmålshistoria i en stad i mellersta Sverige för några år sedan. Kännedomen om att en arbetare, som sattes att sköta viss sysselsättning i ett industriellt verk, i regeln afled inom ett eller annat år, hade som bekant lockat några personer att drifva en sannskyldig lif försäkringsspekulation med dessa arma dödsdömda arbetare som spekulationsobjekt. En bjärtare illustration till industrialismens arbetsförhållanden kan knappast gifvas.

Inom vissa yrken uppträda särskilda sjukdomar, som nästan uteslutande hänföra sig till arbetet inom ifrågavarande yrke. En känd sådan är käkbensbranden inom tändsticksindustrien. Ungefär likartade äro blyförgiftningen bland typografer och målare, som använda blyhvitt i färgberedningen, samt ryggradskrökningarna bland en mängd arbetare, som äro hänvisade till en sittande eller i öfrigt ensidig ställning.

En mängd sjukdomar, som icke i egentlig mening kunna kallas yrkessjukdomar, förekomma dock i en utsträckning bland kroppsarbetare, att de i realiteten till fullo förtjäna den ofta använda benämningen »proletärsjukdomar». Dit hör i främsta rummet lungsoten. Den förekommer visserligen inom alla yrken och samhällsklasser, och dess bekämpande har ju blifvit en samhällsangelägenhet, som uppbäres af alla samhällsklasser utan hänsyn till i öfrigt skiftande politiska meningar. Men denna sjukdom förekommer i så öfvervägande grad bland vissa arbetaregrupper, att den till fullo förtjänar benämningen här ofvan. Man torde kunna uppställa påståendet, att tuberkulosen i viss mån är den sjukdom, som kan anses vara utslagsgifvande för de hygieniska förhållandena inom ett yrke eller folklager.

*«Proletär-
sjukdomar.»*

1884 års arbetarekommitté uppgjorde bland annat en statistik angående aflidna arbetare och med dem jämförliga personer, fördelade efter yrke och dödsorsak. På 100 dödsfall kommo å landsbygden 36,9 och i städerna 43,2 under rubriken »sjukdom i andedräktsorganen». För

hela riket var medelsiffran 38,4. Jordbrukets utöfvare stannade under denna medelsiffran med 36,2, medan medelsiffran för dem, som voro anställda i industri, var 46,6, d. v. s. mera än 10 procent högre. En granskning af förhållandena inom vissa industrier visar siffror, som verkligen äro beklämmande. Högst kommer *porslinsarbetarnes* grupp, inom hvilken 91,3 af 100 dödsfall hänföras till rubriken »sjukdom i andedräktsorganen». I ord uttryckta betyda dessa siffror sålunda, att nästan hvar enda porslinsarbetare dör af lungdot eller annan sjukdom i andedräktsorganen. Synnerligen stor dödlighet af samma anledning är att anteckna för bland annat följande arbetaregrupper: tobaksarbetare 57,7, maskinarbetare och gjutare 56,4, boktryckeriarbetare 54,4, »fabriksarbetare» 52,3, målare och tapetserare samt mjölnare 52,2, o. s. v.

Ännu mera ödeläggande visade sig industriarbetet för kvinnor vara. Medan medelsiffran för manliga yrkesutöfvare inom industrin, som förut nämnts, var 46,6, stiger siffran för kvinnliga till 57,0. Hårdast härja bröstsjukdomarna bland fabriksarbeterskor, som uppvisa siffran 58,4. Därnäst komma sömmerskor 56,3 och tvätterskor m. fl. 52,5.

Utländska
under-
sökningar.

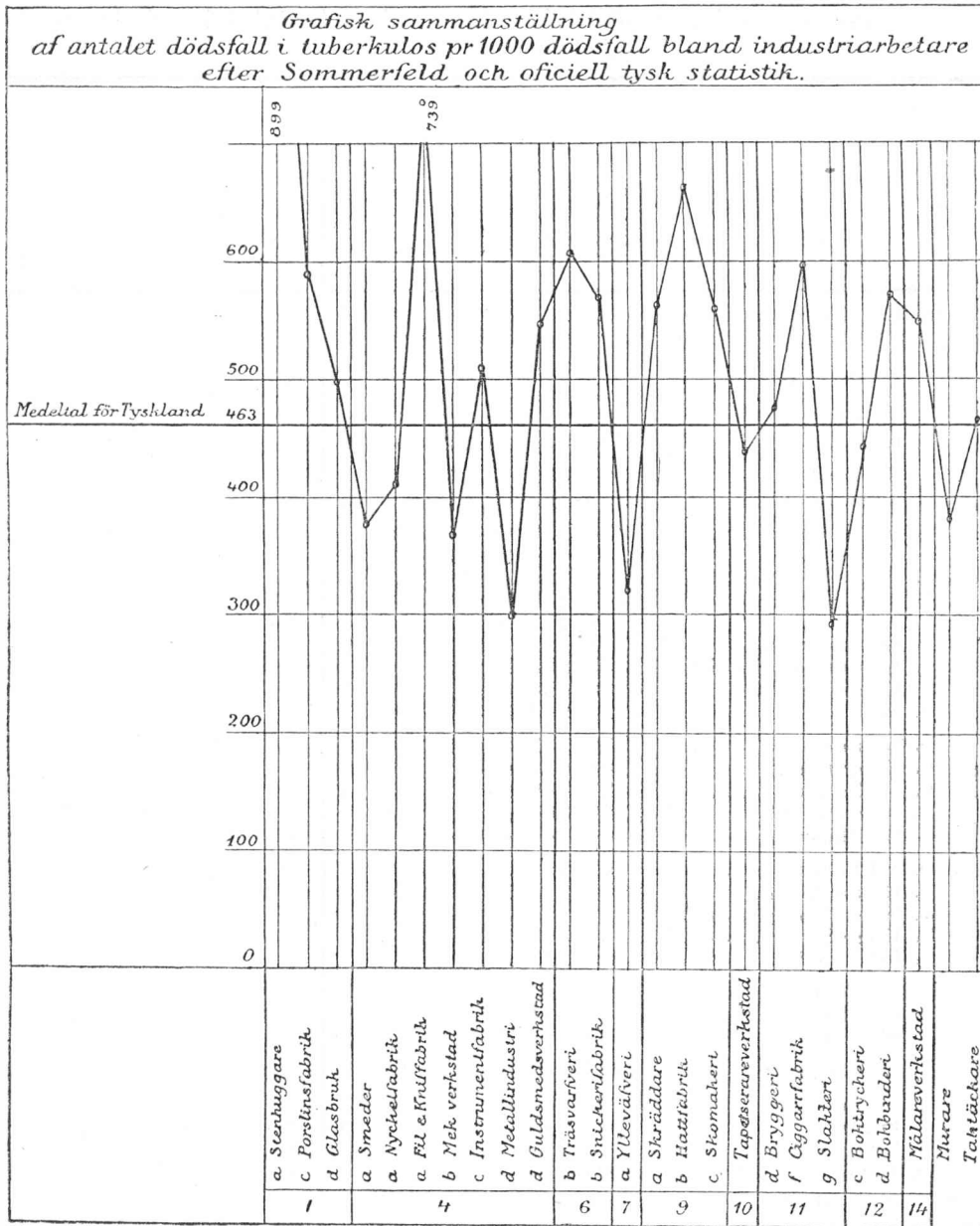
Af långt större omfattning äro emellertid vissa undersökningar angående dödligheten i utlandet. Dit hör kanhända i främsta rummet prof. Westergaards stora arbete »Mortalität und Morbilität», utfördt väsentligt för lif försäkringsverksamhetens räkning och med hufvudsakligen engelsk dödlighet som arbetsmaterial. En redogörelse för resultaten af hans undersökningar skulle föra för långt. Genom välvilligt tillmötesgående af yrkesinspektören Th. Fürst har tillfälle beredts att här återgifva en af honom gjord sammanställning af siffror angående dödligheten i vissa fall enligt prof. Westergaards tabeller. Från samma källa stamma ock de grafiska framställningar angående dödligheten i tuberkulos enligt tysk statistik och prof. Sommerfelds verk »Gewerbehygiene» samt en tabell angående sjukdomsfallen pr 100 årsarbetare i Wien enligt österrikiske fabriksinspektören Jehle, hvilka här nedan meddelas.

Prof. Sommerfelds statistik rör dödligheten i tuberkulos bland tyska industriarbetare. Följande grafiska framställning gifver vägledning för bedömandet af förhållandena. Se tab. III.

Den horisontala linjen angifver medeltalet af dödsfall i tuberkulos för hela tyska folket. Högst komma stenhuggarne. Och vissa industrigrenar komma högt öfver medeldödlighetssiffran. Så t. ex. hela sten- och glasindustrien, metallindustrien (inom hvilken til- och kniffabrikerna äro ogynnsammast ställda) m. fl.

Af långt större intresse är dock följande sammanställning angående dödlighetssiffror och sjuklighetsfrekvens (Tab. IV).

Tab. III.

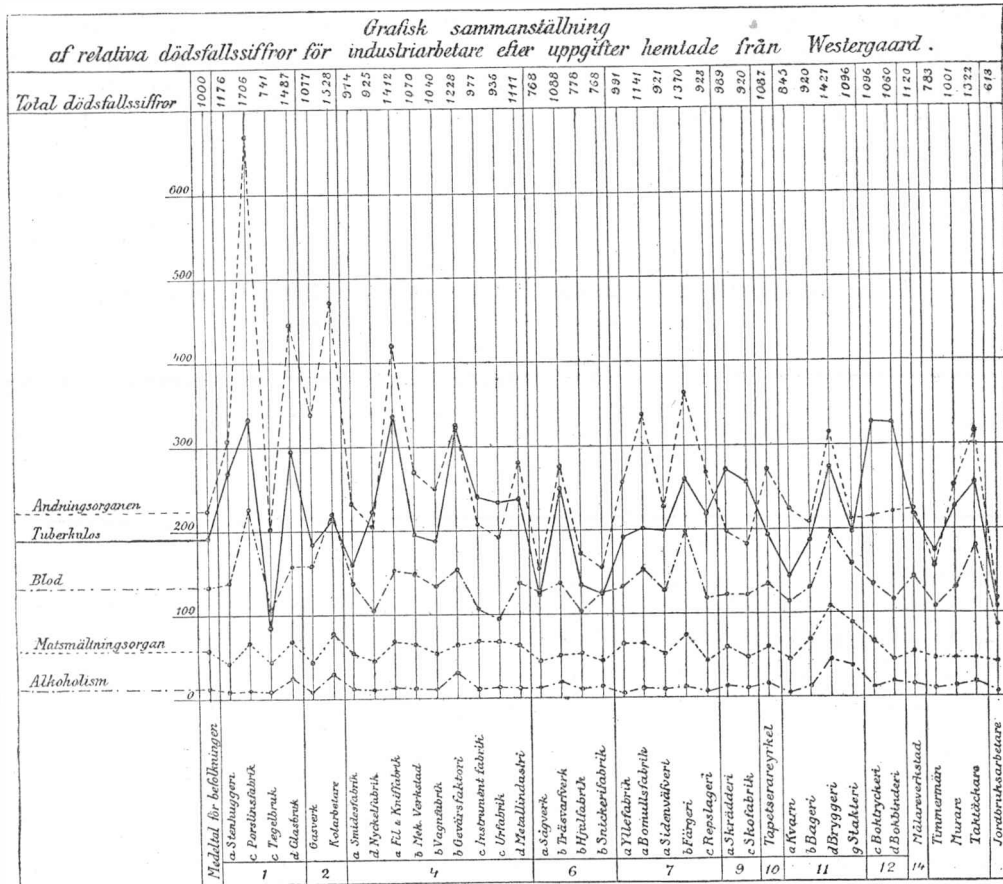
Sammanställning af dödlighetssiffror för och sjuklighetsfrekvens hos industriarbetare.

Yrkesgrupp		Relativa dödsfallssiffror enligt Westergaard						Sjuklighetsfrekvens pr 100 årsarbetare enligt Gew. Insp. Jehle				
		Summa dödsfall	i andningsorganen	i tuberkulos	i blodet	i matsmältningssorg.	i alkoholism	Summa sjukdomsfall	i andningsorganen	i tuberkulos	i blodet	i matsmältningssorg.
Medeltal för befolkningen		1,000	224	192	132	58	13	—	—	—	—	—
1	a. Stenhuggeri	1,176	307	269	137	42	8	32.93	9.13	—	6.00	4.52
	c. Porslinsfabrik	1,706	668	333	227	66	9	—	—	—	—	—
	c. Tegelbruk	741	201	84	105	44	8	32.95	7.00	1.22	5.00	8.42
	d. Glasbruk	1,487	445	295	157	67	24	—	—	—	—	—
2	Gasverk	1,077	338	183	158	43	7	55.40	14.64	0.57	10.97	13.85
	Kolarbetare	1,528	472	215	221	78	29	—	—	—	—	—
4	a. Smidesfabrik	914	233	159	136	54	10	32.45	8.28	2.22	5.44	4.35
	a. Nyckelfabrik	925	205	223	104	45	9	—	—	—	—	—
	a. Fil- & Kniffabrik	1,412	421	336	153	67	12	—	—	—	—	—
	b. Mek. Verkstad	1,070	270	195	148	64	10	34.82	9.98	1.99	6.43	5.49
	b. Vagnfabrik	1,040	250	187	134	53	9	25.69	5.03	1.05	4.51	3.26
	b. Gevärsfaktori	1,228	325	324	153	63	29	—	—	—	—	—
	c. Instrumentverkstad	977	206	240	105	66	9	26.90	7.37	—	5.61	2.36
	c. Urfabrik	936	193	234	94	66	11	—	—	—	—	—
	d. Metallindustri	1,111	281	238	137	62	10	*36.03	*11.70	*6.01	*6.48	*2.80
6	a. Sägverk	768	154	123	124	43	11	—	—	—	—	—
	b. Träsvarfveri	1,088	276	250	137	50	18	—	—	—	—	—
	b. Hjulfabrik	778	172	134	103	53	9	—	—	—	—	—
	b. Snickerifabrik	979	217	248	135	45	14	23.25	6.39	2.01	3.38	2.70
	d. Borstbinderi	—	—	—	—	—	—	30.59	8.13	1.82	5.39	3.04
7	a. Yllefabrik	991	256	191	131	63	3	29.89	8.30	1.19	6.11	3.88
	a. Bomullsfabrik	1,141	338	202	152	64	10	—	—	—	—	—
	a. Sidenvätveri	921	227	194	126	50	9	—	—	—	—	—
	b. Färgeri	1,370	363	261	194	74	10	37.43	8.19	1.74	8.01	6.31
	c. Repslageri	928	267	219	118	42	5	—	—	—	—	—
9	a. Skrädderi	989	195	271	121	59	12	22.78	4.41	2.88	4.49	3.59
	b. Hattfabrik	—	—	—	—	—	—	31.30	8.61	2.81	5.72	5.07
	c. Skofabrik	920	181	256	121	46	9	20.85	5.02	1.87	2.63	1.83
10	Tapetserareyrket	1,087	271	193	135	59	15	24.90	5.63	1.97	4.36	3.28
11	a. Kvarn	845	223	143	112	43	4	—	—	—	—	—
	b. Bageri	920	207	185	130	66	11	28.40	7.99	2.01	3.41	3.73
	d. Bryggeri	1,427	315	273	195	106	41	—	—	—	—	—
	g. Slakteri	1,096	209	195	157	87	35	—	—	—	—	—
12	c. Boktryckeri	1,096	214	326	133	65	10	38.79	9.47	2.93	7.01	4.68
	d. Bokbinderi	1,060	218	325	115	43	16	29.83	7.87	2.75	5.52	3.38
14	Målareverkstad	1,120	224	217	142	53	13	27.32	6.35	3.31	3.90	3.96
	Timmermän	783	154	172	106	45	8	—	—	—	—	—
	Murare	1,001	251	225	130	45	10	57.53	16.53	—	9.96	9.30
	Taktäckare	1,322	315	255	179	45	16	—	—	—	—	—
	Jordbruksarbetare	613	115	106	83	40	4	17.53	3.59	0.14	4.03	2.28

* Guld-, silfver- och nysilfverfabriker.

Den grafiska framställningen af uppgifterna enligt prof. Westergaard, som yrkesinspektör Th. Fürst företagit, har följande vid ett närmare studium synnerligen intressanta och lärrika utseende:

Tab. V.

En jämförelse mellan kurvorna för dödsfall i följd af sjukdom i andedräktsorganen och tuberkulos visar, huru dessa ofta löpa nära nog parallellt. Porslinsarbetarne ha enligt prof. Westergaards likasom den svenska statistik vi ofvan redogjort för den högsta dödligheten i följd af sjukdomar i andningsorganen. Tuberkulosens härjningar bland industriarbetarne äro enligt Westergaards statistik ohyggliga. Medan medeldödlighetssiffran i tuberkulos för jordbruksarbetarne är 106, utgör den för arbetare i knif- och filfabriker 336, för porslinsarbetare 333, för boktryckerier 326, bokbinderier 325, gevärsfaktorier 324 o. s. v.

Tuberkuloskommitténs utredning af förhållandena i Sverige.

För belysande af lungсотens utbredning inom olika samhällsklasser i vårt land lämnar tuberkuloskommitténs nyligen afgifna betänkande värdefulla utredningar. Särskildt torde den i nämnda betänkandes tabell VIII: B lämnade statistiken angående antalet af läkare iakttagna lungсотsfall pr 1,000 individer inom olika yrkesgrupper förtjäna beaktande. Den återgifves här:

Tab. VI.

Af läkare iakttagna lungсотsfall pr 1,000 individer inom olika yrkesgrupper af rikets befolkning.

Y r k e	Yrkesutöfvare		Hustrur utan yrke	Barn under 15 år	
	man-kön	kvinn-kön		man-kön	kvinn-kön
1. Godsägare, inspektorer (landbruks-) samt landtbrukselever (2 st.)	1.84	—	4.03	1.05	7.4
2. Hemmansägare, arrendatorer, landtbrukare.....	2.07	0.28	2.88	0.50	0.9
3. Deras barn (öfver 15 år) samt mågar	1.37	2.70	—	—	—
4. Jordtorpare, nybyggare, trädgårdsarbetare, backstugusittare, öfriga jordbruksarbetare (drängar och pigor på landet), jämte deras barn (öfver 15 år) och mågar, samt ladugårdselever.....	1.70	2.42	1.85	0.36	0.87
5. Stattorpare (statdrängar) jämte barn (öfver 15 år) och mågar	1.31	—	1.57	0.28	0.40
6. Fiskare jämte barn (öfver 15 år) och mågar	2.91	3.64	6.66	—	1.44
7. Rättare, trädgårdsmästare och -elever, mejerister, ägare af hönsgård	2.69	1.96	1.91	0.65	0.65
8. Lappar jämte barn (öfver 15 år) och mågar	0.73	1.67	3.07	—	—
Medeltal	1.77	2.35	2.44	0.42	0.89

Y r k e	Yrkesutöfvare		Husstrur utan yrke	Barn under 15 år	
	man- kön	kvinn- kön		man- kön	kvinn- kön
9. Sägverksägare, jägmästare, gruf- och bruksägare, fabrikörer, ingenjörer, kontorspersonal (skogsfaktor) och byggmästare	6.64	—	5.81	1.52	4.13
10. Sägverksarbetare, brädgårdsarbetare, skogsarbetare, flottningsarbetare, kolare, skogvaktare, kronojägare	3.87	—	2.92	0.50	1.90
11. Gruf- och bruksarbetare (verkmästare och gruffogdar)	5.28	—	5.15	0.59	2.10
12. Stenarbetare (stenbrotts-, cement-, grundläggare) ...	8.69	—	4.63	0.91	1.12
13. Järn- och metallarbetare	9.04	11.93	4.62	0.89	1.64
14. Snickare jämte deras arbetare samt timmermän ...	6.38	—	4.02	1.04	1.73
15. Målare jämte deras arbetare	8.95	—	5.63	1.41	1.97
16. Murare » » »	6.76	—	3.89	0.67	1.21
17. Öfriga till byggnadsindustrien hörande arbetare ...	6.91	—	5.24	1.18	1.80
18. Mjöltnare jämte deras arbetare	4.11	—	3.46	0.61	0.82
19. Bagare, sockerbagare jämte deras arbetare	6.51	9.94	4.18	0.65	1.95
20. Bryggare jämte deras arbetare	5.12	24.10	4.20	—	—
21. Slaktare » » »	5.73	—	4.28	—	—
22. Tobaksarbetare	17.02	35.62	7.23	—	—
23. Öfriga till njutnings- och näringsmedelstillverkning	2.19	—	2.97	—	—
24. Skräddare jämte deras arbetare	4.99	14.79	3.53	1.21	2.22
25. Skomakare » » »	5.07	22.30	2.79	0.96	2.15
26. Öfriga till beklädnadsindustrien	5.76	10.49	2.07	—	—
27. Glasfabriksarbetare	5.03	—	4.87	—	—
28. Porslinsarbetare	16.82	15.24	2.00	—	—
29. Pappersfabriksarbetare	3.46	24.49	2.57	—	—
30. Öfriga till kemisk-tekniska industrien	2.93	50.13	1.97	—	—
31. Typografer, boktryckeriarbetare, stilgjutare och sten- tryckare	21.77	19.12	8.46	—	—
32. Bokbindare jämte deras arbetare	24.24	33.48	2.98	—	—
33. Urmakare » » »	5.92	—	0.98	—	—
34. Fotografer jämte biträden	16.08	13.92	3.72	—	—
35. Öfriga till industrien för litteratur och konst	12.79	—	3.93	—	—
36. Fabriksarbetare och verkmästare (ej specificerade)	20.01	43.60	13.93	3.81	4.82
Medeltal	6.80	16.62	4.26	0.91	1.81

Y r k e	Yrkeustöfvare		Husknur utan yrke	Barn under 15 år	
	man- kön	kvinn- kön		man- kön	kvinn- kön
37. Gross- och minuthandlare, bokhandlare, handels- bokhållare, agenter, banktjänstemän	8.49	16.81	6.70	1.76	3.80
38. Post-, telegraf-, telefon-, järnvägs- samt lotstjänste- män	9.04	21.12	9.42	—	—
39. Betjante vid post-, telegraf-, telefon- och lotsstaten samt bankbetjäning	9.03	—	7.35	—	—
40. Järnvägsbetjante (inräknade lokomotivförare och -eldare)	5.69	—	5.92	0.82	2.42
41. Sjökapten och styrmän	5.84	—	9.37	2.80	4.67
42. Sjömän (inräknade eldare och maskinister)	5.33	—	2.77	—	—
43. Åkare, hyrkuskar jämte deras drängar, kuskar hos enskilda samt spårvägsbetjäning	8.15	—	4.81	1.38	2.16
44. Stadsbud, bärare, hamnarbetare, gårdskarlar och portvakter	7.76	9.11	3.97	—	—
45. Vårdhusidkare	7.95	10.42	8.02	—	—
46. Uppassare	17.11	4.78	—	—	—
Medeltal	7.38	13.86	5.62	1.27	2.79
47. Präster, statens (civila) ordinarie och extra ordinarie ämbets- och tjänstemän samt kommuners tjänstemän	3.40	13.61	7.05	1.67	5.56
48. Civil- och kommunalbetjante samt kyrkobetjäning	3.54	—	3.73	—	—
49. Folk- och småskollärare	5.88	11.78	4.57	—	—
50. Officerare	5.06	—	11.02	—	—
51. Underofficerare och manskap	3.37	—	2.06	—	—
52. Öfriga inom gruppen »allmän tjänst, litterära och konstnärliga yrken»	6.72	8.82	5.51	—	—
Medeltal	4.17	10.32	4.16	0.71	1.81
53. Tjänstehjon (inräknade vaktmästare) utan uppgifven anställning, drängar och pigor i stad	8.71	4.92	7.51	—	—
54. Arbetare af obestämdt slag (inräknade järnvägs- arbetare)	8.89	10.89	11.11	—	—
55. Öfriga inom gruppen »utan uppgifvet yrke eller bestämd anställning»	2.22	2.96	3.19	—	—
Medeltal	5.06	3.74	6.65	—	—

Å nästa sida är en grafisk framställning af lungsotsfrekvensen inom några yrkesgrupper utarbetad på grundvalen af statistiken här ofvan. Sådana yrken äro valda, som dels lämna jämförelsematerial för män och kvinnor inom samma yrke, dels gifva tillfälle till jämförelse med de viktigare yrkesgrupperna enligt Westergaards och Jehles statistik (Tab. IV och V).

Denna statistik, som naturligtvis icke är fullt jämförlig med Westergaards hvarken i fråga om uppställning eller omfattning, visar dock påfallande öfverensstämmelser med densamma. Man märker den höga frekvensen bland typografer, bokbindare, tobaks-, fabriks- och porslinsarbetare, som återfinnes i all den statistik, som här relaterats. Anmärkningsvärd är den mer än dubbla frekvens, som kvinnliga industriarbetarne uppvisa. Äfven om den i vissa enstaka fall synes bero på ofullständigheter i statistiken, visar den dock otvetydigt, att särskilda åtgärder äro behöfliga för att skydda de kvinnliga industriarbetarne mot det hälsomenliga inflytande, som de flesta yrken utöfva på dem. Det är icke utan, att vissa kurvor i framställningen här nedan vittna om i högsta grad sorgliga förhållanden inom vissa svenska industrigrenar.

Ingen lär med dessa siffror för ögonen vilja bestrida, att den höga dödligheten bland industriarbetarne är en följd af de ogynnsamma och hälsofarliga förhållanden, hvarunder arbetet utföres. Tuberkulosen t. ex. uppkommer bl. a. genom inandning af skarpkantiga småpartiklar, (slipare, stenhuggare, filare), skadliga gaser och giftigt damm (porslins- och kakelarbetare, färgeriarbetare, typografer m. fl.), genom häftiga temperaturväxlingar (glasbruksarbetare, gjutare), genom arbetsställning med imklämd bröstkorg (skräddare, skomakare) o. s. v. Sjukdomar i matsmältningsorganen äro talrikast inom lifsmedelsindustrien (konditoriarbetare, bryggare och slaktare). Sjukdomar i blodet förekomma framför allt inom industrier, inom hvilka arbetarne utsättas för giftiga gaser (porslins-, kol- och gas-, färgeri- och bryggeriindustrierna).

Alkoholismen som *yrkessjukdom* påvisas nästan uteslutande bland de arbetare, som äro sysselsatta i brännerier eller bryggerier.

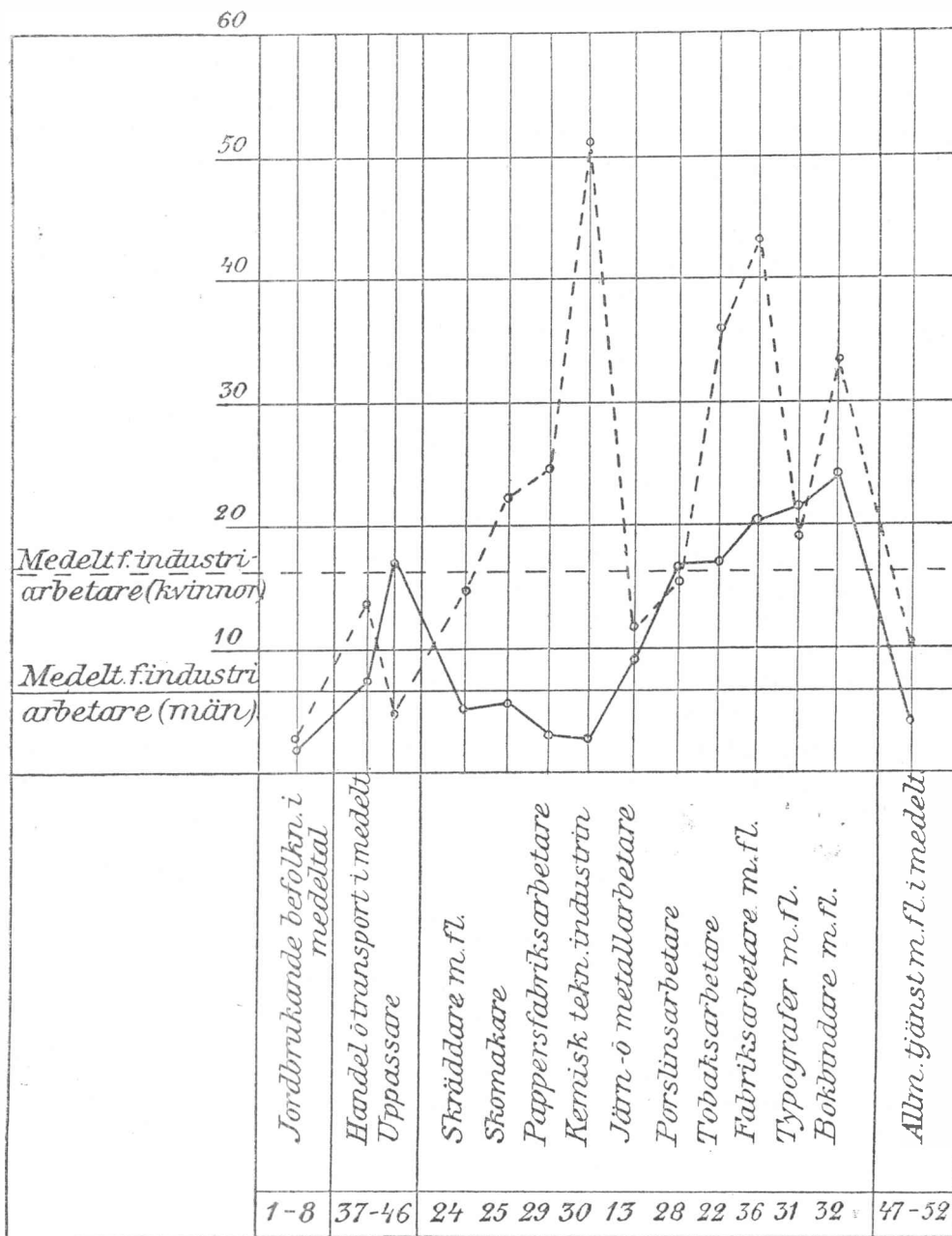
De utredningar, som här förebragts, göra intet som helst anspråk på fullständighet. De kunna ock mångfaldigas genom exempel från alla industriländer. Men så mycket torde redan det anförda ådagalägga, att industriarbetet i gemen sker under vida ogynnsammare förhållanden än annat arbete, och att de kroppsarbetande klasserna visa en betydligt större dödlighet än flertalet öfriga samhällsklasser.

Frågar man sig om anledningarna till den stora mansspillan, som

*Samstämmig-
heten mellan
de olika lan-
dens statistik.*

Tab. VII.

Grafisk framställning af antalet af läkare iakttagna lungsotsfall pr 1,000 individer inom vissa yrkesgrupper af rikets befolkning enligt tuberkuloskommitténs betänkande tab. VIII: B.

Den prickade linjen utmärker kvinnliga yrkesutöfvare, den fyllda manliga.

sjukdom och död åstadkomma inom de kroppsarbetande klassernas led, så ligger svaret ej långt borta. Det är dels arbetets art, d. v. s. de hygieniska förhållanden, under hvilka arbetet äger rum, dels den långa *arbetstiden*, som ödelägger lif och hälsa bland arbetarne.

Den stora dödligheten bland de arbetande klasserna är konstaterad genom statistik och erfarenhet. Läkarevetenskapen påvisar mången gång orsakerna. Äfvenledes gifva yrkesinspektionen och socialvetenskapen mångenstädes värdefull vägledning för bedömandet af hithörande angelägenheter.

Jämte de rent hygieniska missförhållanden, hvarunder industriarbetet äger rum, torde följande två hufvudsaker kunna antecknas såsom de konstituerande för arbetarnes tidiga död, nämligen *dels* den permanenta *öfveransträngning*, som skapas af den långa arbetstiden, *dels* den hart när lika konstanta *undernäring*, för hvilken de fattigare samhällsklasserna ofta äro utsatta.

Belysande för det förra förhållandet äro uttalandena af medicinska auktoriteter, hvilka anslå den arbetstid, som människans fysik utan ödeläggelse tål vid, till vida lägre timantal än det i arbetet i allmänhet praktiserade. Den norska kommitté, som år 1887 afgaf förslag till fabrikslag, och som bl. a. föreslog införandet af normalarbetsdag, satte dödligheten bland arbetarne i direkt sammanhang med arbetstiden, hvilket bl. a. framgår af dess yttrande, att »Døden i Reglen indtreffer meget tidligere hos Haandverksarbejdere og Fabriksarbejdere end hos almindelige Arbejdere» samt att det råder »en *betydelig tidligere Dødelighed inden de Samfundsklasser*, som det er tilsigtet at undergive Bestemmelserne om en Normalarbejdsdag end i andre Samfundsklasser, hvormed de overhoved kunne sammenlignes». Och den svenska yrkesinspektören Th. Fürst — för att välja ett exempel från den praktiska erfarenhetens område — uttalar som sin uppfattning, att tuberkulosens stora spridning bland vissa arbetaregrupper icke blott har sin orsak i arbetets natur utan ock i öfveransträngning bland desamma. »En viktig medverkande orsak till tuberkulosens utbredning bland industriarbetarne», säger hr Fürst, »ligger enligt mitt förmenande äfven i den nedsättning af kroppens motståndsförmåga mot sjukdomen, som uppstår genom fysisk *öfveransträngning*. Om nu denna gifver sig tillkänna hos äldre arbetare, i huru mycket högre grad skall den då ej inverka på den ännu ej utvecklade organismen!»

Hvad det socialhygienska spörsmålet om undernäringen bland arbetarne beträffar, göres detta icke här till föremål för särskild framställning. Den intresserade skall i t. ex. de stora vetenskapsmännen

Schmollers och Sombarts arbeten finna ett rikt stoff för belysande af arbetarefrågan.

Det anförda må vara nog för att visa de ogynnsamma, understundom mördande förhållanden, under hvilka den moderna industriarbetaren har att utföra sin gärning. Ingen lär våga bestrida, att industrialismen försämrat arbetsförhållandena i hygieniskt hänseende.

4. Släktets degeneration.

*Flyttningen
från jordbruket
till industrien.*

När man vågar framhålla, att vissa tydliga degenerationstecken visa sig hos det nuvarande släktet, hör man protester från många håll, särskildt där man föga bemödar sig om att se sakerna, sådana de äro. Icke dess mindre lär påståendet svårligen kunna med vederhäftiga bevis bestridas. På rent spekulativ väg föres man ju till detta antagande. Industrialismen griper i många land allt mera omkring sig. Vårt land är härpå ett talande exempel. År 1870 sysselsatte jordbruk och fiske 71,87 % af landets befolkning. År 1900, det senaste år, för hvilket statistik föreligger, var motsvarande siffra 53,67 %. Det är icke svårt att räkna ut, hvart de 18 % af befolkningen, som under dessa 30 år ryckts från jordbruket, ha tagit vägen. Industrien och dess hjälpnäringsar handel och transport ha dragit dem till sig. År 1870 sysselsatte industri, handel och transport 19,77 % af nationen, år 1900 var motsvarande siffra 39,49 %. Nära 20 procent ha sålunda under samma tidrymd dragits från andra näringar till industrien och dess binäringsar. Det är den kända flyttningen från landsbygden till städerna, som till en del återspeglas i dessa siffror.

I och med den ökade omfattning, som industrialismen får, dragas allt flera af landets befolkning in under dess ogynnsamma förhållanden. Den sjuklighet och nedsättning af motståndskraften, som industriarbetet förorsakar inom den vuxna generationen, går enligt ärftlighetens lagar öfver på barnen. Visserligen har ej erfarenheten härom gjort sig så starkt märkbar ännu. Förnämsta orsaken härtill torde vara just den oafbrutna inflyttningen från landet, som tillför industrisamhällena nytt och friskt blod. Men en dag måste enligt sakens natur denna befolkningsrörelse om icke helt upphöra så i högst väsentlig grad inskränkas. Då kan icke den fysiska degenerationen utebli, om icke ett föräldramaterial af friska och sunda människor finnes att tillgå inom industrisamhällena själfva. Uppehållandet och skapandet af en fysiskt och moraliskt fullmålig industriarbetareklass är i själfva verket samtidens viktigaste folkhygieniska spörsmål. Det tjänar föga att sluta ögonen till för detsamma. Det kommer att tränga sig på oss. Och själfbevarelsesdriften tvingar att sysselsätta oss med detsamma.

Erfarenheten har ock mångenstädes ådagalagt, att tecken till släktets urartning iakttagits bland befolkningen å industriorter. Sålunda är det en känd sak, att den preussiska förordning om maximalarbetsdag för minderåriga, som utfärdades den 9 mars 1839, föranleddes i väsentlig grad däraf, att de militära myndigheterna funnit de värnpliktiga från fabriks- och grufdistrikten så väl i fysiskt som andligt hänseende underlägsna de öfriga.

*Förhållandet
bland värn-
pliktiga.*

Samma erfarenhet torde ock kunna åberopas från flera andra håll. Medan t. ex. i Danmark kassationsprocenten af värnpliktiga enligt 1906 års statistik för I inskrifningskretsen (Köpenhamns stad med omgifningar) var 48,5 procent, var motsvarande siffra för en ren landsbygds-krets (3 kretsen) 35,6 procent.^{*)}

I Sverige nedgick kassationsprocenten af värnpliktiga under tiden 1831—1895 från 35,7 till 21,7 procent, detta beroende dels på de förbättrade allmänna hygieniska förhållanden, som under tiden inträdde genom en rad af reformer å dessa områden, dels — och detta kanhända i främsta rummet — genom det noggrannare iakttagande af kassationsföreskrifterna, som framtungos af de ändrade värdesättningarna angående värnpliktiges användande i försvarets tjänst. Men midt under denna nedgång af kassationsprocenten för landet i dess helhet kan från en mängd industrikretsar antecknas anmärkningsvärda siffror i detta hänseende. Man behöfver härvid icke gå till vissa sågverksdistrikt, där hvarannan yngling stympats af kantrissor eller sågklingor. Man behöfver blott hålla sig till industriorter, inom hvilka olycksfallsfrekvensen är så att säga normal för att dock finna de högst anmärkningsvärda förhållanden, om hvilka följande ur 1904 års värnpliktsstatistik hämtade siffror gifva en antydning: sammanräknas antalet 21-åringar, som kasserats på grund af kroppsfel, erhållit uppskof af hälsoskäl och inskrifvits som »icke vapenföra», utgöra dessa för hela riket 34,60 procent. I Stockholms inskrifningsområde är motsvarande siffra 43,81 procent. Att den stora höjningen i undermålighetsprocenten i detta inskrifningsområde beror på Stockholm och dess industri, är säkert. I enstaka industridistrikt stiger kassationsprocenten ohyggligt.

Ännu mera vägledande äro de undersökningar, som verkställets af den moderna skolhygien. Den har genom en rad af noggranna rön

*Skolhygiens
vitnesbörd.*

^{*)} Att den danska kassationsprocenten är så mycket högre än den svenska beror dels därpå, att s. k. »icke vapenföra» i Danmark icke uttagas till krigstjänst, dels på att endast ett fixerat antal värnpliktiga uttagas till infanteriet likasom till specialvapnen i Sverige. Jämförelsen mellan industrisambället och landsbygden förlorar emellertid däraf intet i värde.

fastslagit som en i alla land upprepad företeelse, att arbetarnes barn med afseende å kroppslängd, vikt och fysisk utveckling i öfrigt äro afgjordt sämre ställda än barn i samma ålder från andra samhällsklasser. Ehuru skolhygien och framför allt skolläkareinstitutionen i vårt land ännu icke nått en utveckling, som gifvit oss ett material tillräckligt att öfverskåda förhållandena inom *hela* den svenska skolan, ha åtminstone de undersökningar, som på sin tid af prof. Key verkställdes inom en gren af densamma, nämligen läroverken, otvetydigt gifvit vid handen, att förhållandena äfven hos oss äro ensartade.

*Erfarenheter
om svärtning
i vissa utländ-
ska industri-
orter.*

Ur hr Bergs ofvan omnämnda motion må dessutom följande anföras för att exemplifiera det ödeläggande af lif och släkte, som industrialismen i sina mest oreglerade former åstadkommer:

»Det gifves flera industrigrenar, som genom själfva sin art äro ägnade att främja en för tidig nedkomst. Vid den samfolkliga hälsovårdskongressen i Wien 1887 upplyste en af fabriksinspektörerna i Schweiz, att på 100 lefvande födda kommo i detta land i medeltal 3,3 dödfödda, i den industriidkande kantonen Zürich 5 och i den ännu mera industridrifvande kantonen Glarus 6,4 samt bland den fabriksarbetande befolkningen ensam 8,2. I de egentliga fabriksområdena, där mödrarna såväl strax före som strax efter nedkomsten måste arbeta i fabriken och därför ej kunna lämna de nyfödda ens den nödortftigaste vård, stiger dödligheten bland späda barn till en förfärande höjd. Medan den i kantonen Glarus 1872—1874 för de bättre lottade klasserna utgjorde 16,6 procent, uppgick den bland fabriksbefolkningen till 28,5 procent. Inom Tyskland, där skyddet för industriarbetarskorna är vida mindre, har den på vissa ställen sprungit upp till 43, ja till 48,6 procent!»

*Kortare arbets-
tid är nöd-
vändig.*

Den redogörelse för arbetsförhållandena i storindustrialismens tidehvarf, som här lämnats, torde vara tillfyllest. Den har visat oss, att arbetstiden ökades med skrävasendets försvinnande. Industrialismen ökade antalet arbetsdagar genom borttagandet af en mängd fri- och helgdagar, men samtidigt behöll den det höga antalet arbetstimmar pr dygn, hvilka under skråtiden kanhända icke verkade så förstörande, men som under industrialismens i så hög grad försämrade arbetsförhållanden hotar att ödelägga hela industriarbetareklassen och därmed kommande generationer.

Den som ser dessa verkligheter i ögonen värdesätter efter förtjänst deklamationerna om »arbetets ära», som så ofta höras från en del människor, som knappast pröfvat förhållandena utanför en studiekammare eller ett komfortabelt inrättadt kontor eller näringsställe. Detta tal är

och förblir för industriarbetarnes vidkommande en blodig ironi. Af »arbetets välsignelse» veta de föga, men volymer skulle kunna skrivas om arbetets förbannelse. Och samtiden har redan sett en litteratur uppstå, som genom att skildra den enkla sanningen skakat samhället i sina grundvalar. Förhållandena skulle ha synts hopplösa, om icke de arbetande klasserna själfva bjudit de nedbrytande krafterna spetsen och genom skapande af sina organisationer med all makt bekämpat industrialismens ödeläggelser. Som första kraf på samhället ha arbetarne uppställt en genom lagsiftningens medverkan *reglerad arbetsdag*. Och att de härvid ej företräda ett blott klassintresse utan ett stort och för vår folkhälsa vitalt *samhällsintresse* torde vara till fullo ådagalagdt.

IV. Arbetarens ställning som människa och medborgare kräfver lagstadgad begränsning af arbetstiden.

1. Arbetaren och hemmet.

Ingen som haft förmånen att äga ett lyckligt hem lär vilja underskatta dess betydelse för individ och samhälle — detta sagdt med öppen blick för att äfven hemlifvets former själfklart röna inverkan af samhällenas fortgående ekonomiska och andliga utveckling. Hemmet bildar, om det är godt, den fasta punkten i ens tillvaro. I detta dela dess medlemmar sorg och glädje, motgång och medgång. Ett godt hem är en källa till kraft och värme i lifvets hårda och bittra kamp. Den man eller kvinna, som nödgas undvara lyckan af familje- och hemlif, blir till slut ofta en rotlös och djupt olycklig varelse. I nästan ännu högre grad gäller detta om barn. Hemmet är barnets naturliga miljö. De äro att beklaga, som i sin barndom nödgas sakna en faders stöd och en moders kärlek. Manlig^{as} vilja och kvinnlig innerlighet skola samverka i uppfostran. Endast så blir den fullt harmonisk.

Ett godt hemlif är intet privilegium för någon särskild samhällsklass. De etiska band, som sammanhålla det goda hemmet, äro kanhända oftare till finnandes där, hvarest icke bördens eller rikedomens hänsyn äro bestämmande.

Men midt i det moderna samhället har utvecklingen skapat en klass, som den nära nog beröfvar alla möjligheter till familje- och hemlif. Okunnigheten och illviljan pläga ofta beskylla socialdemokraterna för att vilja upplösa hemmet. Påståendet är som så många andra af

Hem och familjelif.

argumenten mot denna rörelse sanningslöst. Det är helt andra faktorer, som på många håll redan gifvit ett grundskott åt familjelifvet för stora folklager.

Låt om oss betrakta det lif, som nödvändigheten ålägger en mängd af våra industriarbetare!

Arbetstiden
hindrar
arbetaren från
ett familjelif
i djupare
mening.

Tidigt på morgonen störas kanhända de goda borgarne i våra industristäder af den ohyggliga hvisselkonserten från en mängd samtidigt signalerande fabrikspipor. Kanske vållas en smula afbrott i slummern vid oljudet, men därvid förblir väl i så fall det hela. Då har industriarbetaren en lång stund varit uppe, möjligen i största hast inmundigat en smula föda för att sedan ila i väg till arbetet, där han måste vara i full ordning, när fabrikspipan upphört att ljuda. När arbetet på kontoren vid 9-tiden påbörjas, ha maskinerna i den stora fabriken bredvid oftast i 3 timmars tid varit i rörelse. En half timmes uppehåll brukar i lyckligaste fall beredas under förmiddagens lopp, för att arbetaren skall, *ofta inom fabriakens område*, hinna inmundiga sin torftiga frukost. Och så kommer middagen. Rasten är i vissa fall 1 timme, i andra 1 1/2. Nu har arbetaren att rusa i väg mot hemmet, som i våra städer — åtminstone om de nått någorlunda storlek — oftast är beläget i en aflägsen utkant, där hyran är något billigare än i centrala delar. Hemkommen intager han sin middagsmåltid, i vanligaste fall den enda *lagade* måltid som bjudes honom i hvardagslag. Tiden blir knapp. När måltiden är öfver, räcker den måhända till för att under några minuter sträcka ut de trötta lemmarna. Oftast blir det dock att omedelbart hasta i väg igen till fabriken, där arbetet börjar på nytt. Så fortgår detta tills någon gång ut på aftonen fabriken tömmes. Man ser då de stora skarorna vända hem, trötta och utarbetade.

Industriarbetarne skulle vara mer än människor, om de efter en sådan i tidiga morgonstunden påbörjad och först ut på aftonen ändad arbetsdag vore mäktiga att utveckla ett familje- eller hemlif i djupare mening. Nej, faktiskt har industrialismen omöjliggjort detta. Den har förvandlat arbetaren till en lefvande maskin, som har att fördela sin tid mellan att arbeta, att sofva och att äta. Och när någon gång en stund står honom till buds för förströelse eller vederkvickelse, då tillgriper han ej sällan de lägre former däraf, som ingalunda verka vare sig till förädling eller höjande.

Ännu sämre blir förhållandet, där *nattarbetet* är gängse, och allra sämst naturligtvis, där arbetet pågår natt och dag i *hålg och söcken*. Och de industrier, som draga äfven mödrar och barn från hemmet, ha upplöst ej blott hemlifvet utan äfven själfva *hemmet*. När ett land låter utsugningen af arbetarematerialet gå så långt som till exploatering af

samtliga vuxna familjemedlemmar, då bör det erinra sig hvad den gamle konservative landshöfding Treffenberg år 1894 tillropade sina för all social lagstiftning obenägna kamrater i Första Kammaren: »När familjelifvet blifver undergräfdt, bäfva statens grundvalar.»

Den skildring af industriarbetarens lif, som ofvan lämnats, är mörk, det skall ej förnekas. Som hvar man vet, gifver den moderna arbetarörelsen en mängd lysande prof på den oböjliga seghet och energi, hvarmed en elit af arbetare besegrar svårigheterna och trots alla ogynnsamma yttre förhållanden deltagar i sin klass' frigörelsesträfvanden och i tidens bildningsarbete. Detta visar, att ännu ett godt människomaterial finnes. Men ingen skall kunna förneka, att för många, många tusen industriarbetare verkligheten är långt mörkare än skildringen här ofvan.

Och för den stora mängd, för hvilken lifvet gestaltar sig så eller i många fall långt värre, är faktiskt allt egentligt familjelif upplöst. På morgonen eller middagen kan ingen samvaro mellan familjemedlemmarna äga rum. Och på aftonen är arbetaren uttröttad efter dagens slit. Då tager behovet af fysisk hvila ut sin rätt, där ej förtviflan öfver en grusad lufslycka drifver honom ut från ett hem, som icke förmår bjuda något af de ideella värden, efter hvilka innerst hvarje människa känner behof.

Industrialismen är i sanning en hård och hänsynslös härjare af hemlif och familjelycka.

Man klagar i våra dagar ofta öfver en tilltagande råhet bland de arbetande klasserna. Klagan är för visso öfverdrifven, för så vidt man därmed vill framhäfva, att förhållandena nu äro sämre än i forna tider. Vissa människor ha en obetvinglig lust att se oarter hos nutidens arbetare, medan gamla tiders förhållanden framstå i den förgyllning, som glömskan af obehag och svårigheter målar. Och vissa individer inom de maktägande klasserna ha ju snart sagdt till profession att smutskasta våra dagars arbetare. Därför bör denna klagan upptagas med både försiktighet och urskillning. Det ligger oftare en lust att kasta sten än att räcka en hjälpende hand i denna jämmer.

Men ingen torde villigare än arbetarne själfva erkänna, att mycket återstår att bortarbota och mycket att förbättra, innan arbetarne som klass skola känna sig helt vuxna sin stora historiska uppgift. Icke så, som om öfriga samhällsskikt skulle vara så synnerligt bättre i etiskt afseende än arbetarnes. Men våra dagars arbetare se som sin mission att förverkliga en *högre* samhällsform, och de måste därför göra sig förtrogna med tanken, att *ett bättre samhälle kräfver bättre människor*. Arbetarörelsen har därför satt höjandet af de tillbakasatta folklagens

*Äfven barnens
uppfostran
lider af för-
äldrarnas långa
arbetstid.*

*Den s. l.
»förvånningen»
sammanhänger
äfven med den
långa arbets-
tiden.*

ställning som ögonmärke för sina sträfvanden. Och detta gäller kanhända ännu mera höjandet i *intellektuellt, ideellt och bildningshänseende* än i ekonomiskt, ehuru arbetarerörelsens fiender naturligtvis rifva upp den häftigaste striden omkring det senare arbetet.

Arbetarerörelsens fiender ha en af sina säkraste bundsförvandter i dryckenskapen. Erfarenheten gifver vid handen, att *väl aflönade* arbetare med en relativt *kort arbetstid* icke blott utföra ett kvalitativt utan äfven *kvantitativt* bättre arbete än arbetare med en låg lefnadsstandard och omåttligt lång arbetstid. Arbetare med lång arbetstid äro ock i regeln långt mera hemfallna åt dryckenskap än arbetare med kortare sådan. Holberg låter Jeppe klagande utbrista: »De siger nok at Jeppe drikker, men de siger ikke *hvorfor* han drikker.» Och mången, som nu vojar sig öfver dryckenskapens elände, skulle göra både sig själf och andra en vida större tjänst, om han utbytte jämmern mot en samvetsgrann undersökning af dryckenskapens orsaker. Han skulle då finna, att tusen och åter tusen blifvit drinkare, därför att deras hem blifvit sköflade, därför att *industrialismen gjorde dem till arbetsdjur, utan tid och utan kraft att lefva ett mänskligt lif*. I Australien har ingen öfverträffat krögarne i att agitera mot 8-timmarsdagen. Man kunde eljest tycka, att de skulle vara de främsta att glädja sig öfver den ökade tid till »förströelser», som den kortare arbetstiden beredde arbetarne. Men nej! Krögarne ha fått erfara, att *den* fritiden icke kommer deras näring till godo. Arbetarne få andra intressen, då de erhålla en fritid så pass stor, att den synes dem värd att tillvarataga.

Lång arbetstid, fattigdom, dryckenskap och ett sköfladt hem — huru höra icke dessa tillsamman!

Det är icke socialdemokraterna, som upplösa hemmet. Det har industrialismen redan gjort i en utsträckning, som är fruktansvärd. Arbetarerörelsen vill *rädda hemmet åt arbetarne* genom att förhindra exploatering af kvinnor och barn och genom att skapa en arbetstid, som lämnar rum för hemlif och familjelycka.

2. Arbetaren och samhället.

*Medborgare-
rätten ställer
ökade kraf på
arbetarne.*

Det fanns en tid, och den ligger icke långt borta, då arbetarnes medborgarekraf affärdades med hån och axelryckningar. Den tiden är nu förbi. Penningvärdets sjunkande har redan gjort medborgarrätten till en verklighet för stora arbetaremassor. Och den rösträttsreform, som synes vara nära förestående, skall, huru bristfällig och ofullständig

och bortkompromissad den än tecknar sig, dock sätta röstsedeln i händerna på många, som nu äro utestängda. Man kan i hela det motstånd mot den allmänna rösträtten, som utvecklats af dess fiender, läsa en med ängslan, ja, ängest riktad fråga till framtiden: *Huru skola de nya väljaremassorna använda sin medborgarerätt?*

Ja, omdömet skall tvifvelsutän komma att utfalla olika allt efter hvars och ens partiställning. Men om en sak borde alla kunna vara ense, nämligen att det ligger stor makt uppå, att de nya uppgifter, som föreläggas de nya medborgarne, påtagas under känslan af det fulla ansvar, hvartill de förpliktade. Under hela den debatt om allsköns garantier mot den allmänna rösträttens verkningar, som föregått afgörandet af rösträttsfrågan, ha många ord af illvilja, knipslughet, betänksamhet och förskräckelse fällts både utanför och innanför Riksdagens väggar. Men ett sannare och förnuftigare står knappast att uppleta än ett, som en gång yttrades af en framskjuten ledamot af Riksdagen, och som ur minnet kan återgifvas ungefär sålunda: »Den enda logiska garanti, som kan uppställas såsom organiskt sammanhängande med frågan om medborgarerätt, är frågan om *medborgarebildning*. En höjd folkupplysning är den enda garanti jag skulle vilja uppställa vid rösträttsfrågans lösning.» Men den saken bekymrar föga en mängd af de nu maktägande.

Arbetarörelsen kan emellertid ej betrakta rösträttsfrågans lösning blott ur synpunkten af den makt, den kommer att förläna de nu utestängda folklagren. För den måste alltid hufvudsaken bli de *nya plikter*, som åläggas de nya medborgarne. De bli många och ansvarsfulla, det torde hvar och en känna. De ställa ock vida högre kraf på de kroppsarbetande klasserna än hvad förut varit förhållandet. Men huru skall det bli möjligt för utpinade, sjuka och öfveranstängda industriarbetare att fylla dessa nya kraf, om icke de erhålla *tid* att sätta sig in i medborgerliga värf? Politiskt intresse och politiska insikter komma att krävas af dem. Huru skola de kunna skaffa sig dessa, om samhället icke skyddar dem mot en arbetstid, som ödelägger deras möjligheter att förvärfva sig sådana?

Högern i vårt land har icke varit så värst grannlaga, då den valt skäl för att möta rösträttskrafven. År 1888 anförde konstitutionsutskottet bland annat mot rösträttskrafven, att de utestängda arbetarne icke »lefva under förhållanden, som — — — kunna lämna tid eller håg öfriga för ett själfständigt deltagande i det politiska lifvet». Som argument är detta uttalande onekligen en smula cyniskt. Men hvilken själf-

De nya plikterna kräva tid för medborgerliga värf.

anklagelse mot samhället ligger icke i detta yttrande? Om den största delen af nationen lefver under sådana förhållanden, att den icke har »tid och håg öfriga» för medborgerligt intresse eller medborgerliga insikter, huru har det samhälle, som skall tillgodose *allas* väl och rätt, fyllt sin uppgift? En fruktansvärdare dom kan knappast uttalas öfver det, än hvad konstitutionsutskottet här gjorde. Måhända låg någon öfverdrift i yttrandet. Två årtionden ha väl ock på detta område ändrat mycket. Men ännu i dag är ett af de starkaste krafven från den blifvande medborgarehären, att arbetstiden genom samhällets ingripande så begränsas, att ingen genom alltför lång arbetsdag hindras från att helt fylla sin uppgift som medborgare.

På en vidare utveckling af allt, som kan sägas om sammanhanget mellan en dräglig arbetstid, bättre bildning och moget medborgaresinne, torde vara öfverflödigt att här ingå. Alla, som med dystra tankar om allsköns faror se framtiden an, borde kunna möta dem, som med glädje och förtroende hälsa de nya medborgareskarorna välkomna, i en gemensam sträfvan att åtminstone röja en af vägarna fram till fullaste möjliga mått af politisk kunskap och politiskt ansvar, nämligen att trygga dem *tid* till att sätta sig in i frågor, som röra vårt lands framtid och lycka.

3. Arbetarens rätt till kulturen.

*Arbetaren och
den materiella
kulturen.*

Denna rubrik skall antagligen på något håll väcka gensagor. Kan arbetaren häfda någon *rätt* till kulturen? Förvisso. Arbetarne äro, som alla, medarbetare i skapandet af vår kultur. I främsta rummet gäller detta den materiella kulturen. Utan dem kunde den ej *uppehållas*. Och det är icke okänt, att arbetarne här äfven äro rent *skapande* krafter. En mängd, ja, kanhända de flesta framsteg å maskinteknikens område grunda sig på iakttagelser, gjorda af mannen vid maskinen. Och huru mycket har icke industrien vunnit genom de förenklingar i arbetsmetoderna, som arbetarne utfunnit under maskinernas enformiga gång!

Våra dagar ställer allt större kraf på arbetsintensitet och yrkesskicklighet. Amerikas arbetare sägas i det hänseendet vara Europas öfverlägsna. Söker man efter hufvudanledningarna härtill angifvas vanligen följande: arbetarnes högre lefnadsstandard, den kortare arbetstiden och Amerikas högre folkbildning. En frisk och sund arbetarmåste kunna utföra ett bättre arbete än en undernärd, sjuk eller öfvere ansträngd. En bildad och intelligent arbetare är ovillkorligen af större värde för industrien än en okunnig och förslöad. Detta ha Amerikas

industriidkare insett. Och resultatet har blifvit, att Amerikas industri trots dubbla arbetslöner och kortare arbetstid är på väg att uttränga till och med ett industriland som England i konkurrensen å världsmarknaden.

Äfven i vårt land börjar man alltmer få ögonen öppna för nödvändigheten af yrkeskunskap och fackinsikter. Krafven på vår folkbildnings anpassning för det *praktiska* lifvets behof framträda allt beständare. Yrkes- och fackskolor upprättas den ena efter den andra. Men midt i allt detta saknar man benägenheten att skapa en af grundförutsättningarna för ett framgångsrikt bedrivande af dessa skolors verksamhet, nämligen att lämna nödig *fritid* för arbetarne. Man synes på sina håll anse, att besöken i yrkesskolan äro ett slags rekreation för arbetarne, som de mycket väl kunna uthärda efter slutadt arbete. Man synes icke betänka, att äfven skolarbete är *arbete*, och att det med framgång icke kan utföras af personer, som redan äro fysiskt uttröttade. Man har, för att taga ett exempel, i åtskilliga städer ordnat den s. k. ersättningsskolan för barn, hvilka afgått med ofullständig folkskolebildning, såsom aftonskola. Man har på vissa håll gjort de yttersta ansträngningar för att göra dessa skolor så tilldragande som möjligt, medgifvit valfrihet i fråga om ämnena, infört slöjd, lekar och kroppsöfningar, användt de yppersta lärarekrafter, som stått till buds, kort sagdt, gjort allt hvad som kunnat göras för att få dessa skolor tilldragande, omväxlande och roande. Men alla ansträngningar att samla dessa unga arbetare ha visat sig i stort sedt fruktlösa. Aftonskolorna ha blifvit, hvad folkskoleinspektören i en af våra större städer benämner dem: skolans sorgebarn. De unga arbetarne ha varit för uttröttade för att kunna ihärdigt deltaga i dessa skolors undervisning *efter slutadt arbete*. Samma iakttagelse kan göras beträffande vuxna arbetares deltagande i yrkesskolornas undervisning, då dessa, som helt naturligt är, anordnats som aftonskolor. Man skall ej behöfva förfråga sig hos många lärare i sådana skolor för att få relaterade exempel på arbetare, som trots ypperlig begåfning och fasta föresatser icke *förmått* genomgå t. ex. en påbörjad kurs till slut. Man skall få till lifs berättelser om, huru äfven de mest intresserade kunna af trötthet somna midt under fängslande lektioner o. s. v. Arbetstiden är för lång för att en genom flera serier fortlöpande undervisning i yrkes- och fackskolor skall kunna uthärdas af arbetarne. Vill man ha kunniga och skickliga arbetare, så måste man ock vilja en af grundbetingelserna härför, *en kortare arbetstid*.

Arbetarne kunna ock känna samma behof som andra människor att veta lagarna för och sammanhanget i det arbete de utföra. Att blott vara tjänare åt ett vidunder till maskin, att kanhända år efter år utföra blott ett litet handgrepp, att upphöra att vara en mångsidig människa för att bli en ensidig arbetsautomat — må man erkänna att hvad som *kan* göras för att bekämpa detta *bör* göras.

Om sålunda arbetaren på grund af sin uppehållande och skapande roll inom den materiella kulturens område med all rätt kan begära en begränsning i arbetstiden, så är detta i minst lika hög grad fallet då man träder in på den andliga kulturens fält.

Arbetaren och
den andliga
kulturen.

Den tiden är väl förbi, då några enstaka personer kunde betrakta den andliga kulturen som en tillstängd skattkammare, till hvilken blott några få invigda ägde tillträde. Ett lands kultur skapas icke af ett litet fåtal. Den är en produkt af ett folks eller rättare mänsklighetens lif, sträfvanden och kamp. I dessa intaga visserligen enstaka personer ledarnes, banbrytarnes och nydanarnes ställning. Men kulturen är ett folks, är hela mänsklighetens samfällda egendom. I denna ha äfven arbetarne sin andel.

Medvetandet om arbetarnes rätt till den andliga kulturen synes vara på väg att vakna långt utanför arbetarnes egna led. Starka och ädla krafter äro i rörelse för att införa arbetarne i kulturens underbara rike. Arbetareföreläsningar, arbetarebibliotek, litteraturaftnar, museer, folkkonserter stå mångenstädes till buds. Äfven om många bristfälligheter ännu vidlåda dessa sträfvanden, om mycket af fördomar måste utrotas, innan de helt fylla sin stora uppgift, så äro de dock glädjande tecken, som låta en hoppas på framtiden. Men här som annorstädes gäller det, att utarbetade, förslöade människor äro oemottagliga för det goda, som bjudes dem. De förmå ej lyfta sig till det andliga plan, där de kunna anamma kulturens gåfvor. Den plats, där de komma att söka sin vederkvickelse, blir oftast krogen och deras njutning den stundens glömska af ett eländigt lif, som ruset förlänar.

Alla goda krafter inom vårt folk borde kunna enas i arbetet att göra vår kultur till hela vårt folks egendom. För den saken kunna knappast för stora offer bringas. Gif den svenske arbetaren *ökad tid* för ett kulturellt lif! Och han lär inte komma att visa sig sämre än den till Amerika emigrerade brodern, som intager en bemärkt och hedrande plats i sitt nya hemland. Bered Sveriges arbetare tid och kraft att intränga i sin samtids kulturella lif! Då lär nog äfven hans håg vända sig till de ädlare njutningar, som vår rikt blomstrande kultur

har att bjuda. Arbetareklassens elit har redan visat, hvad man kan vänta. Må därför samhället göra sin plikt att skaffa en med mänskliga behof och mänsklig förmåga öfverensstämmande arbetstid för de sämre lottade!

V. Arbetstid och arbetsprestation.

Äfven de, som behjarta de rent hygieniska och humanitära skäl, som ofvan anförts, och som för mången torde vara afgörande för hans ställning till frågan om lagstadgad maximalarbetsdag, möta ofta yrkandena härom med en hänvisning till industriens oförmåga att bära de förmenta bördor, som den förkortade arbetstiden komme att lägga på densamma. Invändningen stöder sig på antagandet, att en minskning af arbetstiden ovillkorligen medför ökade produktionskostnader för industrien. Likaledes förespar man vanligen en löneminskning för arbetarne. Spörsmålet är både betydelsefullt och inveckladt. Dess bättre äro vi emellertid ej utan material för bedömandet af detsamma.

Åsikterna om arbetsproduktivitets förhållande till arbetstiden ha varit underkastade de växlingar, som en ökad erfarenhet å området framkallat. Vi ha haft en tid, då socialekonomerna försvarade satsen, att ju längre arbetstiden är, dess större blir resultatet, och att industriens öfverskott just skapades under de *sista* timmarna på en lång arbetsdag. Att under sådana tider en förkortning af arbetstiden icke påtänktes, är naturligt. Industriarbetsgifvarne fasthöllo ock i allmänhet med seg konservatism vid den långa arbetstiden. När t. ex. i England på 1840-talet tiotimmarsdagen skulle införas för kvinnor och barn och i samband härmed för en mängd manliga arbetare, höjdes ett sannskyldigt härskrif häremot af arbetsgifvarne. Englands industri komme att ruineras, förklarade vissa nationalekonomer. Men i stället följde på denna reform ett uppsving i Englands industri, som icke ens reformens ifrigaste anhängare vågat hoppas. Följande siffror visande utvecklingen af Englands så att säga klassiska industri, bomullsindustrien, gifva vid handen, huru alla onda spådomar ohjälpligt nedslogos af verkligheten:

*Den kortare
arbetstidens
verknningar i
England.*

Tab. VIII.

År	Antal spinnerier och väfverier	Antal spindlar	Antal spindlar för tvinning	Antal maskinstolar	Antal arbetare
1835	1,262	ing. uppg.	ing. uppg.	109,626	220,134
1839	1,819	” ”	” ”	ing. uppg.	259,336
(1847 års tiotimmarslag och profetior om den engelska bomullsindustriens undergång).					
1850	1,932	20,977,017	ing. uppg.	248,627	330,924
1870	2,483	33,995,221	3,723,537	440,676	450,087
1874	2,655	37,515,772	4,366,017	463,118	479,515
1879	2,674	39,527,920	4,678,770	514,911	482,903
1885	2,635	40,120,451	4,228,470	560,955	504,069
1890	2,538	40,511,934	3,992,885	615,714	528,795

På 40 år fördubblades antalet spindlar, antalet maskinstolar nära tredubblades, medan arbetarnes antal icke närmelsevis fördubblades. Erfarenheten vållade snart ett allmänt omslag i fråga om arbetstidens inskränkning. Och många af olycksprofeterna från 1840-talet skyndade att efteråt taga afstånd från eller bortförklara sina föregående yttranden.

Exempel från
Österrike.

Man har ett annat kanhända mindre uppmärksammat exempel från Österrike. Då 11-timmarsdagen där skulle införas, uppvaktade 50 bomullsväfverifabrikanter den 26 april 1884 den österrikiska riksdagen med en petition, i hvilken det bl. a. heter: »Redan ordet normalarbetsdag klingar som ett oting, emedan man förnuftigtvis icke kan och får skära alla industrier öfver en kam. Många dyrt förvärfvade framsteg skulle ofelbart förstöras och offras» etc. Väfverifabrikererna fordrade därför åtminstone som ett minimum 12-timmarsdagen. Äfven dessa häfdade, att först den 12:e timmen skapade det öfverskott, som gjorde industrien konkurrenskraftig. Införandet af 11-timmarsdagen sattes såsom likabetydande med en reduktion af arbetstiden med 1—2 månader om året. Fabrikanternas nödrop blefvo ej utan inverkan på riksdagens beslut. Åtskilliga medgifvanden lämnades denna industri. Så småningom har den dock kommit in under den allmänna lagens bestämmelser.

Erfarenheten ådagalade emellertid under tiden, att här som i England olycksprofeterna tagit fullständigt fel. Redan 10 år efter fabrikanternas petition kunde fabriksinspektören i Reichenbergs distrikt

i sin berättelse för 1894 fastslå följande: »Huru ogrundade de på sin tid uttalade farhågorna voro, hvilka industriidkarne, isynnerhet inom textilbranschen, med anledning af det lagliga fastställandet af en arbetsdag om högst 11 timmar, förebragte, är bekant. De vid detta tillfälle framställda profetiorna om en nedgång inom industrien äro genom det utan omsvep sagdt *exempellösa uppblomstrandet* af densamma under de sista åren vederlagda. Ett stort antal fabriker har bemödat sig att möta den bortfallna arbetstiden genom höjandet af hastigheten hos arbetsmaskinerna eller genom deras förökande. . . . *Med denna stegring af arbetshastigheten har ökandet af arbetareantalet ingenstädes hållit jämna steg.* . . . Under de senare åren har *arbetsintensiteten* i många branscher, men isynnerhet inom textilindustrien, *tilltagit på ett sätt, som vida mer än utjämnar minskningen af arbetstiden till 11 timmar per dag.*» Samme tjänsteman uttalar efter anförandet af en mängd exempel som sin uppfattning, att sträfvandena att allt intensivare utnyttja arbetskraften måste motsvaras af minskning i arbetstiden.

Utvecklingen stannade emellertid ej härvid. Arbetarne inom textilindustrien framställde 1895 kraf på 10 timmars arbetsdag. Arbetsgifvarne mötte med de gamla argumenten, att industrien skulle gå under, om en sådan reglering af arbetstiden skedde. År 1899 genomkämpade arbetarne i Brünner-distriktet en stor strejk, som i hufvudsak slutade med seger för 10-timmarsdagen. En mängd andra distrikt följde af sig själfva efter. Medan år 1897 22 % af alla rikets textilarbetare hade kortare arbetstid än 11 timmar, var motsvarande siffra tre år senare 50,4 %. År 1904 hade 80 procent af textilarbetarne i distriktet Brunn kortare arbetstid än den lagstadgade. Och 10-timmarsdagen är nu införd för det stora flertalet. Det oaktadt har intet försports vare sig om den österrikiska textilindustriens undergång eller fabrikanternas ruin. Tvärtom. Uppsvinget har fortgått. Fabriksinspektörerna konstatera den ökade arbetsintensiteten. »Efter 10-timmarsdagens införande icke blott produceras samma kvantum varor, utan kvaliteten af de tillverkade varorna är ock förhållandevis bättre än tidigare», förklarar inspektören i Olmützer Bezirk i sin berättelse för 1899.

Erfarenheterna ha varit ensartade på andra håll. I Schweiz har dels genom den allmänna förbundslagen om 11 timmars arbetsdag af den 23 mars 1877, dels genom den längre gående lagstiftningen i vissa kantoner, dels genom de af arbetareorganisationerna genomförda förkortningarna i arbetstiden en fast erfarenhet om kortare arbetstid utbildat sig. Åtskilliga uttalanden af enskilda fabriksinspektörer åberopades redan af herr Berg, i hans motion till 1893 års Riksdag. »Det arbetas

*I Schweiz och
åtskilliga
andra land.*

regelmässigare», heter det om arbetet efter maximalarbetsdagens genomförande, »och hvad som åstadkommes är bättre och omsorgsfullare utfördt». En arbetsgifvare förklarade, att hans alster efter maximalarbetsdagens genomförande fått en helt annan *karaktär*; de skickligare bland hans arbetare utförde nu mönster, hvilka två år förut hvar och en skulle ansett alldeles omöjliga att genomföra.

Ett nyare och mera samlat uttryck för erfarenheterna i Schweiz har dock blifvit tillgängligt genom det af fabriksinspektörerna i Schweiz den 31 december 1904 afgifna förslaget till en ny fabrikslag och motiveringen till detsamma. Af intresse för denna motion är, att detta lagförslag innehåller framställning om förkortad maximalarbetsdag till 10 timmar (9 om lördagen). I motiveringen framhålles, att ju mer tekniken framskrider, ju mer komplicerade maskinerna bli och ju snabbare deras gång blir, dess större fordringar ställas på arbetarne, och enligt hygienikernas mening blir arbetstidens förkortande i följd häraf alltmer en fysiologisk nödvändighet. På frågan, om en sådan förkortning vore genomförbar utan väsentlig skada för industrien, förklara de, att en sådan förkortning vore möjlig. Öfver allt där man öfvergått till 10-timmarsdag vore man nöjd därmed och hade icke någon tanke på att återgå till en längre arbetstid.

Erfarenheterna i Tyskland, Belgien, Frankrike, Amerika och Australien äro ensartade. Ja, t. o. m. i Sverige hafva vi ett officiellt uttalande, som pekar i denna riktning.

Det var 1875—1877 års arbetarelagsstiftningskommitté, upptagande män som Pehr Ehrenheim, O. F. Hallin, A. W. Staaff, C. J. Meijerberg och Carl L. Lundström, som gjorde ett för den tiden märkligt uttalande. Utan att föreslå maximalarbetsdag för vuxna, yttrade sig dock denna kommitté, som föreslog en maximalarbetsdag om 11 timmar för yngre personer, om maximalarbetsdagen i allmänhet.

Uttalanden af
1875 års
arbetarelags-
stiftnings-
kommitté.

»Man bör ej fördölja», yttrade kommittén, »att denna nedsättning har en vidsträcktare verkan, än bokstafven däraf antyder. I de flesta fabriker, där yngre personer till något större antal användas, skall följderna af denna bestämmelse antagligen blifva arbetstidens inskränkning till elfva timmar *jämväl för fullvuxna arbetare*. Och då uppstår den fråga, som under arbetslagstiftningens äldre skeden varit föremål för så häftigt meningsutbyte, nämligen hvad inverkan på det nationella arbetet i dess helhet en sådan nedsättning i arbetstiden utöfvar? Då i England, under rörelsen för en nedsättning i arbetstiden för yngre personer och kvinnor, sådana män som lord Brougham, sir Robert Peel, Cobden och Bright m. fl. af Englands förnämsta statsmän bekämpade denna ned-

sättning såsom ledande till industriens undergång, då en vetenskapsman som Senior kunde härät gifva stödet af sin lärdom och sitt skarpsinne, så skulle det vara förvånande, om icke den likartade förändring, kommitterade ifrågasatt, skulle från ett eller annat håll mötas med samma farhågor.

Men den erfarenhet, som vunnits genom den nyare engelska lagstiftningen från 1844, är för denna fråga fullkomligt afgörande. Fabriksinspektorn Horner, hvilken förut tillhört motståndarne till nedsättningen i arbetstiden, förklarade efter undersökningar, som i afseende å noggrannhet och omfattning icke lämna något öfrigt att önska, att han misstagit sig om verkan af den minskade arbetstiden: arbetsprodukten hade i textilindustrien under 11 timmars arbete något öfverstigit den förut under 12 timmar erhållna och lönen i följd däraf något förhöjts. Förklaringen af detta sakförhållande ligger i det inflytande, som arbetarnes flit och uppmärksamhet äga i afseende å tillverkningsbeloppet. Senior själf fann sig 1863 å kongressen för social vetenskap i Edinburgh föranlåten att påyrka tiotimmarsarbetets införande äfven i industrigrenar, där detsamma dittills ej vunnit insteg. Detta har sedermera skett; och förnyade försök hafva bekräftat, att förändringen länder alla, näringsidkare såväl som arbetare, endast till gagn. Bland de många exempel härpå, som i Th. Brasseys arbete om arbete och löner blifvit sammanförda, äro följande synnerligen lärrika: »Ransome & Sims maskinfabrik i Ipswich sysselsätter 1,200 arbetare. I början af 1872 nedsattes arbetstiden från 58 ½ till 54 timmar i veckan, och till följd häraf stegrades arbetsintensiteten hos de vid maskinerna sysselsatta arbetarne så, att driftkraften måste ökas med 12 till 15 procent. Då Dollfus i Mulhouse inskränkte arbetstiden från 12 till 11 timmar, visade det sig, att arbetarne uträttade 5 procent mera arbete än tillföre.» *Flera af vårt lands större industriidkare hafva ock inför kommittén uttalat den åsikt, att en nedsättning af arbetstiden till 11 eller möjligen 10 timmar icke skulle lända till förfång för produktionen, utan snarare tvärtom.»*

Söker man en förklaring till det förhållandet, att en minskning i arbetstiden icke medför en motsvarande minskning i arbetsprestationen, så synas flera faktorer härvid samverka. Ett par skola här angifvas.

1. Minskad arbetstid skapar ökad arbetsintensitet.

Detta förhållande grundar sig på arbetarens karaktär af *levande* arbeidskraft. Den *mekaniska* kraftens arbetsresultat står i direkt förhållande till arbetstiden. En maskin, som snurrar rundt, går dubbelt så många varf på 16

timmar som på 8, om förhållandena i öfrigt äro ensartade under hela tiden. Men den lefvande arbetskraften är underkastad trötthetens lagar. Den kan endast presteras en viss ansträngning, därefter inträder *tröttheten*, och *hvila* är nödvändig, innan kraften och spänstigheten å nyo återvända. Om hvilan icke blir tillräcklig, innan arbetet å nyo begynner, så måste arbetsprestationen bli mindre under ett nytt arbetsdygn än under ett, till hvilket arbetaren gått fullt uthvilad. Om bristande hvila under längre tid följer på ett ansträngande arbete, uppstår öfveransträngning och slapphet. Och den dagliga arbetsprestationen blir i följd häraf mindre och underhaltig. Här har man tvifvelsutän att söka en af hufvudanledningarna till öfverlägsenheten hos den industri, som arbetar med kortare arbetstid, såsom t. ex. den amerikanska, äfvensom på senare tider Australiens. Ju längre arbetstiden är, ju sämre arbetarnes förhållanden äro, dess sämre visar sig ett lands industri uthärda konkurrensen. Den halfasiatiska form af industri, som behärskar Europas kontinent, synes vara dömd till att duka under, om den icke antager de högre former och ljusare förhållanden, som utmärka Nya världens.

Öfvan äro redan en mängd exempel åberopade, som visa, att förkortning af arbetstiden icke medfört minskning i produktionen. Att detta i främsta rummet beror på den ökade arbetsintensiteten, är otvifvelaktigt. Emellertid förtjäna ytterligare och i sitt utförande klarare experiment och undersökningar att anföras.

Andra
Kammarens
utskotts exem-
pelsamling vid
1895 års
riksdag.

Här bör då först återgifvas den synnerligen belysande exempel-samling, som Andra Kammarens tillfälliga utskott år 1895 bifogade sitt utlåtande angående herr Bergs vid samma riksdag upprepade motion om en lagstadgad reglering af arbetstiden. Bilagan är af följande innehåll:

»Bland de nationalekonomiska forskare, som under senare tider gjort arbetstidens inverkan på produktionen till föremål för vetenskaplig undersökning, märkes professor *Lujo Brentano*, hvilken behandlat detta ämne i en särskild skrift om »arbetslönens och arbetstidens förhållande till arbetsprestationen» (utgifven på svenska 1893.) Författaren yttrar däri bland annat följande:

Man har öfverallt iakttagit, att arbetare i länder med kortare arbetstid producera mera än arbetare i länder med flera arbetstimmar. — — Engelska arbetare bruka gycla med fransmännens sätt att arbeta, i det de kalla det att leka, och en engelsk skeppsbyggare, som måste förplikta sig att låta bygga en del af de fartyg, som den franska regeringen beställde af honom, i Frankrike, förklarade 1886, att orsaken, hvarför de franska arbetarne stodo efter de engelska, voro deras längre arbetstid. I mars 1890 förklarade för mig en uppsyningsman i William Mathers maskinfabrik i Salford i när-

varo af en delägare i firman, att han arbetat i Dresden, England och Amerika samt att den amerikanske arbetarens större produktionsförmåga vore en följd af hans kortare arbetstid; likaledes hade han observerat en stegrad produktion i Salford för hvarje gång som arbetstiden förkortades; i Sachsen vore arbetstidens stora längd en af hufvudorsakerna till den mindre produktionsförmågan. Likaså hörde jag numera aflidne Laveleye uttala sin förvåning öfver de tyska arbetarnes långsamhet i jämförelse med de belgiska och franska. Härmed öfverensstämma uppgifterna från den tyska järnundersökningskommisionen af 1878. De indiska bomullsspinnarne hafva beräknat, att den engelska arbetarens prestationsförmåga förhåller sig till den indiske arbetarens som 56 till 23,2; och om ryssarne berättar Brassey, att en engelsk arbetare lämnar lika mycket arbete på 10 timmar som två ryska på 16 timmar.

I full öfverensstämmelse härmed har man tillika observerat, att inom samma nation arbetare med en regelmässigt kortare arbetstid öfverträffa arbetare med en regelmässigt längre tid, och likaså har man gjort en mängd nya observationer öfver arbetsprestationens stegring till följd af ytterligare reduktion af arbetstiden. För hvart och ett af dessa fall lämnar Brassey talrika bevis. Men äfven efter utgifvandet af Brasseys skrifter ha liknande iakttagelser blifvit gjorda. Sedan tiotimmarlagen blifvit antagen i Massachusetts, förklarade den kände frihandlaren Edvard Atkinson i Boston, en broder till direktören för det största bomullsspinneriet i Lowell, inför ett parlamentsutskott, att tiotimmarlagen af 1874 »vore till sina verkningar skadlig för arbetarne, enär de måste arbeta för $\frac{1}{11}$ mindre än andra stater». Byrån för arbetsstatistik fick då i uppdrag att undersöka förhållandet. I dess berättelse af 1881 återfinnas denna undersöknings resultat. Slutet lyder: »Det framgår tydligt, att Massachusetts på 10 timmar per man per väfstol eller per spindel alstrar en lika stor mängd produkter af samma slag som andra stater på 11 eller ännu flera timmar, och därjämte, att lönerna äro lika höga, om icke högre, än i stater med längre arbetstid.» *Likaså berättar Donald, att åttatimmarldagens införande i åtskilliga yrken inom staten New-York utan undantag haft till resultat, att arbetsprestationen ökats med en tiondedel.* I Australien började åttatimmar rörelsen år 1858 inom byggnadsyrket i Melbourne. Den befordrades kraftigt af en entreprenör vid namn James Stephens, hvilken efter de vid hans tegelbruk gjorda försöken förklarade, att hans folk uträttade lika mycket på 8 som på 10 timmar. *Från nämnda år och intill 1891 utsträcktes åttatimmarldagen till 60 yrken, d. v. s. till mer än $\frac{3}{4}$ af arbetarebefolkningen, utan att industrien däraf på något sätt skadades.*

Erfarenheten från Europa gifver oss samma lärdomar.

I England hafva, synnerligen under de senare åren, många *större arbetsgifvare* anställt formliga försök med en kortare arbetsdag i syfte att sålunda på rent praktisk väg få utrönt, huruvida en begränsning af arbetstiden skulle blifva till skada för dem själfva och deras klass. Redogörelser för resultatet af dylika försök hafva blifvit offentliggjorda dels i tidningar och tidskrifter, dels i särskilda arbeten. Ur ett sådant (A shorter working day, by R. A. Hadfield and H. de B. Gibbins, London 1892) må meddelas några uttalanden af den ene utgifvaren, som är ägare af ett betydande stålgjuteri i Sheffield. De återfinnas, jämte en mängd andra af liknande art, i arbetets sjunde kapitel, som bär öfverskriften »Praktiska experiment».

Författaren har gjort sig åtskilligt besvär med att utforska deras mening, hvilka varit i tillfälle att praktiskt verka för införandet af en kortare arbetstid.

Det första exemplet erbjuder firman

S. H. Johnson & Co, Engineering Works, Carpenters Road, Stratford, London.

Denna firma har haft artigheten att gifva författaren fullständigt svar på en rad spörsmål, framställda till densamma rörande systemet med 8-timmars-dag (48-timmars-vecka). Herrar Johnson & Co hafva arbetat efter detta system omkring tre och ett halft år och hafva tillämpat det på öfver hundra man, representerande olika fack: maskin-arbetare, uppsättare, gjutare och vanliga arbetare. De förutskicka den mycket förståndiga anmärkningen, att man vid öfvervägande af lämpligheten att införa åttatimmars-dag måste, enligt deras öfvertygelse, taga hänsyn till följderna af en jämkning med afseende på tidpunkten för arbetet samt anordningen därvid. — — —

De förändrade anordningar, som herrar Johnson & Co funno lämpliga att vidtaga voro: för det första indragandet af frukosttimmen, för det andra tidsafkortningens förläggande till morgonen. I likhet med de flesta andra firmor hade de lidit betydlig förlust genom oregelbunden ankomst på morgonen. Om arbetsgifvarne envisas att lefva i »den tanklöses paradys» och att anse sig fruktansvärdt förfördelade genom arbetarnes försummelse att ej punktligt iakttaga godtyckliga och oskäligen regler samt genom det abnorma tillstånd, som det tidiga morgonarbetet förorsakar, så kunna de ej vänta annat än att själfva blifva lidande härpå. En sådan hållning från deras sida är dock mycket oklok. Vidare vill jag påstå, att om man anställde en ordentlig undersökning beträffande å ena sidan verkliga kostnaden för det arbete, som utföres före klockan åtta på morgonen, och å andra sidan det verkliga värdet af samma arbete, så är det sannolikt, att mängden arbetsgifvare skulle spärra upp ögonen af förvåning. Herrar Johnson & Co hade gjort den beräkningen — och de hafva redan genom sitt nuvarande arbetssystem fått bekräftelse på dess riktighet — att det tidiga morgonarbetet kostar arbetsgifvaren 50 procent mer än samma arbete skulle kosta, i fall det utfördes under normal tid på dagen. Detta är en ytterst viktig punkt. Herrar Johnson & Co ansågo vidare, att tillrustningarna för frukostrasten och för igångsättandet af arbetet efter denna rast tillsammans medförde en tidsförlust af fulla femton minuter. Ytterligare besinnade de — och detta var en mycket förständig tanke — att vägen till en mans hjärta, i fråga om hans arbete likaväl som i fråga om annat, går så att säga genom hans mage, samt att en arbetare, som måste infinna sig tidigt på morgonen, sannolikt utan att ha fått en bit mat i sig, ej kan åstadkomma något fullt tillfredsställande arbete. Sedan arbetets början framflyttats till klockan åtta, kommo arbetarne däremot icke, liksom förut, med tom mage. Under det gamla systemet var det äfven nödvändigt att sörja för artificiell belysning i arbetslokalen under vintermorgnarna, hvilket naturligtvis äfven medförde någon förlust af arbetstid. Denna inbesparades nu. Likaså uppstodo äfven besparingar i kostnaderna därigenom, att maskineriet ej behöfde vara i gång under en tid, då arbetets värde uppgick till endast 50 procent af hvad det borde. Härtill kommo besparingar i många andra afseenden, såsom praktiska män lätt finna.

På grund häraf kommo herrar Johnson & Co till den slutsatsen, att genom antagandet af åttatimmars-dagen och genom den på samma gång vunna säkerheten att verkligen få alla sina arbetare precis klockan åtta, i stället för att endast vänta dem klockan sex, de sannolikt skulle erhålla lika mycket arbete utfördt på åtta timmar som

förut på nio. De framhålla därjämte ytterligare, att för många af deras arbetare, hvilka bo något aflägsset från arbetsplatsen (en half engelsk mil eller däröfver) innebar den tidigare timmen, att de för att få frukost mellan åtta och half nio ovillkorligen måste springa både hem och tillbaka, samt att deras måltid sannolikt måste blifva både otillräcklig och illa smält. Här se vi någon hänsyn tagen till mera humana motiv, men vi skola äfven finna, att detta till och med från ren affärssynpunkt betraktadt har lönat sig. Och det måste ju vara tydligt, att när arbetstidens början är rimlig, så att arbetaren dessförinnan haft tillfälle att få sig ett ordentligt mål och hustrun likaledes haft tillfälle att laga maten i ordning tids nog, så kan man vänta, att slutresultatet skall blifva tillfredsställande.

Men — kan man fråga — hvad blef resultatet? Jo, under de första tre månadernas arbete inträffade endast två fall, då arbetare kommo för sent. Fullständigt har denna höga ståndpunkt visserligen ej sedan bibehållit sig, men punktligheten har likväl varit fullt tillfredsställande. — — —

Herrar Johnson & Co betalade sina arbetare, under nyss angifna förbehåll rörande punktlig inställelse, lika mycket för 48 timmar som förut för 54, nämligen för gjutare och maskinister 40 sh. 6 d. till 42 sh. 9 d. Deras bestämda öfvertygelse är, att 8-timmarsdagen en gång måste komma, och stor heder tillkommer dem för deras kloka och humana åtgöranden.

Följande äro de frågor, som blifvit af författaren framställda samt af herrar Johnson & Co besvarade:

Åttatimmars-frågan.

1. Har det uppstått någon ökning i produktionskostnaden?
2. Är förändringen omtyckt af arbetarne?
3. Anser Ni, att arbetet numera utföres med mera intelligens och intresse?
4. Uppstå till följd af den kortare arbetstiden några extra besparingar, exempelvis genom noggrannare tillsyn från förmännens sida? Skulle några andra extra fördelar visat sig, torde ni vara god uppgifva hvilka.
5. Utföres enligt er uppfattning under åtta och en half timme af arbetarne lika mycket eller mindre arbete än under nio?
6. Är påpassligheten om morgnarna likadan eller bättre än före förändringens genomförande? Om möjligt torde bestämda uppgifter lämnas rörande denna punkt.
7. Anser ni, att minskad arbetstid i England skulle göra det möjligt för kontinentens fabrikanter, hvilkas arbetare hafva längre arbetstid, att täfva med oss under för dem gynnsammare förhållanden?

Herrar Johnson & Co svarade:

1. De hafva ej funnit någon ökning af produktionskostnaden, utan tvärtom en minskning.
2. Förändringen är mycket omtyckt af arbetarne, hvilkas nit och bemödanden visa, att den väckt största belåtenhet.
3. *Vi hafva nu en mera intelligent uppsättning af arbetare.*
4. Många extra besparingar uppkomma genom den kortare arbetstiden.

5. Vi erhålla mera arbete utfördt.
6. Mera tid blir öfrig för äldre och yngre arbetare att förkofra sig genom besökande af tekniska aftonskolor. Herrar Johnson & Co anse, att deras arbetare vinna goda två timmar till vederkvickelse och förkofran.
7. Produktionskostnaden är icke ökad, och på grund af vår erfarenhet om kontinentens arbetare tro vi ej, att dessa med sin längre arbetstid kunna hålla stängen mot våra med deras kortare arbetstid.

Förestående svar äro af synnerligt värde, och detta enda faktum, att arbetarne till följd af sin bättre tillgång på tid söka att förkofra sig, är i sig själf — ensamt det — i högsta grad glädjande och betydelsefullt.

Herrar Brunner, Mond & Co i Northwich,

en firma med mycket stor affär, hvars utomordentliga framgång i kemiska tillverkningar är så väl bekant, hafva benäget gifvit svar på författarens frågor rörande införandet af åttatimmars-systemet i deras verkstäder. Ehuru deras industri är af en fullkomligt olika beskaffenhet med den nyss anförda, så lämnar dock äfven den ett bevis på de goda verkningarna af en förändring från längre till kortare arbetstid. I detta fall minskades tiden från tolf timmar till åtta. Personalen arbetade nämligen förut kontinuerligt sju dagar i veckan, tolf timmar per arbetslag, med ett skift af tjugutvå timmar hvar fjortonde dag. Detta tyckes vara ett arbete så det förslår, ehuru dess intermittenta natur utan tvifvel i någon mån modifierade verkningarna af en så lång arbetstid. Herrar Brunner, Mond & Co nedsatte arbetstiden till åtta timmar och verkställande direktören säger: »Vi hafva aldrig haft anledning att ångra denna förändring. För arbetarne har den varit en ren välgärning. Den har utöfvat det största inflytande på förbättrandet af deras hälsotillstånd och på förminskandet af dryckenskapen, hvilken före systemets antagande verkligen var ganska betydlig. Ordningsmaktens mellankomst är numera ej längre så behöflig, som den förut brukade vara.»

Här hafva vi ett slående exempel på det sakförhållandet, att den öfveransträngning, som nu allt för ofta förekommer, framkallar förseelser, hvilka det sedan kostar nationen vackra fyrkar att beifra och bestraffa. Här föreligger ett bestämdt intyg därpå, att orsakerna till vårt lands plågoris, dryckenskapen, till en viss grad kunna spåras tillbaka till den omänskligt långa arbetstid, som ofta påläggas. Om sålunda åttatimmars-systemet kan stärka det mest rationella botemedlet mot dryckenskapen, nämligen själfaktningen, så skulle ett försök därmed säkerligen i många afseenden befinnas löna sig. I betraktande af förestående ojäfaktiga vittnesbörd måste man göra sig den frågan: med hvilket belopp skulle icke detta lands spritkonto, uppgående sistlidet år till öfver 142 miljoner pund, kunna nedprutas! Det är icke underligt, att en arbetare med den långa arbetstid, som nu så ofta förekommer, frestas till dryckenskap. Anförda exempel är endast ett nytt bevis därpå, att arbetarne, i fall de erhålla mera fritid, skola veta att rätt värdera densamma. Författaren har ofta hört sägas: »Gif dem mera ledighet, och de skola blott så mycket oftare besöka krogen.» Här se vi ett sakförhållande, som bevisar raka motsatsen till detta falska påstående.

Herrn William Allan & Co.

Följande skrifvelse från herr Allan gifver ett nytt bevis för den satsen, att ett uns praktik är mera värdt än ett skeppund teori.

Scotia Engine Works, Sunderland,
den 26 februari 1892.

H. II.

Edert ärade har kommit mig till handa, och jag ber att få besvara edra frågor i den ordning de blifvit framställda.

1. Så vidt jag af böckerna och aflöningsräkningen kan döma, tror jag, att produktionskostnaden kommer att ställa sig lägre än förut.

2. Alla arbetarne äro gynnsamt stämda för förändringen, och de ådagalägga, om jag så må säga, en sundare anda, hvilken bland annat yttrat sig däri, att vi ej haft några »sölare», sedan det nya systemet började tillämpas.

3 och 4. Förändringen är i själfva verket så högt värderad af samtliga parter, att resultatet däraf kommer att ställa sig fördelaktigt för arbetsgifvaren. Förmännen äro alla regelbundet på sin post, så att arbetet går raskt undan.

5. Det må låta som en paradox, men jag får nu afgjort *mera arbete utfördt*, än förut. Jag är rent af förvånad öfver huru arbetet går undan, enär jag — i likhet med så många andra arbetsgifvare — föreställt mig, att resultatet af arbetstidens minskning skulle blifva en motsvarande minskning i arbetsutbytet. *Detta är ett misstag*, ty den mänskliga maskinen kan, när den är i god ordning och vid sunda vätskor, utföra mera arbete än i motsatt fall.

6. Talet om den utländska konkurrensen är en barnslighet. Lång arbetstid betyder ingalunda större arbetsutbyte eller minskade kostnader; i annat fall skulle ju vi importera kol från Tyskland o. s. v. I afseende på en del varor, såsom fickur, väggur, musikaliska instrumenter m. m. kan den utländska konkurrensen beröra oss, men i våra hufvudtillverkningar aldrig — ty under de år, då utlandets arbetare äro hindrade genom konskriptionen, få våra unga arbetare öfva sig med hammaren och mejseln i stället för med geväret, och på grund häraf kunna vi producera bättre arbetare.

Jag är öfvertygad om, att ett allmänt införande af åttatimmars-systemet skall visa sig fördelaktigt i rent ekonomiskt hänseende.

Jag har nu framställt min åsikt, grundad på rön och iakttagelser, och jag har ingen som helst anledning att ångra förändringen. För mig har det varit verkligan öfverraskande att bevittna, huru mina gamla åsikter hafva ramlat och huru mina farhågor skingrats genom sakernas nya ordning.

Högaktningsfullt

Wm Allan.

Sedan förestående skrefs har herr Allan (i juni 1892) höjt sina arbetares aflöning med 5 procent utan att han därom blifvit ombedd. Det är ett mycket praktiskt bevis på huru väl den kortare arbetsdagen lönat sig för honom.

En utförlig undersökning af den *schweiziska* maximalarbetsdagens inverkan på detta lands produktion har blifvit offentliggjord af den bekante yrkesinspektören d:r *F. Schuler*. Enligt denna undersökning (Der Normalarbeitstag in seinen Wirkungen auf die Produktion, Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik von H. Braun, 1891 sid. 82—102) skulle minskningen af arbetstiden icke hafva medfört motsvarande minskning af arbetsutbytet, arbetsintensiteten och tekniken skulle hafva gått framåt, produktionen och arbetslönerna i många fall stigit och tidsregleringen i det hela visat sig vara en sann välgärning för arbetarne utan att lända arbetsgifvarne till förfång. Resultaten sammanfattas af författaren i följande allmänna slutord:

Tyvär är härmed raden af de fakta redan slut, hvilka här kunna anföras och tillgodogöras i och för ett i någon mån tillförlitligt bedömande af den schweiziska maximalarbetsdagens verkningar. Dessa såväl som otaliga andra iakttagelser, som hvar och en kan göra, hvilken kommer i närmare beröring med lifvet och verksamheten inom fabrikerna, leda till den öfvertygelsen, att arbetstidens längd endast inom vissa gränser är bestämmande för arbetsutbytet. Den är det i så mycket högre grad, ju mindre arbetarens kropps- och själskrafter tagas i anspråk genom hans sysselsättning, ju mindre kraftförbrukning maskinens betjänande kräfver; den är det i mycket ringa grad, där det mest kommer an på ett omsorgsfullt och noggrant arbete. Där det arbetas med maskiner, där blir arbetaren under så mycket kortare tid i stånd att prestera sitt normala arbete, ju mera komplicerad maskinen är, och ju mera förstånd, uppmärksamhet och omdöme dess betjäning eller ledning fordrar. Här af öfverallt den företeelsen, att arbetstiden först förkortas inom de industrier, som behöfva arbetare, hvilka äro intelligenta och förvärfvat sig ett visst mått af bildning. Sådana arbetare förbruka kraft genom kroppslig och andlig ansträngning samtidigt. Man finner det visserligen ofta påfallande, att personer af detta slag efter slutadt arbete i sitt yrke bruka hängifva sig åt ytterligare verksamhet i hemmet, i trädgården eller till och med ute på fältet. Men man förgäter, att härvid till en stor del andra, förut ännu icke ansträngda muskelpartier sättas i verksamhet, samt att genom vistelsen i det fria, genom blodomloppets och andhämtningens lifvande ett kroppens vederkvickande samtidigt kan äga rum. Vida mer göra sig de i kroppen hopade trötthetsämnen gällande genom olust och oförmåga till andlig verksamhet. Det är ej att undra på, att fabriksbarn i sina afton- och fortsättningsskolor efter ett tröttande arbete visa så liten andlig vakenhet samt att man i arbetareföreningar kan iakttaga så mycken tanklös efterrabbling af det föresagda, så liten egen själsverksamhet, enär deras sammankomster hållas efter arbetsdagens mödor, efter förbrukning af det normala kraftmättet samt under en tid, som borde vara ägnad åt vilan.

Arbetaren har ett visst kraftmått att förbruka. Detta mått kan emellertid minskas eller ökas allt efter näringsens beskaffenhet och kroppens hela öfriga vård. Bättre underhåll och större arbetsförmåga stå i omedelbar vaxelverkan med hvarandra. Därför — och i framställningen om spinnerierna hafva bevis härför blifvit framlagda — kunna arbetare bringas till ökad arbetsförmåga, om deras aflöning och således möjligheten till bättre underhåll af kroppen i samma förhållande ökas. Samma verkan har äfven förbättringen af sundhetsförhållandena inom fabrikerna, det vill säga undvikandet af allt sådant, som eljest skulle menligt inverka på arbetarens kroppskrafter. Men äfven

på annat sätt kan arbetsförmågan inom en viss gifven tid ökas — om nämligen kraftförbrukningen fördelas på ett mindre antal arbetstimmar. Då blir det, såsom anförda erfarenheter ådagalägga, under för öfrigt lika förhållanden möjligt att kunna utföra lika mycket arbete på 11 eller ännu färre timmar som förut på 12.

Om detta så ofta drages i tvifvelsmål, så torde väl orsaken härtill merendels ligga däri, att arbetets tempo endast småningom blir och kan blifva ett annat. Liksom kapplöpningshästen tränas och sättes i stånd att utföra utomordentliga prestationer, och liksom sportmannen — han må nu heta bergbestigare eller roddare, atlet eller konstberidare i cirkus — tränar sig för sin konst, så kan äfven fabriksarbetaren genom småningom inhämtad vana och öfning sättas i stånd till vida större arbetsutveckling under samma tid, såsom det ju äfven lyckats den engelske arbetaren gentemot den schweiziske med hans långsammare väsende och gentemot den hinduiska med hans betydligt ringare uthållighet. Det säger sig själf, att denna stegring ej kan drivas i det oändliga. Vi veta icke, vid hvilken arbetstidsförkortning en *varaktig* mindreprestation inträder. Det är möjligt, att den inträder vid ett efter våra nuvarande begrepp mycket lågt timal. Endast erfarenheten kan visa, huru härmed verkliga förhåller sig.

Men det veta vi, att samma mått icke kan gälla för alla människor, ja förmodligen icke ens för alla människoraser. Man kan således i detta afseende icke uppställa någon ens närmelsevis pålitlig beräkning för någon som helst industrigren, innan man känner sammansättningen af dess arbetspersonal. Beräkningen blir desto säkrare, ju mera normala de enskilda individer i allmänhet äro, hvilka sysselsättas i en industri; den blir desto otillförlitligare, ju flera abnorma individer som deltaga i fabriksdriften. Och det gifves industrier, exempelvis bomullsspinneri-industrien, hvarti med förkärlek samla sig personer, hvilka endast delvis äro arbetsdugliga, för att här i möjligaste mån tillgodogöra sig sina begränsade krafter.

I vår uppfinningsrika tid arbetar emellertid människan numera sällan med utslutande användning af sina egna krafter och organ. Nästan i hvarje industri spelar maskindriften en allmer betydande roll. Maskinen bestämmer det större eller mindre måttet af den ansträngning, som kräves af arbetaren, hvilken sköter densamma; den betingar snabbheten af hans rörelser och förbrukningen af hans muskelkraft. Den utgör ofta ett hinder, som gör, att arbetaren äfven med bästa vilja i världen ej *kan* prestera mera, trots allt uppjudande af uppmärksamhet och intelligens; den kräver tvärtom ej sällan på ett befallande sätt öfveransträngning, äfven om arbetaren är nästan färdig att störta.

Konstruktörerna åstadkomma allt mer och mer storartade maskiner, för att därmed skall kunna produceras allt mer och allt bättre. Dessa båda synpunkter voro förr så godt som de enda, från hvilka deras alster bedömdes. Den nutida lagstiftningen ställer arbetsgifvaren till ansvar för de förluster, hvilka maskindriften vållar arbetaren i form af kroppsskada, och detta har förmått konstruktörerna att anstränga sin uppfinningsförmåga äfven för åstadkommande af en mera betryggande fabriksdrift, för byggande af mera säkra maskiner. Nåväl — om lagstiftningen nu äfven skulle börja att skänka en tanke åt skadegörelse genom öfveransträngning i följd af för lång arbetstid samt att stifta lagar häremot? Konstruktörerna komme väl då att på samma sätt rikta sina bemödanden därpå, att iakttagandet af nämnda lagar kunna äga rum, utan att industriens tillverkningsförmåga i dess helhet toge skada och utan att den ekonomiska existensen

af enskilda industrier råkade i fara samt tillika utan att den enskilde arbetarens förtjänst och därmed det kroppsunderhåll, som sätter honom i stånd att utföra det nödiga arbetet, lede något intrång. Bevisen för att sådant låter sig göra erbjuda många af de förut anförda fakta, särskildt de från textilindustriens område.

Visserligen låter hvarken detta framsteg, ej heller arbetarnes egen afpassning efter det förändrade produktionssättet genomföra sig med ett slag, och härtill måste lagstiftaren taga hänsyn. Den snabbhet, hvarmed omgestaltningen inom hvarje industri låter sig genomföra, torde vara så olika, att lagstiftaren äfven härvid nödgas fästa afseende. Men sent eller aldrig skall framsteget komma, såvida icke lagstiftningen *frammanar*, ja *framtvingar* det genom uppställandet af vissa fordringar, hvilka industrien inom en bestämd tid *måste* uppfylla.»

Exempel från
England.

Så långt utskottets exempel. Några andra må ock anföras.

Belysande för arbetsintensitetens stegring i samband med den minskade arbetstiden äro följande öfversikter angående utvecklingen af Englands bomullsindustri.

Tab. IX.

De engelska bomullsspinneriernas utveckling:

	Årlig garn- produktion i 1,000 skålp.	Arbetarnes antal	Garnproduk- tion i skålp. pr arbetare	Arbetskost- naden pr skålp. garn	Arbetarens årliga medel- förtjänst
1844—46	523,300	190,000	2,754	2,3 d.	28 £ 12 s.
1859—61 *) ...	910,000	248,000	3,671	2,1 d.	32 » 10 »
1880—82	1,324,900	240,000	5,520	1,9 d.	44 » 4 »

Tab. X.

De engelska bomullsväveriernas utveckling:

	Bomullsväf- veriernas totalproduk- tion i 1,000 skålp.	Arbetarnes antal	Produktion i skålp. pr arbetare	Arbetskost- nad pr skålp.	Arbetarnes årsinkomst i medeltal
1844—46	348,110	210,000	1,658	3,5 d.	24 £ 10 s.
1859—61 *) ...	650,870	203,000	3,206	2,9 d.	30 » 15 »
1880—81	993,540	246,000	4,039	2,3 d.	39 » — »

*) År 1847 trädde tiotimmarslagen, som skulle »ruinera Englands industri», i kraft.

Man märker den oerhörda stegringen i arbetsintensiteten. År 1844 producerade en arbetare 2,754 æ garn, 40 år senare 5,520 æ . För väfvaren steg under samma tid produktionen från 1,658 till 4,039 æ . Oaktadt lönen under tiden oafbrutet steg, minskades dock produktionskostnaden pr skålpund.

En jämförelse mellan den engelska och den sämre situerade tyske väfvaren (efter Brentanos ofvan omnämnda arbete) torde ock tala mera än långa utläggningar.

Tab. XI.

	Veckoproduktion i yards pr väfvare	Kostnad pr yard	Daglig arbetstid	Arbetarens veckoförtjänst
Tyskland	466	0.303	12 tim.	11 s. 8 d.
England	706	0.275	9 »	16 s. 3 d.

Slutligen må anföras några uppgifter af de få tillförlitliga vi hafva från Sverige. 1875—77 års arbetarlagstiftningskommitté anför ett i någon mån belysande exempel (sid. 107) från Rosenlunds bomullsspinneri: *Från Sverige.*

Tab. XII.

Tillverkning å Rosenlunds fabrik:

År	Arbetstiden	Medelnummer	Garnbuntar	Skålp. eng. vikt	Passmer	Arbets-timmar pr år	Passmer pr 3.350 tr.
1869	73 $\frac{1}{2}$ tim. pr vecka	1,783	82,945	829,450	14,789,093	3,470	14,277,655
1870	» » » »	1,715	96,920	969,200	16,621,780	3,688	15,098,420
1872	67 $\frac{1}{2}$ » » »	1,623	104,770	1,047,700	17,004,170	3,398	16,763,970
1873	» » » »	1,596	103,266	1,032,660	16,481,253	3,315	16,655,263

Af icke mindre intresse torde följande af den nyligen afidne politikern och industriidkaren Hugo Tamm vid 1895 års riksdag i en debatt i Första Kammaren lämnade upplysningar vara: *Hugo Tamm's uttalande vid 1895 års Riksdag.*

»Det var», yttrade hr T. »i en fabrik, där jag själf är delägare, som det hemställdes till arbetarne, om de hade lust att minska arbetstiden från 10 till 9 timmar. De fingo fundera därpå i 14 dagar, och då de sade ja, inskränkte vi arbetstiden med en timme för att se, om arbetarne icke skulle hinna till samma arbetsprodukt som förut, äfven de, som sysselsattes med rengöring och dylikt. Efter en månads arbete visade resultatet, att man icke lyckats hinna fullt upp till samma arbetsprodukt som förut, men denna hade dock per timme beräknad ökats. Då föreslogs att göra ett nytt försök med 9 timmars arbetstid, och efter 2 månader hann man på 9 timmar något mera än förut på 10 timmar.»

Detta uttalande, afgifvet af en industriidkare, som städse motsatte sig lagstiftningens ingripande i fråga om arbetstiden, är märkligt i mera än ett hänseende. Det bestyrker bland annat, hvad nära nog alla forskare å detta område påvisat, nämligen att första förutsättningen för att en afsevärdare stegring af arbetsintensiteten skall göra sig gällande är, att *minskningen af arbetstiden räckt en längre tid.*

Af icke mindre intresse äro förslag och uttalanden, som under de senaste åren framkommit från vissa af flottans myndigheter. *Varfschefen i Stockholm* har funnit sig böra upptaga frågan om en förkortning af arbetstiden vid varfvet till allvarlig ompröfning. Därvid har han funnit, att *införande af en arbetstid om 8 timmar dagligen* ingalunda skulle verka till skada för statens intressen. Hvad arbetsprodukten beträffar, tvekar varfschefen ej att uttala som sin mening, att den som kan erhållas under en arbetstid af 8 timmar dagligen icke skall komma att i någon mån bli underlägsen den som kan åstadkommas under en arbetstid af 10 timmar dagligen. Det är nämligen tydligt, — äfven om det icke kan med direkta siffror bevisas — att *det arbete, som en uthvilad arbetare kan presteras under 8 timmar, skall till följd af ökad arbetsintensitet visa sig fullt motsvara den under 10 timmar utgjorda arbetsprodukt, som kan lämnas af en tröttad och alltså ej fullt så arbetsför person.* Den möjligheten torde ej heller vara utesluten, att genom en skärpt kontroll öfver arbetet under de 8 timmarna man skall lyckas få in mera fart och intensitet i detsamma.

Varfschefen anser vidare, att staten genom minskning af arbetstiden och dennas förläggande på dagens timmar kan, om så behöfves, genom arbetarnas fördelning i olika lag vid brådskanie tillfällen få ut samma arbetsprodukt som med nuvarande arbetstid. För arbetarna själfva skall stor vinst däraf uppstå.

Förslag af flottans myndigheter i Stockholm.

Varfschefen hemställer, att marinförvaltningen ville taga frågan om arbetstidens nedsättande till i medeltal 8 timmar dagligen, utan att minskning i för närvarande tillerkända aflöningar och ersättningar skedde, under ompröfning.

Till sist häfdar varfschefen lämpligheten af att staten lämnar sin medverkan och går i spetsen vid det praktiska lösandet af den brännande frågan om reglerande af arbetstiden för kroppsarbetare. Förr eller senare torde frågan kräfva sin slutliga lösning, som ej blir lättare för så vidt densamma blott motvilligt och efter störande arbetstvister blir ordnad.

Chefen för torpeddepartementet vid flottans varf i Stockholm är af samma tanke som varfschefen.

Han anser den nuvarande arbetstiden för flottans varf vara för lång för att man skall kunna fordra än mindre förvänta sig ett intensivt arbete under hela denna tid, hvarjämte en så lång daglig arbetstid i allt för hög grad inskränker den tid arbetaren kan anses behöfva till sitt förfogande för hvila och personliga angelägenheters vårdande. En inskränkning af arbetstiden är på denna grund erforderlig, men en förkortning af densamma till 9 timmar blir en halfmesyra, som icke kommer att leda till målet.

Öfverallt inom områden för industriell verksamhet, där den långa arbetstiden ännu bibehålles, framställas nu också med skärpa fordringar på en förkortad arbetstid för kroppsarbetare, och krafvet på 8 timmars arbetsdag, redan flerstädes genomdrifvet, torde inom kort bli omöjligt att tillbakavisa.

Med dessa förhållanden för ögonen och då utan tvifvel, om arbetstiden inskränkes från 10 till 8 timmar, samma arbetsprodukt *kan* uppnås, därest erforderliga åtgärder vidtagas för höjande af arbetsintensiteten, synes det som om öfvergången till 8 timmars arbetsdag ju förr dess bättre borde genomföras.

Denna fråga berör emellertid det stora sociala spörsmål, som inom industriens alla områden allt mer tränger sig fram med syfte att uppnå ett ordnande på tillfredsställande grunder af förhållandena mellan arbetsgifvare och arbetare, och att staten tager ledningen vid lösandet af detta spörsmål, anser chefen långt ifrån oberättigadt.

Chefen för varfvets artilleridepartement anser ur social synpunkt en förkortning af arbetstiden i alla afseenden önskvärd. Utvecklingen kommer förr eller senare att framtvinga en normalarbetsdag om i medeltal 8 timmar.

En reform beträffande den för flottans varf fastställda arbetstiden anser chefen sålunda nödvändig, äfvensom, då det alltid visat sig att underifrån framtvingade reformer ej ha samma sociala nytta med sig som om de i god tid gifvits, att det vore såväl politiskt som praktiskt klokt, att en minskning i nu gällande veckoarbetstid kommer till stånd.

Huruvida åter en lika stor arbetsprodukt kan förväntas utförd under 48 som under 60 timmar i veckan är ej lätt att utan gjorda försök afgöra. Men att döma af den arbetsintensitet, som under dagens nionde och tionde arbetstimmar merendels ådagaläggas af arbetaren, synes åtminstone spörsmålet ej utan vidare kunna besvaras med nej.

Uttalandena från flottans myndigheter i Karlskrona gå visserligen mot erfarenheterna i Stockholm. Men de hufvudskäl, som anföras t. ex. af chefen för ingenjorsdepartementet, hvars uttalanden varfschefen i Karlskrona tillmäter största betydelsen, gå ut på, att staten icke bör gifva ett exempel, som är farligt för landets industri i dess helhet. Det är sålunda icke den praktiska erfarenheten utan *andra hänsyn*, som fått utgöra hufvudskäl mot framställningen.

Uttalandena från Stockholms varf, som åberopa endast *statens egna hänsyn*, äro emellertid märkliga utslag af den mening, som erfarenheten äfven i vårt land håller på att stadga, nämligen att en minskning i arbetstiden intill 8 timmar uppväges af ökningen i arbetsintensiteten.

Om denna ökning i arbetsintensiteten i främsta rummet beror därpå, att den lefvande arbetskraften blir i så hög grad förbättrad genom en arbetstid, som bereder tillfälle till tillräcklig hvila och vederkvickelse, så medverka otvifvelaktigt äfven andra faktorer. Bland dem torde i nästa rum böra sättas följande högst betydelsefulla erfarenhet:

2. Kortare arbetstid skapar högre maskinteknik och bättre arbetsmetoder.

Åtskilliga af de exempel och sifferuppgifter, som ofvan anförts, gifva otvetydigt vid handen, att en förkortning i arbetstiden i regeln åtföljts icke blott af stegring i arbetsprestationen genom arbetarnes åtgöranden utan äfven genom *arbetsgifvarnes*. Öfversiktterna angående utvecklingen af Englands textilindustri under tiden 1844—82 (Tab. IX och X) böra ses äfven i belysningen af den utveckling i maskinteknik och arbetsmetoder, som följde på införandet af 10-timmarsdagen.

Under denna tid tredubblades antalet spindlar på hvarje spinnstol. På 1840-talet förmådde en maskin föra endast 800 spindlar. En modern

Maskinteknikens utveckling efter 10-timmarslagens genomförande i England.

selfactor räknar öfver 2,000. På 1830-talet gjorde spindlarna 4,200 hvarf i minuten, 50 år senare 9,000—11,000. På 1830-talet voro 220,000 handväfstolar i bruk, nu torde knappast ett hundratal stå att uppsöka. Däremot voro år 1890 mera än 600,000 maskinväfstolar i gång. Och hvarje arbetare har nu i medeltal 4 väfstolar att sköta, medan fordom hvarje handväfstol kräde sin man. Antalet inslag steg under åren 1830—1890 från 80—90 i minuten till 200—240.

»Men för att uppnå dessa prestationer», yttrar Brentano vid sina märkliga undersökningar, »voro barn icke längre användbara. Medan totalantalet personer använda inom bomullsindustrin stiger från 479,515 år 1874 till 528,795 år 1890, se vi antalet af de därvid sysselsatta barnen sjunka från 66,900 till 48,133. Vid den ofullkomliga maskinen hade familjefadrens arbete kunnat ersättas genom barnets arbete, och kända äro skildringarne, huruledes han irrade omkring arbetslös eller satt hemma och lagade maten och stickade strumpor åt hustru och barn, som arbetade i fabriken. Den fullkomnade maskinen gör ånyo familjefadern till de sinas försörjare och återbördar barnet till skolan, dit det hör. Nu behöfver man åter vuxna arbetare, och blott sådana äro användbara, som till följd af bättre lefnadssätt äro vuxna maskinernas ökade arbetsförmåga. Så uppstår den moderne spinnaren, som understödd af två biträden samtidigt sköter 2,000 spindlar, och den moderne väfwaren, som i regeln sköter 4 väfstolar på en gång.»

I ett annat mycket uppmärksammat arbete om storindustrien af Gerhard von Schulze-Gävernitz återfinnes bland annat följande sammanställning mellan vissa tyska och engelska spinnerier:

*Jämförelse
mellan spin-
nerier i Tysk-
land och Eng-
land.*

Tab. XIII.

Ort:	Antal spindlar pr par Selaectors	Antal arbetare		Vagnens vieg	Sekunder för vagnens gång fram och åter	Arbetstimmar pr vecka	Veckoproduktion pr par Selaectors	Spintön i pennige	Spinnarens veckoön i mark	Medelveckoön för biträdena i mark	Antal spindlar pr tillsyningsman	Veckoön för en tillsyningsman i mark	
		spin- nare	med- hjälp- pare										
1. 12 s. Varptråd.													
Vogeserna	1272	2	3	eng. tun	63	13	66	eng. ö	pr eng. ö	21	10.80	10—20000	35—40
Mülhausen	1280	1	3		61	12.5	66			24	13.50	»	»
2. 28 s. Varptråd.													
Vogeserna	1272	2	2		63	15	66			21	10.80	»	»
Mülhausen	1280	1	3		61	14	66			24	13.50	»	»
3. 20 s. twist english.													
Bayern	1568	1	3		64	15	65	2420	1.9	18	10.70	15000	27
Württemberg	1200	1	4		65	15	65	1900	2.6	21	10.50	»	»
Sachsen	2000	1	4		68	14	64	3600	1.7	22	11	10000	35
Oldham	2208	1	2		66	13	55	3432	1.8	45	15.25	—	—
4. 30 s. twist english.													
Sydtyskland	1472	1	3		63.8	16	65	1340	3.37	21	7.70	15000	20—30
Bolton	2064	1	2		64	14.6	55	2200	3.25	46	12.75	—	—
5. 36 s. twist english.													
Sydtyskland	1472	1	3		63.8	19	65	1095	4	21	7.70	15000	20—30
Schweiz	1200	1	2		65	17	65	850	3.9	18	7.50	11400	21.60
Sachsen	{1740	1	3		65.2	15	65	1550	3.35	21	8—13	5000	20—25
	{2000	1	3		68	14	64	1800	3.2	22	9—13	10000	35
Oldham	{2376	1	2		67	13	55	2182	3.25	38	17.75	—	—
	{2688	1	3		67	13	55	2724	2.88	40.15	12.9	—	—
6. 40 s. twist english.													
Oldham	1560	1	2		65	13	55	1222	5.13	34.20	14.50	—	—
Oldham	2400	1	2		64	13	55	1650	4.28	36.90	16.70	—	—
7. 60 s. twist english.													
Elsass	1248	1	3		60	22	69	530	9.75	21	12.50	12—15000	28.50
Bolton	1632	1	2		66	17.7	55	633	9.75	40	11	—	—
8. 120 s. weft english.													
Elsass	1764	1	3		65	28	69	258	22.75	21.60	10.30	8000	28.50
Bolton	2280	1	3		58	21	55	333	22.28	43	11	—	—

I ord uttrycker, säger författaren, denna tabell följande:

»I England sköter arbetaren dubbelt så mycket maskineri som i Tyskland. Maskinerna gå snabbare. Förlusten i förhållande till maskinens teoretiska effekt är mindre. I sistnämnda afseende märkes, att i England spolarnes aftagning och uppsättning sker fortare, att trådens afslitning mera sällan förekommer och att de afslitna trådarnes hopknytning drager kortare tid. Häraf framgår, att arbetskostnaden pr skålpund garn — isynnerhet när kostnaden för tillsynen medräknas — är afgjordt billigare i England än i Tyskland; och detta ehuru de engelska spinnarnes löner äro nästan dubbelt så höga som i Tyskland och arbetstiden föga öfverstiger 9 timmar emot 11—11 ½ i Tyskland.»

Förklaringen till den uppryckning i fråga om maskinteknik och arbetsmetoder, som nästan organiskt allestädes följt på en förkortning af arbetstiden, ligger ej så långt borta. Ingenting är farligare än slentrian. Så länge industrien kan nödtorftigt draga sig fram med lång arbetstid, låga löner, gammalmodiga maskiner och d:o arbetsmetoder, så lär knappast någon afsevärd uppryckning förekomma inom densamma. Men då en afsevärdare löneförhöjning eller förkortning af arbetstiden kommer till stånd, då kommer utifrån ett moment, som tvingar till kamp och utveckling. »Vi äro uppfinnare i följd af nödtvång», förklarar den märkliga amerikanske industriidkaren och ekonomiske skriftställaren Jakob Schönhof i sitt år 1892 utkomna arbete om industriens konkurrenskraft. Liksom jordbruket aldrig tillägnade sig någon högre utveckling, så länge slafveri och träldom florerade, likasom mångenstädes i vårt land jordbruket legat hartnär i lägervall, så länge ekonomien kunnat uppehållas genom skogshuggning, medan skogens försvinnande framtvingit sannskyldiga små underverk i jordbrukets förbättring, så är ock just *nödvändigheten* för industrien en utmärkt läromästare.

Men af långt större betydelse för teknikens och arbetsmetodernas förbättring är dock otvifvelaktigt *arbetarematerialens* egen förbättring genom höjda löner och kortare arbetstid. En förslafvad arbetare skall aldrig kunna sköta de invecklade maskiner, som den högst ställda industrin använder. Därtill fordras en intelligent, väl närd, vaken och arbetskraftig arbetare.

Af stort intresse är att höra den erfarne *arbetsgifvaren* Schönhofs skildring af hvad han anser vara hufvudfaktorerna för en konkurrenskraftig industri. Beträffande maskintekniken heter det:

»Tyngdlagen har icke absolutare giltighet än den lag, som säger, att, när, såsom i Amerika, lönen per dag är hög, arbetsgifvarens för-

Bih. till Riksd. Prot. 1908. 1 Saml. 2 Afd. 2 Band. 88 Häft.

13

*Orsaker till
uppsvinget.*

*Uttalanden från
Amerika.*

nämsta sträfvan går ut på att inbespara arbete. Följden häraf är den, att produktionens organisation ej i något land på jorden är så fullkomlig som i Förenta staterna. Där är hvarje uppfinning och förbättring i arbetsproceduren alltid välkommen. Fabrikanter, som vilja införa en förändring i den produkt, som de framställa, låta göra en maskin för att åstadkomma det, hvars utförande i andra länder öfverlämnas åt människohanden. Maskinerna, som i Europa begagnas till den yttersta gränsen af brukbarhet, kasseras i Amerika, äfven om de blott äro delvis utslitna, så snart en ny förbättring gjort det möjligt att utföra arbetet fortare och följaktligen billigare. En förbättring, som den ene inför, antages äfven så fort som möjligt af hans konkurrenter. Följden häraf är arbetsbesparing, som resulterar i ett förbilligande af produktionen, hvilket sålunda visar sig vara en följd af den höga arbetslönen i Förenta staterna.» Dessa tekniska förbättringar nödvändiggjöra emellertid en arbetarekär med kort arbetstid och hög lefnadskostnad. »Den högre daglönen», skrifver han, »hvilken råder i Förenta staterna, möjliggör för arbetarne bättre både kroppslig och andlig näring. De äta mera och bättre mat än någon arbetare i Europa, och deras allmänna standard of life är högre. De sköta fler spindlar och väfstolar inom textilindustrien. Inom stålfabrikationen, i kolgrufvorna, vid koksbränningen och dylikt frambringa samma antal arbetare på samma tid större mängd produkter än hvilken som helst bland deras europeiska konkurrenter. Under hvarje särskild timme af arbetsdagen arbeta de ihärdigare. Arbetarens ihärdighet och insatsen af hela hans energi på arbetets utförande äro ytterst intensiva och endast möjliga, där god och tillräcklig föda erhålles. Hvarje ögonblick begagnas för att uppnå den största möjliga produktionsmängd, som han kan framtvinga ur maskinen eller med sina händer. Redan detta är tillräckligt att förklara den höga förtjänsten vid arbeten, där lönen per styck är så låg, att den i Europa väcker förvåning.»

Den kortare arbetstiden verkar sålunda direkt i industriens tjänst för att påskynda dess utveckling till allt större fullkomlighet. Men också i samband härmed till allt drägligare förhållanden inom densamma.

*Andra med-
verkande fak-
torer.*

Mycket skulle kunna tilläggas ifråga om de ekonomiska följderna af en kortare arbetsdag. Det har sålunda på flera håll iakttagits, att arbetsintensiteten nu är synnerligen ringa under de tidiga morgontimmarna lika väl som under de sista aftontimmarna. Detta pekar ju direkt på lämpligheten att förlägga den kortare arbetsdagen just till själfva *dagen*. Klart är ock, att en kortare arbetsdag nedbringa driftkostnaderna högst väsentligt. En sänkning af arbetstiden från 10

till 8 timmar skall sänka driftkostnaden med i många fall ända till 20 procent.

Kapitlet om arbetsintensitetens sammanhang med arbetslösheten, som ofta brukar åberopas i samband med spörsmålet om 8-timmarsdagen, är invecklad. Och olika socialekonomer komma i frågan till olika resultat. Man torde dock göra klokt i att hvarken öfverdrifva förväntningar eller farhågor. Förhoppningarna, att armén af arbetslösa skall afsevärdt minskas genom att industrien vid normalarbetsdagens införande helt enkelt absorberar de arbetslösa, torde man böra afskrifva. Så enkel är proceduren nog icke. Ty den stegrade arbetsintensiteten torde nog kunna antagas ungefär uppväga förkortningen i arbetstiden. Arbetslöshetens problem sammanhänger i allt väsentligt med en annan företeelse inom industrialismen, nämligen *planlösheten i produktionen*, mot hvilken socialdemokratien vill sätta *system i produktionen*.

*Arbetslösheten
och 8-timmars-
dagen.*

Ej heller torde skrämskotten från vissa håll, att framtvingandet af en högre maskinteknik skall öka de arbetslösas här, böra tagas alltför djupt. Man bör medräkna en faktor, som här torde spela hufvudrollen, nämligen *arbetarnes ställning som konsumenter*. När arbetaren får en högre lefnadsstandard och en kortare arbetstid, stiga både behof och köpkraft. Höjd maskinteknik, större arbetsintensitet minska produktionskostnaderna. Varorna kunna säljas billigare. Stiga i samband härmed arbetarnes behof och köpkraft, uppstår det förhållandet, att stegrad produktion kommer att motsvaras af en stegrad konsumtion. Erfarenheten bestyrker ock detta. År 1786 kostade ett skålpund bomullsgarn i England 30 s., år 1832 var priset 2 s. 11 d, och nu är det ännu lägre. År 1760 beräknades antalet arbetare i bomullsindustrien i samma land till 40,000, år 1890 till mera än $\frac{1}{2}$ miljon. Sänkningarna i priset framkallade en oerhörd ökning i konsumtionen. Och i följd häraf kunde antalet arbetare, som funno sysselsättning i industrien, mångdubblas.

Till slut må anföras två yttranden, som uttrycka den uppfattning af frågan om den minskade arbetstiden, som varit ledande för engelska statsmäns ställning till densamma. Det ena kommer från en man, som beklädt posten som Englands handelsminister, och som samtidigt varit stor delägare i såväl engelska som tyska fabriker. Den forne handelsministern Mundella framlägger sin erfarenhet i följande ord: »*Det är de främmande nationernas långa arbetstider, som skydda oss mot deras konkurrens.*» Det andra är den store Macaulays historiskt minnesvärda och sant mänskliga ord under tiotimmarsdebatten: »*Aldrig skall jag tro, att det, som gör en befolkning starkare, sundare, visare och bättre, slutligen likväl kan göra den fattigare.*»

*Two engelska
statsmäns ord.*

VI. Arbetstidens begränsning till 8 timmar dagligen.

Begreppet
maximal-
arbetsdag.

Som bekant utgör åtta-timmars dagen hela den organiserade arbetarevärldens kraf. Ordet »normalarbetsdag» torde knappast riktigt uttrycka de önskemål, som samla sig i detta ord. Att 8-timmarsdagen skulle bli det »normala» för alla arbetare utan hänsyn till arbetets art, torde aldrig ha ifrågasatts, ens af reformens mest entusiastiske förkämpar. Att ett tungt och svårt arbete, utfördt kanhända under nattens timmar och under i hygieniskt afseende ogynnsamma förhållanden, icke kan jämföras med ett lättare arbete i ljusa, luftiga lokaler, ligger i öppen dag. Icke heller kan ett rent mekaniskt-automatiskt arbete vara att jämföra med ett sådant, som lämnar sin utförelse tillfälle till omväxling och mera personlig insats.

Krafvet formuleras helt visst fullt riktigt i uttrycket 8-timmars *maximalarbetsdag*, hvilket betecknar, att arbetstiden under ett dygn skall utgöra *högst* 8 timmar. I denna framställning har ock denna benämning konsekvent kommit till användning.

8-timmarsda-
gen tillfreds-
ställer ett
hygieniskt
behof.

Mången, som erkänner det berättigade i sträfvandena efter en förkortad arbetstid i allmänhet, gör invändning emot att man stannat just vid krafvet på *åtta* timmars maximalarbetsdag. Hvarför har man ej i stället valt exempelvis 8½, 9 eller 10 timmar? Och någon, som sett en demonstrationsfana med tre 8-or som symbol för arbetarnes kraf, insinuerar, att man kommit till detsamma genom att helt enkelt dividera dygnets timmar med 3 och därefter anslå ⅓ till hvardera af arbete, vederkvickelse och sömn. Så enkelt har man dock icke fattat problemet.

Den normala tiden för en fullvuxen människas sömn är i allmänhet fastslagen till 8 timmar pr dygn. Denna siffra har ej tillkommit på det enkla sättet, att man blott delat 24 med 3. Genom generationers erfarenhet och genom läkarevetenskapens utsagor har så småningom den meningen vunnit burskap, att för flertalet människor tillfredsställandet af detta behof tager i medeltal 8 timmar i anspråk. Frågan om denna siffras fastställande har aldrig någonsin varit ett matematiskt spörsmål. Lika litet torde sjunde-dagsfirandet, som först enligt en tysk forskare uppgifves ha införts vid de stora byggnadsarbetena i Babylon, ha vidhållits genom årtusendena, om icke detta fyllt ett stort, ideellt, kulturellt och framför allt folkhygieniskt behof hos mänskligheten.

Det är på samma sätt med krafvet på 8 timmars maximalarbetsdag. Frågar man läkarevetenskapen om den arbetstid, som kan anses normal för en frisk människa, så får man helt naturligt i första hand svaret, att det beror på arbetets art. I allmänhet ingår läkarevetenskapen som sådan icke på spørsmålet om 8 timmars maximalarbetsdag. Frågan är ju ock af den art, att man å densamma oftast anlägger uteslutande politiska synpunkter. Så t. ex. fick varfschefen i Stockholm på sin tid uppbära en sannskyldig skur af förebräelser i arbetsgifvarnes och högers press på grund af sina uttalanden om 8-timmarsdagen. Icke så, att man sökte vederlägga hans uppgifter eller ens vågade ifrågasätta, att icke hans erfarenheter om 8-timmarsdagens företräden voro väl grundade. Nej, man bara förebrådde honom, att han uttalat en åsikt, som syntes obekvämlig för högers sträfvanden. Och därvidlag sparades hvarken på hårda ord eller feta rubriker.

Läkarevetenskapens utöfvare äro väl ej heller okänsliga för den omständigheten, att frågan om 8-timmarsdagen ännu är en fråga, som mången betraktar enbart som en politisk stridsfråga af brännbaraste natur. Om sålunda maximalarbetsdagens vänner i allmänhet nödgas undvara det *direkta* stödet af auktoritativa hygienikers uttalanden för en maximalarbetsdag af 8 timmar, så är det *indirekta* så mycket rikligare. Först och främst levererar hygienien en riklig statistik öfver olycksfalls-, sjukdoms- och dödlighetsförhållandena bland olika samhällsklasser, en statistik, som visar särskildt den industriella arbetareklassens ogynnsamma ställning i förhållande till öfriga klasser. Talrika utredningar från olika land fastslå detta. Och åtskilligt är förut anfördt för att belysa detsamma. Därjämte ha vi från utlandet en rikhaltig litteratur om arbetaresjukdomar. Där man påträffar uttalanden angående arbetstiden, peka dessa stundom på behöfligheten af en ännu starkare begränsning af arbetsdagen än till 8 timmar. Och man torde utan risk att öfverdrifva kunna skriva under hvad som yttrades i herr Bergs motion vid 1893 års riksdag, »att, om *hälsovårdsvetenskapen som sådan* finge göra sig gällande, dess fordran ingalunda skulle eftergifva den nu af arbetsklassen uppställda» i fråga om regleringen af arbetstiden. Indirekt lämnas ock det stöd åt arbetarnes kraf, att veterligen ingen hygieniker af rang bestridt behöfligheten och lämpligheten ur hygienisk synpunkt af arbetsdagens begränsning till 8 timmar. Uttalanden mot detta kraf skulle för visso icke ha saknats, om sådana varit förenliga med vetenskapens uppfattning af detta spørsmål.

Reformens motståndare åberopa sig ej heller på hygieniska skäl, lika litet som de söka efter argument för söndags- och nattarbetet eller

afskaffandet af trettondagen i läkareböckerna. Det är »industriens behof» och »industriens undergång», som i olika former anrättas och bjudas som skäl. Och mot de öfverdrifna betänkligheterna i detta afseende är förut ordadt.

*Erfarenheten
om 8-timmars-
dagen.*

Då krafvet på 8 timmars maximalarbetsdag likaväl som krafvet på 8 timmars sömn öfverensstämmer med de krafter och behof människor i allmänhet besitta och sålunda är en stor fysiologisk och folkhygienisk angelägenhet, så är det lika mycket motiveradt af *erfarenheten*. Industrien kan icke med afseende på arbetstid taga hänsyn till hvarje enskild arbetares arbetsförmåga. Den måste söka en medelarbetsdag, som sedan göres gemensam för alla arbetare inom samma industri. Så har t. ex. så småningom i vårt land 10-timmarsdagen (57 timmar i veckan) kommit att bli medelarbetsdag i åtskilliga industrier, bland andra den stora verkstadsindustrien. Om lördagen arbetas i flera industrier kortare tid än 10 timmar.

Men man kan öfverallt, där arbetstiden öfverstiger 8 timmar om dagen, finna, att arbetarne äro otillfredsställda med den längre arbetstiden. Hvarje lönerörelse, hvarje utgången aftal uppför frågan om förkortning af arbetstiden till debatt och underhandlingar. Stora uppoffringar äro så väl i vårt land som än mer i utlandet gjorda af arbetarne för att genomdrifva en förkortning af arbetsdagen ned mot 8 timmar. Sträfvandena äro gemensamma likaväl för de socialdemokratiskt sinnade arbetarne å Europas kontinent som för Englands och Amerikas i politiskt hänseende med dem oliktankande arbetare. Hvilka oerhörda offer ha ej Amerikas arbetare gjort för att tillvinna sig 8-timmarsdagen! De ha genomkämpat den ena stora strejkrörelsen efter den andra för att genomföra densamma. Och där man väl fått denna maximalarbetsdag genomförd — oftast under arbetsgifvarnes hårdaste motstånd — befinnes det, att hvarken arbetare eller arbetsgifvare förlorat på saken. Ingen af parterna skulle vilja återvända till de gamla förhållandena. Öfverlägsenheten hos Amerikas industri beror på den korta arbetstiden och de högre lönerna, förklara flera arbetsgifvare, socialekonomer och statsmän gemensamt.

Peka icke dessa förhållanden för den, som vill se fördomsfritt på spörsmålet om 8-timmarsdagen, på ett hos arbetareklassen förefintligt behof, som med själfupphållelsedriftens styrka gör sig gällande? Ådagalägga måne icke erfarenheterna från alla de områden, där man verkligen *kan* åberopa sig på erfarenheter, att man i 8-timmarskrafvet träffat just den punkt, där arbetarnes och samhällets behof att sätta en damm mot rofförbrukning af arbetskraften möter industriens behof af intensitet

i driften? För den, som icke vill låta sig öfvertygas, är ju all argumentering förgäfvad. Men nog äro skälen minst lika starka — och detta vare sig man anlägger hygieniska, sociala eller den rena erfarenhetens synpunkter — för 8-timmars maximalarbetsdag som för den gängse uppfattningen om behovet af 8 timmars sömn. 8-timmarsdagen är lika nödvändig för en god hushållning med arbetareklassens hälsa och nationens tillgång på arbetskraft som för industriens konkurrensduglighet. Den långa arbetstiden är ur socialekonomisk synpunkt att jämföra med rofhuggningen af våra skogar: *Den ödelägger*. Men den långa arbetstiden träffar långt hårdare än allt rofnyttjande af naturtillgångarna, ty den ödelägger *släktet*.

Krafvet på 8 timmars maximalarbetsdag motiverar sig slutligen själfvt såsom öfverensstämmande med *arbetarnes behof att lefva ett fullvärdigt lif som människor och medborgare*. Här är icke platsen att ingå på en jämförelse mellan kroppsligt och andligt arbete. Bådadera kräfva nog sin man helt och fullt. Och båda äro helt visst ägnade att verka tröttande hvar på sitt sätt. Men man torde både kunna och böra erinra därom, att arbetstiden för våra tjänstemän numera regleras till 7 timmar dagligen. Och bra ofta torde den verkliga genomsnittsarbetstiden för själsarbetare understiga de 8 timmar om dagen, som kroppsarbetarne uppställt som sitt stora hufvudkraf.

8-timmarsdagens nödvändighet för en andlig lyftning af arbetareklassen.

Det öfverskott af fritid, som de andliga arbetarne ha utöfver kroppsarbetarne, och som vanligen användes för kulturell och intellektuell utveckling, torde kanske mera än något annat ha bidragit att skapa de förras öfvervikt som klass öfver de senare. Skall arbetareklassen i sin helhet kunna höja sig till högre kulturellt och andligt lif, skall den öfver hufvud kunna helt och fullt fylla sin ställning som medarbetare i ledningen af ett samhälle, som ställer allt högre kraf på sina medborgare, så måste arbetstiden så inskränkas, att fritiden bereder rum härför. Arbetstiden får ej omintetgöra hem- och familjelif för arbetaren. Och han har rätt att njuta de högre nöjen, som vår litteratur, konst och kultur i öfrigt ha att bjuda.

För att vinna allt detta måste arbetstiden för arbetarne begränsas till ett maximum, som ungefär motsvarar de nu kulturellt ledande klassernas. Erfarenheten så väl i vårt land som andra har ådagalagt, att hvarje begränsning af arbetstiden inom ett yrke medfört en påtaglig *andlig lyftning* åt arbetarne inom detsamma. Arbetarne med den längsta arbetstiden äro som helhet betraktade de i andligt och medborgerligt afseende mest efterblifna. Ingen större häfstång till arbetareklassens andliga och moraliska höjande kan gifvas än en förbättrad lefnadsstandard och en förkortad arbetstid.

VII. Maximalarbetsdagen måste bli lagstadgad.

Principiella
invändningar
ederlagda af
praxis och er-
farenhet.

För ett och ett halft årtionde sedan möttes hvarje kraf på lagstiftningens ingripande i fråga om reglerandet af förhållandet mellan arbetare och arbetsgifvare i vårt land med hufvudinvändningen, att sådant vore ett ingrepp i den enskilda friheten. Arbetsgifvareintresset grep här ett vapen ur Manchesterskolans arsenal. Som första skäl för afstyrkande af herr Bergs motion vid 1894 års riksdag anförde sålunda Första Kammarens andra tillfälliga utskott:

»I första rummet synes man kunna ifrågasätta befogenheten af att staten i förevarande hänseende binder den enskildes aftalsfrihet. Äfven om staten, som måste skydda den svagare, bestämmer någon tid, utöfver hvilken minderåriga och kvinnor icke få användas till arbeten inom vissa yrken, följer ej däraf, att staten på samma sätt må göra sig till förmyndare för vuxna och myndiga män.»

Dessa funderingar om »den enskilda friheten», som för arbetareklassens vidkommande oftast blifvit en »frihet» att utsvettas och svälta, behärskade under flera decennier sinnena med formlig trollmakt. I dess namn var man färdig att utlämna land och folk åt nästan hvilka rofferier som helst. Men redan på 1880-talet kunde man skönja tecknen till ett omslag i tänkesätten i och med socialdemokratiens begynnande propaganda i vårt land. Och vid 1895 års riksdag gjorde sig Andra Kammarens första tillfälliga utskott till tolk för samhällets rätt och makt gentemot den enskilda frihetens allenabestämmanderätt i fråga om förhållandet mellan arbetare och arbetsgifvare. Utskottet polemiserade mot första-kammarmeningen i följande uttalande angående statens befogenhet att i händelse af behof reglera arbetstiden:

»Då utskottet — — — nu går att skärskåda frågan om den begärda utredningens behöflighet och lämplighet, anser det sig i främsta rummet böra fästa sin uppmärksamhet vid den mest principiella af alla de betänkligheter, som mot förslaget blifvit framställda, nämligen att staten icke skulle äga befogenhet att i afseende på arbetstiden binda den enskildes aftalsfrihet.

Arbetarefrågan — har det blifvit sagdt — har hittills förts fram på 'det fria aftalets väg', och så borde allt fortfarande ske. 'I främsta rummet' — yttrade i denna syftning Första Kammarens andra tillfälliga utskott — 'synes man kunna ifrågasätta befogenheten af att staten i förevarande hänseende binder den enskildes aftalsfrihet. Äfven om staten, som måste skydda den svagare, bestämmer någon tid, utöfver-

hvilken minderåriga och kvinnor icke få användas till arbeten inom vissa yrken, följer ej däraf, att staten på samma sätt må göra sig till förmyndare för vuxne och myndige män.'

Med afseende på detta uttalande torde man kunna anmärka, dels att detsamma i alla händelser icke synes vilja proklamera 'låt-gå-principens' giltighet äfven för de *kvinnliga* industriarbetarne (för hvilka en tidsreglering alltså skulle ligga inom statens befogenhet), dels att denna princip numera icke på något håll lärer vara erkänd såsom norm vid bedömandet af statens rättigheter och skyldigheter, särskildt icke inom den nuvarande svenska representationen. Den blef ock genast, såsom motionären påpekar, af tvenne talare inom Första Kammaren på det bestämdaste bestridd. Den ene förklarade det vara statens ovillkorliga plikt att se till, det 'industrien drifves under sådana villkor, att den icke blifver af menlig beskaffenhet för dem, som däri arbeta'. 'Denna synpunkt', tillade han, 'har i vår liksom i andra länders fabrikslagstiftning redan mer eller mindre blifvit erkänd; hos oss visserligen hitills i begränsad mån — med afseende å minderårigas och kvinnors arbete. Men jag får för min del säga, att det redan visat sig, att vissa industrigrenar, som hos oss idkas, äro af den beskaffenhet, att en inskränkning i fråga om arbetstiden med afseende å dem skulle kunna vara behöflig äfven med hänsyn till äldre arbetare.'

Den andre talaren yttrade sig på följande sätt: 'Utskottet erkänner, att det tillhör staten att skydda den svagare. Såsom dessa svagare, hvilka staten har att skydda, nämner utskottet minderåriga och kvinnor, men åtminstone såvidt af betänkandet synes, tyckes utskottet icke vilja till denna kategori hänföra äfven vuxne och myndige män. Mig förekommer det likväl, som om det svårligen kan nekas, att den enskilde arbetaren, äfven om han är vuxen och myndig, dock är att betrakta såsom den svagare gentemot en kapitalstark industri, och att således äfven en sådan kan hafva anspråk på skydd från statens sida. Jag måste erkänna, att det gör mig ondt om desse vuxne och myndige män, särskildt när de äfven äro familjefäder. Det gör mig ondt, att de efter ett alltför tråget dagsarbete skola nödgas sakna den glädje, hemlifvet skulle bereda dem. När en sådan arbetare, uttröttad efter dagens arbete, kommer till sitt hem, har han föga tid att till sin egen och sin familjs nytta och vederkvickelse ägna sig åt dem, med hvilka han skulle hafva sin hvila och sin glädje efter dagens mödor. Han har föga tid att ägna åt samvaron med barnen och uppfostran af dem. Förvisso skall ett sådant förhållande göra ett djupt ingrepp i familjelifvet, och detta ingalunda till dess båtnad. Man måste frukta, att

härigenom banden af kärlek skola lossna, särskildt hvad beträffar barnen, när det visar sig, att deras fader har så föga tid att sysselsätta sig med dem. Men när familjelifvet blifver undergräfdt, bäfva statens grundvalar.'

I likhet med anförda båda talare finner utskottet det vara alldeles obestriddigt, att staten måste äga full befogenhet att reglera arbetstiden, *såvida nämligen det allmänna bästa finnes sådant kräfvat.*»

Statens rätt att reglera förklarades här af utskottet »alldeles obestriddig», och Andra Kammaren underströk detta uttalande genom att med stor majoritet bifalla utskottets yrkande. Visserligen afslog Första Kammaren medkammarens beslut äfven nu. Men hufvudskälen torde, såsom förut refererats, ha varit andra än de rent principiella.

Sedan 1895 torde emellertid många meningar ha hunnit modifieras, och statsingripande, där förut »den enskilda friheten» härskat oinskränkt, har förekommit å så många områden, att nu svårigen satsen om att staten skulle sakna befogenhet att lagstifta å ett område som detta lär kunna upprätthållas. Skrifvelsen om lagstadgad stängningstid för butiker, 1900 års arbetareskyddslagstiftning, skogslagen, Norrlandslagarna äro några exempel på att äfven Första Kammaren gjort en dygd af nödvändigheten.

Frågan om statens rätt att ingripa torde väl därför kunna anses i princip afgjord.

*Det praktiska
behovet af
en lagstiftning.*

Frågan om *behovet* af lagstiftningens ingripande för maximal-arbetsdagens genomförande är ju däremot en praktisk fråga, som för-tjänar närmare utredning.

En invändning mot behovet af lagstiftning å detta område plägar bestå i ett enkelt påpekande af det faktiska förhållandet, att arbetstiden inom en mängd industrier och yrken successivt minskats. Detta är sant. I åtskilliga fall existerar en 10-timmars arbetsdag (57 i veckan) i vårt land, i något enstaka fall en ännu lägre. En stor mängd arbetare har däremot en längre arbetstid. Den förkortning i arbetstiden, som hittills ägt rum, har så godt som undantagslöst genomförts i kraft af arbetarnes organisationer. Och man skulle ju kunna antaga, att någon gång i en aflägsen framtid på denna väg en faktisk 8-timmarsdag skulle förverkligas. Saken låter ju tänka sig. Men följande tre omständigheter torde kunna anses afgörande för lagstiftningens medverkan till reformen.

1. *De ogynnsammast ställda bli efter.* Om man undersöker möjligheterna för olika yrkens och industriars arbetare att med sina organisationers hjälp genomdrifva 8-timmarsdagen, finner man snart, att de, som äro sämst ställda och sålunda bäst behöfva reformen, ha de minsta

utsikterna att lyckas i sin kamp. De yrkeslärda arbetarne, som äro svårare att ersätta än de icke yrkeslärda, befinna sig redan nu i en afgjordt gynnsammare ställning än de senare. Detta gäller såväl lön som i regeln arbetstid. Typograferna t. ex. ha i vårt land redan delvis 8-timmars arbetsdag och ej sällan någon veckas semesterledighet. Gynnsammare ställda än öfriga arbetare äro äfven flera yrkeslärda arbetaregrupper, t. ex. målare, tapetserare, byggnadsarbetare å vissa orter o. s. v.

Ogynnsammast ställda med afseende å såväl lön som arbetstid äro vissa arbetaregrupper inom den egentliga industrien, för hvilka hvarken yrkesutbildning eller någon större öfning äro behöfliga. Dessa kunna ju lätt ersättas, och den stora armén af arbetslösa skapar å denna arbetsmarknad en ständigt tillbakahållande och nedtryckande faktor. Ju större tillgången på arbetare är, dess sämre äro ofta förhållandena. Bland dessa arbetaregrupper träffar man de lägsta lönerna, den längsta arbetstiden och ofta de i hygieniskt afseende ogynnsammaste förhållandena. För dessa, som bäst af alla behöfde en förbättring, äro utsikterna att af egen kraft vinna en sådan onekligen minst. Det är en bekräftelse af den gamla sanningen, att den som värst kommit i dyn har svårast att taga sig ur densamma. Ur den synpunkten att behofven af förbättring äro störst bland de svagaste och ogynnsammast ställda arbetaregrupperna är statens ingripande till dessa de svagastes skydd påkalladt.

2. *Industriens inbördes konkurrens betingar lagstiftningens ingripande.* Föreställningen att vår industris konkurrerande med utlandets skulle omöjliggöras genom en kortare arbetstid torde i det mesta vara en fördom. Däremot torde industriidkarnes vanliga invändning, att den inbördes konkurrensen mellan industriidkare *inom landet* på det närmaste beröres af sträfvandena efter en förkortad arbetstid, icke undgå att påverka mångens ställning till spörsmålet. Om arbetarne på en ort genomföra en kortare arbetstid än arbetarne inom samma bransch å en annan ort, så uppstå för industriidkarne å dessa orter olika konkurrensförutsättningar, förklarar man. Sådana betänkligheter förfalla emellertid, om lagstiftningen genomför ensartade förhållanden beträffande arbetstiden i hela landet. Dessa synpunkter var det bland annat som ledde Schweiz till att år 1877 bestämma en gemensam maximalarbetsdag för de inom förbundsstaten konkurrerande industrierna.

3. *Många arbetskonflikter skulle undvikas, om lagstiftningen ingrepe till genomförandet af en maximalarbetsdag.* För såväl industrien som staten torde det icke heller vara oviktigt, att genom införandet af en maximalarbetsdag på *lagstiftningens* väg en mängd arbetskonflikter komme att undvikas. Ingen lär väl innerst föreställa sig, att 8-timmarsdagen

tillhör ett af de kraf, som kan affärdas som »en utopi». Därtill har den alltför starkt hygieniskt, socialt och rent mänskligt underlag. Den kommer helt visst att genomföras. Men för samhället själf är det icke likgiltigt, *huru* detta sker. Om samhället vägrar arbetarne sin medverkan för realiserande af detta önskemål, så hänvisar det dem därmed till den andra vägen, nämligen stridernas. Den australiska världsdelen bjuder oss den märkligen anblicken af samhällen, som genom sina organ reglera förhållandena mellan arbetsgifvare och arbetare och reglera dem så, att arbetarnes ställning därstädes är kanhända den yppersta på jorden. I Europa måste arbetaren bokstafligen strida sig till hvarenda än så liten förbättring. Huru många strider skulle ej undvikas till alla parterers fromma, om samhället genom lag bestämde en maximalarbetsdag af 8 timmar! Naturligtvis dock under iakttagande af lämplig öfvergångstid och nödiga undantagsbestämmelser.

Att samhällets ingripande å detta område är behöfligt, om icke stora intressen skola sättas på spel, torde sålunda ligga i öppen dag.

Några af de
nyaste
exemplen på
maximal-
arbetsdagens
land-
vinningar.

Statens ingripande till förmån för lagstadgad maximalarbetsdag är numera ett spörsmål, som sysselsätter icke blott arbetarne och deras talsmän. Några exempel må anföras till belysande af huru frågan tränger sig fram. Härvid lämnas Amerika och Australien å sido, ehuru där flera segrar för rörelsen äro att anteckna. För Europas vidkommande må några exempel af färskt datum anföras.

Kongressen i
Bern.

År 1904 sammanträdde i Basel den tredje stora generalförsamlingen för lagligt arbetareskydd, anordnad af den bekanta »Internationale Vereinigung für gesetzlichen Arbeiterschutz». Denna kongress behandlade bland annat frågan om lagstadgad maximalarbetsdag. Intet uttalande gjordes denna gång, utan hänsköts frågan till de olika landens sektioner för en grundlig undersökning af saken. Sådana undersökningar verkställdes, och upptogs därefter frågan ånyo vid den 4:e generalförsamlingen, som år 1906 afhölls i Bern dagen efter afslutandet af den internationella regeringskonferensen för arbetareskydd, vid hvilken bl. a. Sverige var representeradt. Flera märkligen uttalanden gjordes vid denna kongress. Bl. a. *antogs nu enhälligt ett uttalande för lagstadgad maximalarbetsdag*. Uttalandena af denna för socialvetenskap, hygien och erfarenheten inom världens fabriksinspektion representativa församling, i hvilken därjämte ombuden för 13 europeiska staters regeringar deltog, torde icke kunna lämnas obeaktade.

Ett annat: På sammanträde den 6 januari 1908 mellan representer för grufägare och grufarbetare i S:t Etienne i Frankrike, vid hvilket sammanträde *arbetsministern* Viviani var närvarande, gingo arbetsgifvarne in på att förkorta den dagliga arbetstiden med 15 minuter och medgifva en hvilopaus på 45 minuter. Härigenom infördes 8-timmarsdagen i grufvorna.

*Frankrikes
grufarbetare.*

Ett tredje: 8-timmarsdagen genomfördes vid Köpenhamns varf för något år sedan. Därefter följde Köpenhamns gasverk, och kommunens renhållningsverk sänkte arbetstiden till 7 timmar pr dygn för sina arbetare.

*Arbetare i
Köpenhamn.*

Ett fjärde: I *trontalet* till det för några veckor sedan öppnade engelska parlamentet utlofvade regeringen förslag om en lagstadgad maximalarbetsdag af 8 timmar för Englands grufarbetare. Detta förslag framlades i parlamentet för en vecka sedan, den 20 februari, af inrikesministern Gladstone. Förslaget antogs vid första läsningen.

*Englands
grufarbetare.*

De åberopade exemplen må vara tillräckliga. De visa, att frågan icke låter sig undanskjutas vare sig af doktriner eller fördomar. Hvarje lands lagstiftning har sysselsatt eller kommer att sysselsätta sig med densamma. Lika visst som utvecklingen i vårt land är för år för oss alltmera öfver från jordbruks- till industriland, lika säkert kommer maximalarbetsdagsfrågan att tränga sig in på vårt lands lagstiftande församling. Industriarbetarne och deras familjer utgöra nu så stor del af nationen, att denna ej får eller kan stå likgiltig för en fråga, som på det intimaste berör dessa stora folklayers kraft, hälsa och välfärd.

VIII. Lagstiftningens omfattning. Undantagsförhållanden.

Begreppet maximalarbetsdag innesluter möjligheten att för vissa undantagsförhållanden reglera arbetstiden till kortare timantal än maximum. Sådant torde ju ock vara nödvändigt för vissa hälsofarliga eller i andra hänseenden ogynnsamma yrken. Så ha ju t. ex. Köpenhamns renhållningsarbetare endast 7 timmars arbetstid pr dygn, och i någon skånsk stenkolsgrufva har åtminstone förekommit för vissa svåra orter ännu lägre arbetstid. Men å andra sidan står det klart, att i vissa sällsynta fall undantag måste medgifvas äfven uppåt.

Det bör då först klargöras, hvilken omfattning en lagstiftning om 8-timmars maximalarbetsdag lämpligen borde erhålla. Den torde endast böra omfatta personer af båda könen som mot ersättning *utföra arbete åt andra*: arbetare, lärlingar, förmän, biträden m. fl. Den torde vidare

böra gälla industriellt yrke enligt lagen den 17 oktober 1900, handverks- och därmed jämförlig drift, byggnadsarbeten af allehanda slag, järnvägsanläggningar och därmed jämförliga arbeten, loss- och lastningsarbeten och liknande sysselsättningar samt transportväsendet och därmed sammanhängande arbeten och förrättningar — och detta oberoende af om arbetsgifvaren utgöres af stat, kommun, bolag, förening eller enskild person.

För sjöfartens vidkommande torde böra bestämmas, att bemanningen skall vara så talrik, att i godt väder den normala tjänstgöringen för manskapet icke öfverstiger 8 timmar.

Från de allmänna stadgandena om en arbetstid af högst 8 timmar pr dygn torde några få undantag visa sig nödvändiga. För industrier, som i följd af sin natur kräva både dag- och nattarbete, torde uttryckligen böra föreskrifvas, att detta skall fördelas på 3 skift om högst 8 timmar, samt att lämpligt reglerad omväxling i dessa skift skall äga rum för arbetarnes vidkommande. Arbetstiden får dock under intet dygn öfverstiga åtta timmar, för så vidt ej detta nödvändiggöres vid ombyte af skift eller dylikt.

En annan grupp bilda sådana verksamheter, som äro beroende af rent elementär drifkraft. För dessa torde undantagsbestämmelser böra göras i den riktning, att arbetet må utsträckas öfver 8 timmar, men att det under en vecka icke må öfverstiga 48 timmar.

Likaledes måste naturligtvis vid vissa olyckstillfällen, naturtilldragelser o. s. v., då lif, egendom eller större allmänna intressen stå på spel, lagen upphöra att tillämpas, så länge dessa undantagsförhållanden göra sådant nödvändigt.

Slutligen torde med hänsyn till ett icke alltför brådstörtadt förfarande mot industrier, som icke äro rustade för omedelbar öfvergång till 8-timmarsdagen, böra bestämmas en lämplig, ej för lång öfvergångstid, så att t. ex. 2 år efter lagens ikraftträdande en maximalarbetsdag af 9 timmar tillämpades och efter 2 nya år stadgandena om 8-timmars maximalarbetsdag trädde i kraft i hela sin utsträckning.

Maximalarbetsdagen torde böra bestämmas så, att arbetstiden skall utgöra högst 8 timmar under ett dygn och högst 48 timmar under en vecka.

Då ett lagförslag å detta område lämpligen icke kan formuleras af enskild motionär, torde man vara hänvisad att begära regeringens medverkan för utredning och ett lagförslags utarbetande. Frågans stora vikt torde berättiga till förhoppningen, att intet onödigt dröjsmål därmed skall uppstå.

Då sålunda för första gången i vårt land en begäran om lagstiftningens medverkan till genomförande af 8-timmars maximalarbetsdag ställes till Sveriges Riksdag, sker det i full känsla af spörsmålets utomordentligt stora betydelse för land och folk. Ingen klarsynt iakttagare undgår att märka, att arbetarefrågan träder allt närmare, allt bestämdare tränger till sin lösning. Hvarje år, som går, aflägsnar oss från de gamla förhållandena och för oss in i en ny tid, som gör industrien till en allt mera dominerande näring. Man må häröfver klaga eller glädjas — det gör till saken ringa. Utvecklingen har sin gång. Allt större procent af Sveriges folk befinner sig i industriarbetarens ställning.

Det finnes då ingen kortsyntare, ingen fördärfvigare, ingen mera verkligt samhällsfientlig politik än den, som möter arbetarnes lifsfrågor med klasslagstiftningens förgiftade vapen. Väl finnes ännu mången, som i arbetarnes frigörelsekamp ser endast ett elakt samhällslyte, ett halft brottsligt tilltag i strid med gudomlig och mänsklig ordning, mången som betraktar förkämparne för arbetarnes rätt som personifikationen af det onda i tiden. Men sådana betraktare skulle tvifvelsutän komma till en både mänskligare och sannare uppfattning af samtiden och dess problem, om de i stället för att gripa efter första klasslagshalmstrå, som räcket af någon tillskyndare, satte sig ned för att lugnt öfverväga och begrunda det mångskiftande och invecklade spörsmål, som benämnas den sociala frågan.

Den låter sig icke afföra med skrifvandet af nya strafflagsparagrafer. Den bottnar vida djupare än i några »agitatorers uppvigling», nämligen i det mänskliga *lidandet* och det mänskliga *lyckobehofvet*. Olyckliga människor ha alltid funnits, och lyckan torde väl aldrig bli alla människor beskärd. Men så stort är ännu armodet, så mörkt för stora folklager lifvet och framtiden, och så oändligt mycket från samhällets och de bättre lottades sida ogjordt, att ingen med öppen blick och lefvande plikt-känsla bör kunna stå likgiltig inför de mångas sträfvan till frihet och ljus.

Samhället har stora plikter att fylla. Denna framställning pekar på en af dem. Öfverallt, där industriarbetare finnas, tvingas man att sysselsätta sig med den fråga, som här afhandlas. Framställningen här öfvan har gått ut på att visa, att dess lösning är både nödig, lämplig och möjlig. För en lösning fordras hufvudsakligen en god vilja, om-tänksamhet och — uppoffrandet af några fördomar.

På grund af det här anförda hemställes härmed,

att Riksdagen måtte i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla om utredning, huruvida och i hvilken utsträckning en maximalarbetstid af 48 timmar under en vecka och 8 timmar under ett dygn må bestämmas för arbetare och biträden i industriellt och därmed jämförligt yrke, handverk, byggnadsarbeten af alla slag, transportväsende och därmed sammanhörande arbete samt statens och kommunens arbeten och företag, samt att Kungl. Maj:t därefter må för Riksdagen framlägga de förslag, hvartill denna utredning kan föranleda.

Stockholm den 28 februari 1908.

*Värner Rydén, Hjalmar Branting, Herm. Lindqvist, Nils Persson,
Charles Lindley, Viktor Larsson, Bernh. Eriksson, Ernst Blomberg,
E. A. Leksell, E. C. Kropp, N. Edv. Lindberg, Knut A. Tengdahl,
Aug. Nilsson, L. J. Carlsson, A. C. Lindblad,
F. W. Thorsson, A. J. Christierson.*